

TÜRK - İSLÂM MEDENİYETİNDE
AHİLİK KÜLTÜRÜ
VE
FÜTÜVVETNÂMELER

CEMAL ANADOL

AHİLİK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA
YARIŞMASI İKİNCİSİ

KÜLTÜR BAKANLIĞI
HALK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA DAİRESİ YAYINLARI : 150
GELENEK - GÖRENEK VE İNANÇLAR DİZİSİ :10

TÜRK - İSLÂM MEDENİYETİNDE
AHİLİK KÜLTÜRÜ
VE
FÜTÜVVETNÂMELER

CEMAL ANADOL

AHİLİK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA
YARIŞMASI İKİNCİSİ

ANKARA — 1991

ISBN : 975 - 17 - 0820 - 6

Kültür Bakanlığı'mn 19 Mart 1991 tarih ve 351-986 sayılı Onayı ile
2500 adet bastırılmıştır.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
SUNUŞ	V
1. ÖNSÖZ	VII
2. ANSİKLOPEDİLERE GÖRE; FÜTÜVVET, FETÂ, FİTYÂN VE FÜTÜVVETNÂME NE DEMEKTİR	1
3. KUR'ÂN VE HADİSLERDE FETÂ VE FÜTÜVVET	2
4. İSLÂM'DA FÜTÜVVETİN GAYESİ VE TEŞKİLATININ DOĞUŞ SEBEBİ	5
5. FÜTÜVVETİN TARİHİ VE YAYILIŞI	8
6. FÜTÜVVET ÖNCESİ İSLÂM DÜNYASI VE ANADOLU	10
7. HALİFE NÂSİR LİDİNİLLAH	12
8. FÜTÜVVETNÂMELER	14
9. SUHRÂVERDİ'NİN FÜTÜVVETNÂMESİ VE AHİ FÜTÜVVETNÂMELERİ İLE İLGİSİ	15
10. ARAP FÜTÜVVETÇİLİĞİ	21
11. SÛFİ FÜTÜVVETNÂMELERİ VE TASAVVUF	25
12. ÇOBANOĞLU FÜTÜVVETNÂMESİ	28
13. SEYYİD GAYBÎ B. ŞEYH HÜSEYİN'İN FÜTÜVVETNÂMESİ	32
14. RADAVÎ'NİN FÜTÜVVETNÂMESİ	32
15. DİĞER TÜRKÇE FÜTÜVVETNÂMELER	32
16. ARAPÇA VE FARŞÇA FÜTÜVVETNÂMELER	33
17. FÜTÜVVETNÂMELERDE ORTAK GÖRÜŞLER	37
18. FÜTÜVVETİN KOLLARI	42
19. FÜTÜVVET VE SAVAŞ OYUNLARI	45
20. FÜTÜVVET'TEN AHİLİĞE GEÇİŞ	46
21. ANADOLU'DA AHİLİĞİ ORTAYA ÇIKARAN SEBEPLER	47
22. AHİ EVREN	49
23. SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE AHİLİK	52
24. OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDA AHİLİĞİN ROLÜ	54

25. AHİLİK VE İLKELERİ	59
26. AHİLİĞİN AMACI VE TÜRK TOPLUM HAYATINA GETİRDİKLERİ	63
27. AHİLİK, FÜTÜVVET İLİŞKİSİ VE SÜFİZM	66
28. AHİLİĞİN TARİKAT İLE İLGİSİ	68
29. AHİLİĞİN BEKTAŞILIK VE MEVLEVİLİK İLE İLGİSİ	72
30. AHİ BİRLİKLERİ	74
31. AHİLİK DÜŞÜNCESİNİN SENTEZİ (TAHLİLİ)	76
31. 1. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Ahilerin Rolü	76
31. 2. Ahiliğin Sosyal Yönü	77
31. 3. Ahiliğin Sosyo-ekonomik Hayatı Düzenlemedeki Rolü	79
31. 4. Ahiliğin Yurt Savunmasındaki Hizmeti	85
31. 5. Ahilik ve Kültür Hizmetleri	90
32. AHİLİK, ESNAF VE SANATKÂRLAR	92
33. FÜTÜVVETNÂMELERDE BULUNAN; AHİLERİN DİĞER TÖRE VE GELENEKLERİ	94
33. 1. Ahiliğin Temel Felsefesi	94
33. 2. Ahilikte Mesleğe Giriş	95
33. 3. Ahilik Eğitimi	96
33. 4. Çıraklık Töreni	96
33. 5. Usta-Çırak İlişkileri	97
33. 6. Şed Bağlama, Peştamal Kuşanma, Şerbet İçme, Şalvar Giyme	98
33. 7. Esnaf Grupları ve Pîrleri	102
33. 8. Yedi Kapı	104
34. ESNAF VE SANATKÂR KURULUŞLARININ GEDİK HÂLİNE GELİŞİ	105
35. AHİLİKTEN LONCALARA GEÇİŞ	106
36. AHİLİKTE YARGI VE CEZA	110
37. AHİLİK VE DEMOKRASİ	115
38. ANKARA AHİ CUMHURİYETİ	116
39. AHİ BİRLİKLERİNİN BOZULUŞU VE ÇÖKÜŞÜ	116
40. KAYNAKÇA	118

S U N U Ş

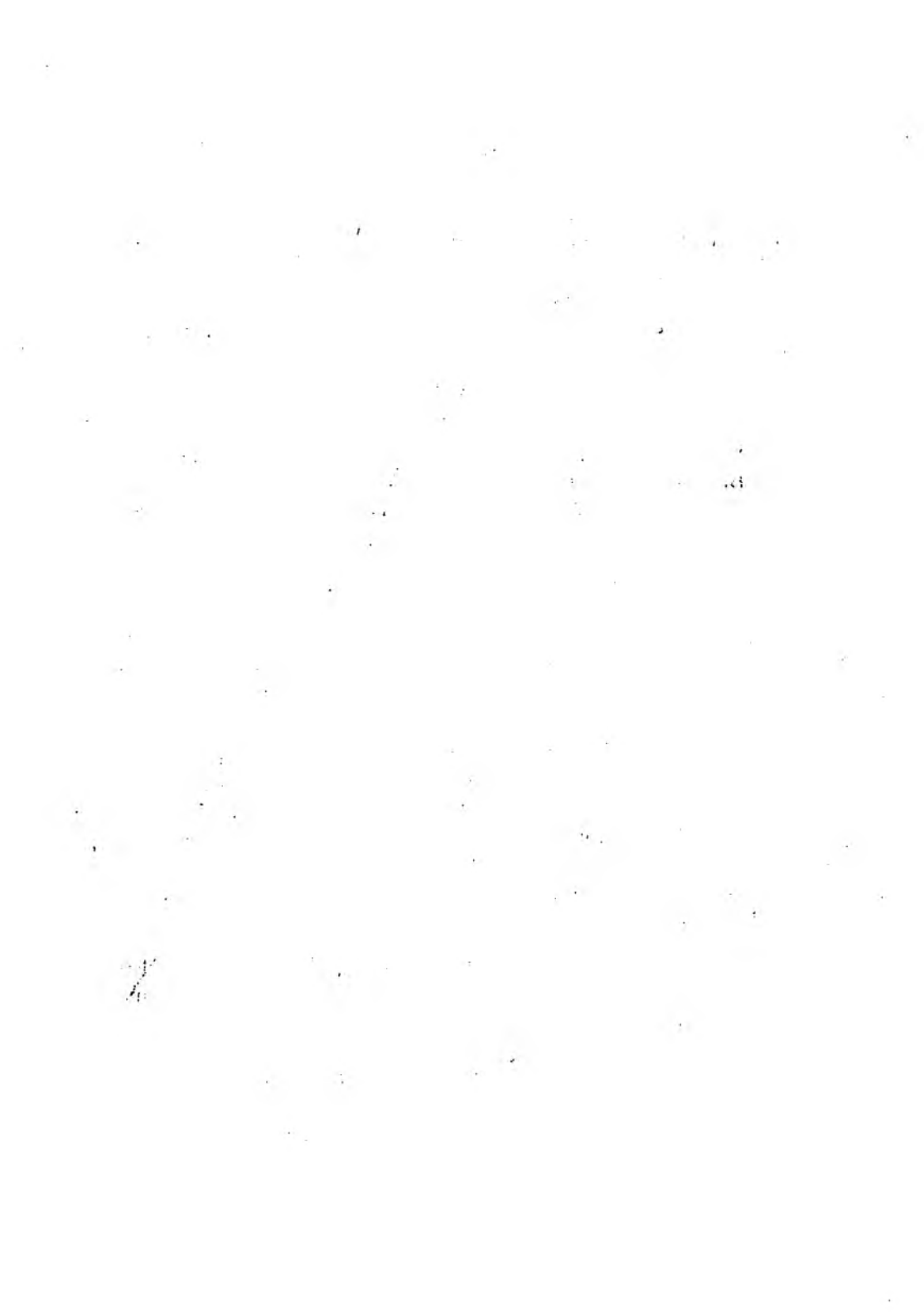
Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Başkanlığı'nca Türk Milletinin ahlâkî ve sosyal nizamını sağlayan Türk esnaf birliğini ve ekonomisini düzenleyen unsurlardan Ahilik kültürünün toplumumuzun yapısına olan etkilerinin araştırılması, incelenmesi, geleneğin ortaya çıkarılması ve tanıtılması amacıyla 1989 yılı içinde «Ahilik Kültürünü Araştırma Yarışması» düzenlenmiştir.

Başvuru süresi 1990 yılı Haziran ayında sona eren yarışmaya konu ile ilgili 18 bilim adamı, uzman ve araştırmacı, 16 eserle katılmıştır. Bu eserler, Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY, Dr. Müjgân CUNBUR ve Dr. Mehmet ÖNDER'den oluşan Değerlendirme Kurulu tarafından incelenmiştir.

Yapılan değerlendirme sonucunda Dr. Halime DOĞRU'nun «XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri» adlı eseri birinci, Cemal ANADOL'un «Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler» adlı eseri ikinci, Merih BARAN'ın «Ahi Emir Ahmed» adlı eseri üçüncü olmuş; Prof. Dr. Adnan GÜLERMAN ile Yrd. Doç. Dr. Sevda TAŞTEKİL'in birlikte hazırladıkları «Ahi Teşkilâtının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri» adlı eseri birinci mansiyon, Doç. Dr. Mehmet ŞEKER'in «İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahilik» adlı eseri ikinci mansiyona, Yaşar ÇALIŞKAN ile M. Lütfi İKİZ'in birlikte hazırladıkları «Kültür San'at ve Medeniyetimizde Ahilik» adlı eseri üçüncü mansiyona değer bulunmuştur.

Bu eserlerin, Ahilik Kültürü alanında önemli bir boşluğu dolduracağına, yapılacak çalışmalara kaynak teşkil edeceğine inanıyor, emeği geçenlere teşekkür ediyoruz.

Kültür Bakanlığı
Halk Kültürünü Araştırma
Dairesi Başkanlığı

Ö N S Ö Z

Ahilik, Anadolu Türkleri'nin ahlâk ve davranışlarını düzene sokan bir inanç sistemi olduğu kadar; töre, tören ve gelenekler ile Türk kültürünün önemli bir parçasıdır.

Fetr el fütüva ve Mir'ât el-Mürüvete, Cemaleddin Muhammed İbni İbrahim Vatvat; Fütüvete Tarık ve Kes-el rahik isimli eserden gayri, İbn-i Batûta Seyahatnâmesi ve Muallim Cevdet İnanç Alp'in Zeyl-i Alâ faslı Ahiyet-el fityân et-Türkiye'te Rihlete İbn-i Batûta isimli kitapları, Hakkı Paşa'nın Hukuku İdâre kitabındaki fassıllar ile, Cevdet Bey'in Kırşehir hakkında hazırladığı defter, Fatih Millet Kütükânesindeki fütüvvetnâmeler ve menâkıb, son Ahi Baba vekillerinden bir zâtın kardeşi olan Çankırı'lı Şeyhoğlu Hasan Efendi'nin kaleme aldığı kitaplarla, Kırşehir'de Ahi Evran Derneğince toplanan fütüvvetnâme, şecerenâme, sancak, alem ve bâzı berat ve fermanlar ahiliği zamanımıza ulaştıran kaynaklardır.

Anadolu'nun hemen her yanına, Kırım'a, Balkanlar'a yayılmış olan bu kurum üyelerinin, politik, sosyal ve ekonomik hayat-taki rolleri, görevleri acaba ne idi? Bunların uyacakları edep-leri, erkânı kapsayan ve içtüzükleri niteliğinde görünen fütüvvetnâmelerde bu hususlara dair hiç bir kayda rastlanmıyor. Ancak kitâbe-ler, edebî ve tasavvufî kaynaklar, birbirini tamamlamayan bilgiler vermektedirler. İbn-i Bibî'nin Anadolu Selçukluları Tarihi'nde, Kerimüddin Mahmud'un Müsâmeret ül Ahbar'ında, Şikârî'nin Karaman Tarihi'nde, Ahmet Eflâkî'nin Menâkıb ül Arîfin'inde, Aziz b. Erdeşir Esterabadî'nin Bezm-ü Rezm'inde, İbn Batuta'nın ve Evli-yâ Çelebi'nin «Seyahatnâme»lerinde, Âşık Paşazâde'nin «tarih»inde, Hoca Sâdettin Efendi'nin Tac üt-Tevârih'inde, Ali'nin Kühn ül-Ahbar'ında, Türk Tarih Kurumu Kitaplığı'ndaki yazarı belirsiz Hadikat üs-Selâtin'de ve bunlara benzer eserlerde, Selçuklular'ın son dönemleriyle Osmanlılar'ın kuruluşu sırasında Anadolu'da sivrilen ve büyük bir kısmının Horasan ve Türkistan'dan gelmiş olduğu belirtilen ahi kişilerden söz edilmektedir.

İnceleyebildiğimiz kitapların bir çoğu, ahilikte çok şekiller, töreler ve uygulamalar üzerinde durmuşlardır. 1970'lere gelinceye kadar; gazete, dergi ve birçok ansiklopedilerde ahilik ya hiç bilinmemekte, ya da usûlen kısaca söz edilmekte idi. Bir diğer deyimle; Türk kamuoyu, ahilik'ten haberdar değildi.

Türk Esnaf Konfederasyonu'nun ve bazı çevrelerin ahiliği yeniden ele alıp incelemesi sonrası, bazı gazete ve dergilerde ahilik ile ilgili yayınlar başlarken, Ankara Radyosunun da bu konuya önem vermeye başladığı görüldü.

KIRSED (Kırşehir'i Sevenler Derneği)'nin başlattığı «Türkiye Ahi Evran Esnaf ve Sanat Bayramı»'na Esnaf Konfederasyonu'nca sahip çıkılmaya başlandı. Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı, değerli çalışmalarını başarı ile sürdürüyor.

Bugüne kadar, ahilik hakkında yazılmış eserler yanında, ahiliği her yönü ile yeniden inceleyip yazmak ve yazılanlardan daha derli toplu bir eser hazırlamak gerekmiştir.

İşte bu sebeplerle Kültür Bakanlığı'mızın açmış olduğu araştırma yarışmasına katılmak, önemli bir millî kültür hizmeti olmaktadır.

2. ANSİKLOPEDİLERE GÖRE; FÜTÜVVET, FETÂ, FİTYÂN VE FÜTÜVVETNÂME NE DEMEKTİR?

Arapça bir kelime olan fütüvvet; kerem, seha ve cömertlik ¹ bir başka deyişle; eli açıklık, gözü tokluk, vergililik ve yiğitlik yani olgun kişilik demektir. Terim olarak ise, kişinin herkese yardım etmesi, haksızlığı önlemesi, kişinin ayıbını görmemesi, kötü söylememesi, mala, cana, onura el ve dil uzatmaması anlamına gelir.

Bu sonuncu anlamda fütüvvetin tekiline «fetâ», çoğuluna «fit-yân» denilmiştir.

Böylece; fütüvvet ehli «fetâ, fityân», bunların şeyhleri «abû-l-fit-yân, seyyid-al-futuvva» Farsçada fütüvvet ehli «fütüvvet-dâr, cüvan-merd, fetâ» adlarıyla anılmış ve yollarına Arapçada «al-futuva», Farsçada «fütüvvet» denilmiştir.

İyi, olgun ve huyları herkesçe beğenilen kişi demek olan eli açıklık, güven vericilik, alçak gönüllülük, doğruluk, iyilik severlik gibi meziyetleri bulunan fetâlar, eski çağlardan beri saygıdeğer kişilerdir ².

Yiğit bir delikanlı (fetâ)da bulunan övülmeye lâyık vasıfların bütünü ve özellikle cömertlik (seha, kerem) olmaktadır³.

Demek oluyor ki; fütüvvet ehli olan yiğit (fetâ), Allah'a itaat eden, kötülüklerden çekinendir.

Önceleri bu nitelikleri bulunan kişiler tek tek, «filan yerdeki fetâ», «falan yerdeki fetâ» diye anılıyordu.

Fütüvvet, öncelikle gençlerin muhtaç olduğu bir disiplin ifâdesi olarak karşımıza çıkar. Bunun zamanla teşkilâtlandığını görüyoruz ⁴.

1 M. Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri Sözlüğü, C. I. İstanbul, 1971, s. 638.

2 Neşet Çağatay, Fütüvvetnâmeler Nedir, Niçin Düzenlenmişlerdir? VIII. Türk Tarih Kongresi, C. II'den ayrı basım Ankara 1981, s. 565.

3 İslâm Ansiklopedisi, s. 983.

4 Ahmet Debbâğoğlu, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. III. İstanbul 1979, Fütüvvet Md. s. 259.

Bu şekilde «fütüvvet» daha çok ticaret ve sanat erbabı arasında yaşayan bir «gençlik ülküsü» hâline gelmiştir.

Esnaf teşkilâtı ile bunların riâyet etmeleri lâzım gelen usûl ve kaidelerden bahseden eserlere ise «fütüvvetnâme» denilmiştir.

Böylece «fütüvvet» kelimesi, esas itibariyle tasavvufa dayanan, fakat aynı zamanda iktisâdi teşekkülleri de kavraması ve sanat erbabını teşkilâtlandırması bakımından ekonomik bir hüviyet de taşıyan ehli-fütüvvet tarafından daha geniş anlamlara gelen bir terim olmuştur. Fütüvvet ehli'ne göre mürüvvet; fütüvvetin esasıdır, fütüvvet ise mürüvvetin sonudur. Bu bakımdan her mürüvvet ehli, fütüvvet sahibi değildir, fakat her fütüvvet ehli, mürüvvette en ileri dereceye varmıştır⁵.

Bu fütüvvet ehli, ahilerdir. Bu yüzden fütüvvet kelimesi, ahilik ile birlikte kullanılmaktadır.

Prof. Taeschner, fütüvveti «Gençler birliği kooperasyonu» diye tarif etmiştir. «Fütüvvet»in esasları; iffet, şecaat, hikmet ve adâlet iken, zamanla bunlardan sekiz esas daha ayrılmıştır.

Bunlar; iffetten tevbe ve cömertlik, şecaatten tevazu ve emniyet, hikmetten doğruluk ve hidâyet, adâletten vefâ ve nasihatir⁶.

Sûfiye terimlerinde fütüva, çeşitli alanlarda tecelli eden bir rûh hâletini ifade eder. Bundan dolayıdır ki, bunun bir tek kelime ile ifâdesi mümkün değildir. Genel olarak fütüvanın seçilmiş vasfı, başkalarını nefsinden yüksek tutmaktır. «İsâr alâ nefsihi» ki, bu da el-Gazâlî'ye göre en yüksek fazîlet mertebesini teşkil eder.

Bu vasıf; cömertlik, menfaat endişesinden uzak durma, kendi nefsini unutmak (nefis ferâgati), hüsrân karşısında gönül rahatlığı, başkalarının kusurlarına göz yumma ile tahakkuk eder⁷.

3. KUR'ÂN VE HADİSLERDE FETÂ VE FÜTÜVVET

Kur'ân-ı Kerîm'de; İbrahim Aleyhisselâm'ın Tanrı'nın birliğine inanıp, putları kırmak suretiyle azgın Nemrud'a karşı yiğitlik ve

5 Abdülbaki Gölpınarlı, İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı v. Kaynakları, İst. Üniv. İktisat Fak. Mec., C. XI. No. 1-4, İstanbul, Ekim 1949 - Temmuz 1950, s. 6.

6 İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, C. III, İstanbul 1983, s. 1769

7 İslâm Ansiklopedisi, C. 4, Fütüvvet Md.

mertlik göstermesi dolayısıyla, bu anlamda kullanılmıştır ⁸. Kelime, Yûsuf Sûresi'nin 30 ve Kehf Sûresi'nin 60-63 âyetlerinde, köle anlamındadır.

İslâm Ansiklopedisindeki açıklamada ⁹; bu kelimenin Arapça'da Hazreti Peygamber'den evvel bu sonuncu mânâ ile kullanılmakta olması şüpheli görülmektedir. Arapçada köle mânâsında kullanılan kelime, İslâmiyet'ten önce abd idi ¹⁰. Kitâb ül-ma'ârif'de ¹¹ abd kelimesi, hurr kelimesinin zıddı olarak görülür. Lisân-ül Arapça'da; Hz. Peygamber'e atfedilerek : «Benim'abd'im deme, benim fetâ'm de» meâlinde bir hadîs zikredilmektedir ¹².

Hz. Peygamber'e isnat olunan, Lâ fâtâ illâ 'Alî va lâ sayf illâ Zu'l-fakâr ¹³; diğeri bir rivâyete göre, Bedr günü, bir melek tarafından, gökten nidâ edilmiştir ¹⁴.

İslâmın ilk yüzyılı ortalarına doğru, Arabistan'da siyâsî olayların anormal gelişmeleri sırasında; Hz. Muhammed'in amcası oğlu ve damadı Ali b. Talib, İslâm'da en iyi fetâ örneği olarak «lâ fetâ illa Ali» yani «en iyi fetâ Ali'dir» cümlesi ile tanımlanmıştır.

Bir gün bir dilenci gelmiş, bir şey istemiş. İslâm'ın yüce Peygamber'i «buna bir şey verin» buyurmuşlardı. Hz. Ali kalkıp gitmiş, bir dinar, beş dirhem ve bir kap yemek getirmişti : Peygamber sorunca : (O istediği zaman içimden bir parça yemek vermeyi geçirdim derken hatırıma beş dirhem vermek geldi. Giderken bir dinarım var, onu da vereyim dedim. Hatırıma geleni ve içimden geçeni vermezlik edemezdim) demişti. Bunun üzerine Peygamber (Lâ Fetâ İllâ Ali'y) «Ali'den başka er yok» buyurdu ¹⁵.

İmam Şa'rânî'nin «Keşf-el esrâr ve iddet-el-ebrâr» adlı Farsça tefsirinde de (M. 1126) fütüvvet hakkında; İbrahim, Mûsâ ve Yusuf

---

8 «İbrahim denen bir fetadan, onlardan söz ettiğini duyduk» Kur'ân XXI, ayet : 21, 60.

9 İslâm Ansiklopedisi, s. 700.

10 Meydânı, Amsâl, Kahire 1342, C. I, s. 179, 414, 437; Hasan b. Sâbit Divan, Kahire 1929, s. 62.

11 İbn Kuteybe, Kitâb ül-Maarif, Göttingen 1850, s. 146.

12 Buhâri, İtk. IV; Müslim, Elfâz, hadîs 13-15.

13 Chronique de Tabari, trc. Zotenberg III, s. 27.

14 Muhibb-el-Din el Tabari, el-Niyaz el Nazire, Kahire 1327, C. II, s. 190.

15 Süleymaniye Kütüphanesi, Yenicâmi, Hatice Turhan Sultan kitapları, nr. 43, v. 613 a.

Peygamberlerle Ashabı Kehf'e «fetâ» demiştir. Cüvan-merdlerin yolu ve huyları şudur : Mustafa, Ali'ye; «Yâ Ali; sözü doğru, vefalı, emniyetli, merhametli, yoksul sıfatlı; vergili, konuğa saygı gösterir, iyi işlerde bulunur, utangaç erlere Cüvan-merd denir» dedi. Bütün Cüvan-merdlerin başı, Yûsuf Peygamber'dir. Kendisine cefâ eden kardeşlerini «Bugün suçunuza bakılmaz, size soru, ceza yok» diyerek bağışladı ¹⁶.

İbnü'l Arabî'ye göre «fütüvvet» kuvvet makamına âittir. Tanrı, havadan kuvvetli olarak ancak insanı yarattı. Fetâda zaafa âit hiç bir şey bulunmamak gerektir. Fütüvvet ehli, her varlıkla, o varlığın derecesine, kadrine göre muamelede bulunur ve bilhassa güzel huylara sâhib olur. Efendisi olan Tanrının hükmü altında bulunan, fakat tabiat ve nefis âlemleriyle âdetlere üst olan kişi fetâdır. Fütüvvet ehli olanlar, halka ihsanda bulunurlar, kerem sahibi olurlar. İbrahim Peygamber'e bu huyundan dolayı fetâ denilmiştir ¹⁷.»

Arap sözlüklerine iki ciltlik ek yazmış olan Dr. R. Dozy, fetâyı; gençlik zevkleri (les plaisirs de la jeunesse) şeklinde tanımlamakta ve Hz. Muhammed Aleyhisselâm'm soyundan gelenlerin soplalarını, dip Cetlerine kadar götürerek kendilerini bir tür yiğitlik pâyesi ve haysiyeti kazanmış olan fütüvvetin gerçek temsilcileri saydıklarını ve fütüvvetin, olgunluk, soyluluk ve yüksek meziyetler demek olduğunu söyler ¹⁸.

Hz. Peygamber âilesi mensupları, menşe'lerini büyük atalarına bir nevi yiğitlik pâyesi haysiyetini kazanmış olan fütüva'nın hakikî temsilcileri sayıyorlardı ¹⁹.

Yüce İslâm Peygamberi Hazret-i Muhammed Aleyhisselâm'a göre fütüvvet; sözü doğru, vefalı, emniyetli, merhametli, yoksul sıfatlı, vergili, misafirperver, iyi şeylerde bulunur, utangaç erlerin yoludur ²⁰.

---

16 R. Dozy, Supplement au Dictionnaires Arabes, 2. ed. II, Paris, fütüvvet maddesi.

17 Kur'ân, XII, Yûsuf Sûresi, âyet : 92.

18 İbni Arabi, bu görüşlerini, Fahreddin-i Râzi'ye yazdığı M. 1209, dört sayfalık ahlâk risalesinde anlatmıştır. Dâr-ül-Kütüb-el-Arabiyye, Mısır 1329, bap, 42, C. I. s. 241-244.

19 Reinaud, Monumens, C. II, s. 153-307.

20 İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, C. III, İstanbul 1983, s. 1769

4. İSLÂM'DA FÜTÜVVETİN GÂYESİ VE TEŞKİLÂTININ DOĞUŞ SEBEBİ

Franz Taeschner, Ortaçağ İslâm medeniyetinin fütüvvet ile sosyal bir tezahürü geliştirip olgunlaştırdığını söyler O'na göre ²¹;

«Bu çeşit teşkilâtlar «erkek topluluklarının» tipik örneklerini teşkil ederler ve etnoloji, bunlara beşeri kültür hayatının her sahasında pek çok örnekler verebilir. Erkek topluluklarının pek çoğunda olduğu gibi; fütüvvet'in doğuş sebebi de; cemiyet içindeki erkeklerin bir araya gelme, topluluk güdüsüdür ve bu çeşit câmialarda hâkim olan ideal arkadaşlıktır; başka bir deyişle gâye, beraber olmaktır. Buna benzer diğer bütün teşkilâtlarda olduğu gibi, burada da ana gâye; diğer bâzı dinî ve ahlâkî ikinci derecedeki hedeflerle örtülmüştür. Ancak, bu ikinci derecedeki hedefler fütüvvet'i, ana gâyeleri başka olan diğer bâzı sosyal kuruluşlarla birleştirir. Fütüvvet'in ana gâyesi ile ikinci derecedeki hedefleri arasındaki münâsebetin nasıl ve ne derecede olduğu sorusu, fütüvvet'in esas problemini ortaya çıkarır.»

Bağdat'da öldürülen Abûl-Gıyâs Mugıys-el-dîn Huseyn İbn-el Mansûr-el-Hallâc el-Beyzavî'ye göre de; «Fütüvvet, bu sığata sahib olan kişinin bütün dileğini Yüce Yaratan'a hasretmesi ve O'na yönelmesidir ²².»

Büyük sûfi Ebû Said Ebû'l-Hayr fütüvvet için şunları söyler²³; «Peygamber, sana yapılmasını ve eline geçmesini dilediğini şeyi kardeşine de dilemelisin» demiştir. Fütüvvetin ne halde ve ne keyfiyette olursa olsun, halkı hoş görmek, mâzur saymaktır. Tahammüle kuvveti olmayan, fütüvvet ehliyle sohbet ederse, rezil olur gider.»

Fütüvvet araştırmacıları ve âlimleri, fütüvveti bir ağaca benzemişlerdir. Bunlara göre fütüvvetin aslı, Tanrı sıfatıdır. Budakları enbiyâ sıfatı, sıdk-u safâ'dır. Yaprakları evliyâ yemişleri de müminler sıfatıdır. Köklü tevhid ve ihlâs, yâni birlik ve samimiliktir.

21 Franz Taeschner, Die İslâmischen Fuluwwabünde Das Problem İhrer Entschung und die grundlinien İhrer Geschittee. Zeitschrift d. D.M.G., Neue Folge, Bd. XII (Bd. 87), S. 6-49.

22 Veliyeddin Efendi Kütüphanesi, mecmua, 3242, Sevval, 1670, son kısım.

23 Abû-Sâid Fazlullah b. Eb'l Hayr-ül-Miheni, Hâlât ve Suhânan, W Juchowsky basması, Petresburg, 1899, s. 386.

Suyu Rahmet-i Hüdâ'dır, meyvesi mârifet-ul-lah'dır. Bu sıfatların tamamı ile Hazreti Ali'de toplandığı kabul edilmiştir.

Büyük sûfilerin târiflerine göre fütüvvet; «Kendini değil; İslâm'ın yüce Peygamberi gibi halkı düşünmek, halkın derdiyle dertlenmek, nefsi için istediğini fazlasıyla başkaları için de istemek, kusur ve ayıpları örtmek, nefse düşman olmak, yoksuldan nefret duymamak, zengine halini arzetmemek, eline geçen ile elinden çıkanı bir görmek, kimseye düşman olmamak, kimseden mürüvvet ve ihsan beklememek, fakat herkese karşı mürüvvet ve ihsan sâhibi olmak, iki âlemden de geçmektir.»

Abû-Abd-el-Rahman-el-Sülemî (412 h. 1-21-1022) Melâmetiliğe²⁴ ait en eski metin olan Risâlet-el-Melâmetiyye isimli eserinde²⁵;

«Melâmetî şeyhlerinden bazılarına, sizce fütüvvet makamını kim kazanır, fetâ adını kim hak eder? diye sorulunca; Tanrı hepsine rahmet etsin, kimde Âdem'in özür getirmesi, Nüh'un sebatı, İbrahim'in vakarı, İsmail'in doğruluğu, Musâ'nın ihlâsı, Eyyüb'un sabrı, Dâvud'un ağlayışı, Muhammed'in cömertliği varsa, yine Tanrı hepsinden razı olsun, kimde Ebubekr'in acıması, Ömer'in hamiyeti, Osman'ın utangaçlığı, Ali'nin bilgisi bulunursa, sonra da bütün bunlarla beraber nefsinin horlar, ayıplarını görürse o kimse fütüvvet sahibidir. Fetâ adını hakleder» dediklerini söyler.

Hicrî III. yy.da Nişâbur'da «Fityan» adlı bir topluluğun bulunduğunu ve şehirlerde, bunların reislerinin olduğu Kuşeyrî, «Risâle»'sinde fütüvvete bir fasıl ayırmış ve burada «fütüvvet-nâme»'ler-

---

24 Tasavvuf tarihinde Melâmilîği yayan Hamdun Kassar (Öl. H. 271) adlı biridir. Melâmi; parlıklar, aydınlıklar demektir. Melâmetilîği (melâmilik) anlatmak için güzel sözler söyleyen Hamdun, bunu «kalp rahatlığı içerisinde bedeninin selâmetini terk etmek, rûhun huzurlu olmak için vücudu sıkıntıya sokmak» olarak tanımlar. Ona göre Melâmilik, halk için oldukça zor bir yoldur. Melâmiler, kılık ve kıyafetleri ile halk arasında dikkatleri çektikleri için bu ünvanı almış ve etkilerini H.V. yy'a kadar sürdürmüşlerdir. Daha sonra bu tarikatten; Mevleviyye, Kübreviyye, Câmiliyye ve Bayrâm'yye gibi tarikatler doğmuştur. Hacı, Bayram-ı Veli'nin iki halifesinden biri olan Ömer Sikkîn (Bıçakçı Ömer Dede), ilk defa taç ve hırkayı yakarak tarikatın dış görünüşü ve törenini atarak, Melâmilîği benimsemiştir.

25 Baki Richard Hartmann'ın yazdığı Köprülüzâde Ahmet Cemâl tarafından Türkçeye çevrilen makalesi, Dârülfünûn, Edebiyât Fakültesi Mecmuası, Yıl 1924, sayı. 6, s. 276-322, Ayrıca; risâlenin kopya nüshası, Fatih, Millet Kütüphanesi, Reşid Efendi kitapları arasında 453 nolu mecmuâdadır, v. 120-124.

de olduğu gibi Ashâb-ı Kehf hakkındaki âyeti fütüvvete delil olarak alıp Fuzayl (187 h. 802-803) Aliy-i Hakîm-i Tirmizî (255 h. 868-869), Abû-Bekr-al-Varrak (240 h. 854-855), Hâris-i Muhâsibi (243 h. 857-858), Cüneyd-i Bağdâdî (279 h. yahut 98, 909-910) ve Nasrâbâdî (369 h. 979-980) gibi büyük sûfilerin, bu meslek hakkındaki sözlerini nakletmiştir.

İmam Kuşeyrî, kendi adı ile anılan Kuşeyrî Risâlesi'ndeki fütüvvet bölümünde «Onlar, Rablarına imân etmiş gençler (fetâlar) idiler. Biz onları doğru yolda gitme yeteneklerini artırdık» diye başlayarak; «Fütüvvetin aslı, kişinin, başkasının işinde olması ve onların, işini güdüp gözetmesidir. Hadîste, «Kul Müslüman kardeşine yardım ettikçe, Tanrı da ona yardım eder» buyurulmuştur» der ²⁶.

Kuşeyrî; bazı (Fetâ, yanında velî yahud kâfirin yemek yediğini farketmeyen kimsedir) dediğini rivâyet eder ve onlara atfen şu hikâyeyi nakleder ²⁷;

«Bir gün, İbrahim Peygambere bir Mecûsî konuk geldi. Hz. İbrahim, Hak dinine girersen, seni konuklarım dedi. Konuk bu söze gücenerek gitti. Tanrıdan Hz. İbrahim'e (Elli yıldır kâfir olduğu halde ben onun rızkını veriyorum da, sen bir gecelik onu konuklamadın. Bir kerecik olsun doyurmadın) diye vahiy geldi.

Hz. İbrahim, perişan bir halde hemen konuğun peşine düştü, koşa koşa gidip ona yetiştî, özür diledi. Mecûsî bu özür dileyişin sebebini anlayınca Hak dinine girdi, Müslüman oldu» ²⁸.

İslâm öncesi çağlarda ve İslâm'ın ilk devirlerinde Arapçada yalnız ve tekil olarak «fetâ» kelimesi kullanılıyor ve genç, güçlü eli açık, yiğit anlamına geliyordu.

O çağlarda bu hasletleri kendilerinde bulunduran kişiler bir birlik halinde bulunmuyor, fetâ denen kişiler tek tek anılıyordu. O çağlar için bir örnek olarak Arapça edebî eserlerin çoğunda sözü edilen kişi, Tay kabilesi başkanı prens Hatem Tai olup, konuklarını

26 Müntehabât-ı Nâfia-i Risâle-i Kuşeyriye, İstanbul, 1307 (1891), fütüvvet bölümü, s. 180-184.

27 Abdülbaki Gölpınarlı, İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları İstanbul Üniv. İktisat Fak. Mecmuası, C. XI, no. 1-4, İstanbul, Ekim 1949 - Temmuz 1950, s. 9.

28 Bu hikâye, Yunus Emre'den sonra gelen Yunus'lardan biri tarafından destanlaştırılmıştır. Bunun için Bak; Abdülbaki Gölpınarlı; Yunus Emre Divanı, C. 2-3, İstanbul 1948, s. 576; şiir. CCLII).

çok iyi ağırladığı, yanından ayrılışlarında onlara at ya da deve hediye ettiği dillere destandır. O devir için buna benzer başka tek tük örnekler de bulunmaktadır.

5. FÜTÜVVETİN TARİHİ VE YAYILIŞI

Fütüvvete benzer ilk kuruluşlar, Abbâsî hükümdâr-halife soyunun başa geçip, Türkistan ve Horasan'dan getirdikleri Türk esirlerden kurdukları askerî birliklerin güçlü ve imtiyazlı duruma geçmeleri üzerine halk arasında IX. yy'da başlayan bir tepki olarak ortaya çıkmışlardır.

Neşet Çağatay, toplu olarak örgütlenerek karışıklıklarda kundakçılık eylemlerinde bulunanların ve «ayyar», çoğul olarak «ayyarun : kanun tanımayan kanun dışı toplum», «erbaş (haydut)», «şâtır», çoğul olarak «suttar : kurnaz», Selçuklular devrinden yâni XI. yy'dan başlayarak da «rind», çoğul olarak «rünüd» adları ile anıldıklarını söyler ²⁹.

Bağdat'ta özellikle ayyarlar, devlet otoritesinin gevşediği zamanlarda ortaya çıkar, zırhsız, silahsız, sâdece taş ve sopalarla saldırıya geçerlerdi. Bunları Abbâsî halifesi Emîn'in (809-813) ordusunda kardeşi Me'mûn'un (813-833) Türklerden oluşan ordusuna karşı ve daha sonra da Müstain'in (862-866) arkasında onun amcası oğlu Mû'tez'e (866-869) karşı döğüştüklerini görüyoruz. Bu kuruluşlar, görüldüğü gibi zaman zaman halifelerin, askerî vâlilerin ve güvenlik kuvvetleri başkanlarının hizmetine de giriyorlardı.

IX. yy. tarihçilerinden Taberî, 817 yılında şâtırların Bağdat'da geniş bir kuruluşa ve etkili bir güce sahip olduklarını, hükümet güçlerini uğraştırabilecek durumda bulduklarını yazar ³⁰.

IX. yy. başlarında Irak, İran, Horasan ve Mâverâünnehir çevrelerinde, tasavvuf erbâbının, niteliklerini ve davranışlarını beğendikleri şâtır ve ayyarlardan başka, mübeyyizeler, hurremîler, câvidânîler gibi adlar altında teşkilâtlanmış ehl-i sünnet dışı (heterodoxe) birliklerinde, çeşitli bölgelerde ve ayrı başkanlar yönetiminde faaliyetlerde bulunuyorlardı.

Bu tür sivil örgütler, yalnız Bağdat şehrinde değil; yerlerini XI. yy.'dan başlayarak, fütüvvet kuruluşunun daha düzenli bir biçim

29 Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara 1974, s. 9-10.

30 Tarih-i Taberî Mısır 1939, s. 133.

alışına kadar; Orta Asya, İran, Irak ve Suriye şehirlerine de yayılmış bulunuyorlardı.

Bu kanun dışı örgütler, X. yy. XII. yy'a kadar çıkardıkları karışıklıklarda büyük başarılar da elde ettiler. Bunlar, güçlü yöneticiler zamanında püsar, gizlenirlerdi. Bûyeliler hükümdarı Abûd üd-Devle ve üç büyük Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey, Alp Arslan ve Melikşah zamanlarında kıpırdayamadıkları gibi.

Abbâsî Halifesi Mutî zamanında M. 972 yılında bunlardan, Bizansa karşı mukaddes savaşa katılmak isteyenlere silah dağıtıldığı zaman işi azıtıp, Bağdat'da bir süre karışıklıklar çıkardılar ve büyük bir felâketi önlemek için bir mahalleyi yaktılar.

Durumu elverişli gördüklerinde yağmalara girişen bu çapulcular; işsiz, güçsüz, önemsiz kişilerdi. Bu bakımdan kendilerinin bir devlet hizmetine, özellikle güvenlik teşkilâtlarına alınmalarını istiyorlardı. Çünkü bu yolla hem geçim sıkıntısından kurtulacaklar, hem de hayatları güven altına girmiş olacaktı.

Bu örgütler, o çağlarda Türk ve İslâm devletleri yönetimi altındaki şehirlerde; özellikle asker ve güvenlik güçlerinin yetersiz bulunduğu yerlerde ve zamanlarda, kaliteleri bir takım askerî ve sportif geleneklerle canlı tutulmuş mahallî ve kaçınılmaz bir milis gücünü temsil ediyorlardı ki böyle durumlarda, başkanları olsun olmasın; şehir yöneticileri, sayı çoklukları ve güçlükleri dolayısıyla bunlara dayanıyorlardı.

«Daha sonraki rivâyetlere göre; Büveyhî Ebû Kalıcar da bunlarla münâsebet hâlinededir. Bir yüzyıl sonra, 1135 yılında; Bağdat'da fityân'ın şefi, arkasında vezîrlerin ve hattâ sultanın aile mensuplarını sürükler, güçlü oldukları sıralar yağma yaptıkları da olur, bazı büyük kimseler örneği, pazarlarda (sû) kurdukları bir nevi hafâra, himâye vazifesiyle tâcirlerin şikâyet ve sızlanmalarına sebep olurlar.

Bunlar, genel olarak belli bir mesleği ve belli bir durumu olmayan kimselerdir. Davranıştan da anlaşılacağı üzere; yağma zevki ve menfaat temin etmek isterler. Bununla birlikte dikkati çeken, şurta (polis) birlikleri içine girmek istemeleridir. Bu istek; onlara bir yandan muntazam bir gelir sağlar, öte yandan artık polisi kendi karşılarında bulmazlar. Bu sebeple, bazı defalar pişman olan ay-yârûn; hükümet kuvvetleri içinde daha dün dostları olan kimselere

karşı savaşırlar ³¹. Daha genel bir şekilde şurta bulunmayan şehirlerde, nitelikleri bir takım askeri - sportif geleneklerle canlı tutulmuş bir yöre milis gücünü temsil ederler.

Bu durum ve uygulama, yâni bunlardan kamu işlerinde de yararlanılmaya başlanması, bunların bir ahlakî disipline girmeleri, ya da sokulmaları mecburiyetini ortaya çıkardı. O zaman kendilerini toplum ahlâkını düzenlemekle görevli sayan, ya da çalışmaları o yönde olan bazı tasavvuf ve tarikat kuruluşları, bu kuralları tesbit etmede büyük rol oynadılar.

O zaman, fütüvvet ehli ortaya çıktı. Ayarlar'ın yerini; cüvanmerd, yiğit, er, sabırlı, sözünde durur, namuslu, özü temiz, kimseye ziyan vermez, dostların faydası için kendi ziyanına râzı olup katlanır, esirlere el uzatmaz, çâresizlere ihsanda bulunur, kötülükten çekinir, belâyı rahat sayar kişiler aldı.

İşte bu rûh, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasını sağlayan «Alp Erenler»'i ortaya çıkardı.

«Fütüvvet hakkında ilk fikir bildirenler; Ebû Abdurrahman Sülemî, İmam Kuşeyrî ve bunlardan naklen, Ali b. Hüseyin b. Ca'düye (Ca'deviyeye)'nin, Ahi Ahmet Mûcib b. Şeyh Muhammed b. Mikâil ül-Erdebî'nin fütüvvetnâmelerinde ve öteki fütüvvetnâmelerde adları geçen, Ebû Bekr Verrak, Cüneyd-i Bağdadî, Nasrâbadî, Şakik-i Belhî, Sırrî Sakatî, Ebû Muhammed Rüyem b. Ahmet b. Yezid vb. gibi büyük çoğunlukla tasavvuf erbabı idiler.

Kuşeyrî'nin Nuh Ayyar Nişâburî'den, şâtır ayyar'dan, Nesa ve Nişâbur ayyarlarından söz etmesi, ayyarlığın, şâtırlığın, fütüvvetçiliğin yüksek basamakları olduğu, bunların yemek yeme, hizmetçilerine karşı davranma ve cömertlik gösterme gibi konularda birbirlerini sınamaları, fütüvvet edepleri ve gelenekleri, kuralları hakkında esaslı fikir vermekte ve tasavvuf erbâbının da, bu nitelik ve kuralları benimsedikleri anlaşılmaktadır» ³².

6. FÜTÜVVET ÖNCESİ İSLÂM DÜNYASI VE ANADOLU

Selâhaddin-i Eyyûbî olarak bilinen Selâhaddin Yûsuf b. Eyyûb (1138-1139) bağımsızlığını ilan edip çevik ve gözüpek davra-

31 The Ancylopedia of Islam, New editions, s. 984.

32 İmam Kuşeyrî, Risâle-i Kuseyriye, s. 123 vd. Ayasofya kitaplığındaki yazma nüsha nr. 1712, yaprak 119 a.

nışlarla 1187 yılına kadar geçen kısa sürede Şam'ı, Halep'i, Mu- sul'u ve Kudüs'ü ele geçirip; Yemen, Mısır ve Suriye'yi yönetimi altına almıştı. O, sınırlarını Fırat Nehri'nden Nil Nehri'ne ve Doğu Akdeniz kıyılarına kadar dayamış, öte yandan Anadolu bölgesi, Selçuklu hükümdarı II. İzzettin Kılıçarslan (saltanatı : 1155-1192) yönetiminde büyük bir gelişmeye ulaşmıştı.

Doğu'da ise 1172 yılında kardeşini indirerek Harzemşahlar tahtına oturmuş olan Alâeddin Tekeş (saltanatı : 1172-1200) Kirman bölgesine yürüyerek, Irak Selçukluları hükümdarı II. Tuğrul'u (Saltanatı : 1177-1194) astırıp hakimiyetlerine son vermişti.

Alâeddin Tekeş öldükten sonra yerine geçen oğlu Alâeddin Muhammed de, babasının politikasını yürüttü. Hatta halife ile arası o kadar açılmıştı ki, kendisi 1217 yılında Şîî mezhebine girip ³³. Abbasî halifeliğini ortadan kaldırmak amacıyla, Seyyid İmâdettin Tirmizî'yi halifelik makamına aday göstermiş ve büyük bir ordu ile Bağdat üzerine yürümüş, Azerbaycan Atabeyleri'ni yenilgiye uğratmasına rağmen, havaların bozulmasından dolayı daha ileri gidemeyerek geri dönmüştü ³⁴.

Alâeddin'in bu arzusunu önlemek için Nâsır, bir yandan da oğlu Alâeddin Muhammed'le arası açık olan ve asillerle büyük kabileler arasında geniş etkisi olan Vâlîde Sultan Terken Hatun'la iyi ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Hatta Moğol hükümdarı Cengiz'i bile Harzemşahlar üzerine savaşa kışkırttığını söyleyen tarihçiler bile vardır ³⁵. Gerçekten Cengiz ordusu Harzemşahlar üzerine yürüyünce, Nâsır için Harzemşahlar korkusu ve tehlikesi ortadan kalkmış, fakat düşmanını yenip dağıtan tehlike, kendinden sonra gelenler zamanında Abbâsî Halifeliğini de ortadan kaldırmıştı.

Öte yandan Bâtınîler de; Taberistan, Mâzenderan ve Gürcan bölgelerine yerleşerek, çevreye yolladıkları fedâileri ve dâvetçileri yoluyla halkı kandırmaya çalışıyorlardı. Anadolu Türkleri'ne sık sık saldıran Haçlı ordularının, Kudüs çevresindeki mukaddes yerleri ele geçirme çabaları sürüp gitmekte idi.

---

33 Halîî Edhem (Eldem), Düvel-i İslâmiye, s. 259.

34 Necip Asım (Balhasanoğlu) ve Mehmet Arif, Osmanlı Tarihi, C. 1, s. 189. Cemaeddin Ataullah Hüseyin, Ravzat ül-Ahbab, Benlizâde çevirisi.

35 Müneccimbaşı, Sahayif ül-Ahbar, İstanbul 1285, s. 192.

7. HALİFE NÂSİR LİDİNİLLAH

IX. yy. sonlarında Nâsır Lîdinillah tahta geçtiğinde, Abbasoğulları'nın egemenlik alanı, hemen hemen Bağdad bölgesi ile Irak'ın küçük bir parçasını kapsıyordu. Bu küçük bölge bile ekonomi ve güven bakımlarından düzensiz, dengesiz ve karışık bir durumda idi ³⁶.

Nâsır, işte bu sebeplerle o zamanlar İslâm dünyasının birçok yerinde yaygın ve beğenilen bir kurum olan fütüvveti düzene sokup başkanlığını ele alarak, politik durumu güçlendirmek istiyordu.

Zümrüt adlı bir Türk anadan doğmuş olan Abbâsî Halifesi Nâsır Lîdinillah, o sırada o bölgede fetaların başkanı ya da şeyhi olan Abdülcebbar adındaki bir fütüvvetçi elinden, 1182 yılında fütüvvet elbisesi giydi, törenle fütüvvete girdi ³⁷. Onu bu teşkilâta girmeye ve ona yeni bir düzen vermeye iten sebep, yalnız içerideki bu güvensizliği önleme düşüncesi değil, bununla birlikte kendi bölgesi sınırları içindeki politik durumun da oldukça kritik olması idi.

Bu sırada çağın büyük âlimi Şahâbüddin Ebû Hafs Ömer el-Suhrâverdi (1145-1234), tasavvuf alanında yazdığı ünlü «Avârif el-Maarif» adlı eseri ile ve «Keşf el-Nasâih el-İmâmiye ve Keşf el-Fezâih el-Yûnâniye» isimli eserlerini Nâsıra sunarak, halifenin büyük saygısını kazanmıştı.

Böylece Suhrâverdi, Lîdinillah vasıtasıyla fütüvvete girmiş oldu. ³⁸

Halife Lînidillah, Suhrâverdi'ye fütüvvet esaslarını yeniden düzenletti.

---

36 Gorci Zeydan, Medeniyet-i İslâmiye Tarihi, Zeki Meğamız çevirisi, II, 198 vd.

Ravzat-ül Ahabab, Benlizâde çevirisi, IV, 523. Nâsır'ın iç ve dış politikası hakkında bak. Ebû'l-Ferec Tarihi, II, 518. Ömer Rıza Doğrul çevirisi, 1950.

37 Encyclopedie de L' İslâm'da «al-Nâsır Lidinillah» maddesini yazmış olan Franz Taeschner halifenin fütüvvet birliğine 578/1178 yılında şeyh Abdülcebbar b. Salih aracılığı ile girdiğini kaydetmektedir. «Çorumlu» Dergisi, sayı 41, s. 8'de bu tarih kaynak bildirmeden 566/1170 olarak gösterilmiştir.

38 Bak. Ayasofya kitaplığı yazarı belirsiz «Kitab ül-Fütüvvet» adlı eser, no. 2049, yaprak 226 b. Suhrâverdi'nin ayyarlığa yükseldiği hakkında bak, aynı No.lu yazma dergi içinde «Kitâb-ü fi Bahr ül-Fütüvvet ve zikr-i seceret ül Fevz» adlı fütüvvetnâme, yaprak 202 a.

Tasavvufa büyük önem veren Suhrâverdî, bir eserinde «fütüvvet'in, tasavvufun bir parçası olduğunu» söyler ³⁹.

Bir mutasavvıfın davranışlarının ve tutumunun nasıl olması gerektiğini «Avârif el-Maarif» adlı eserinde en ince ayrıntılarına kadar anlatmıştır.

Halife Nâsır, Suhrâverdî'ye fütüvvetnâme düzenlettirdikten sonra, komşu Müslüman devletlerine, kendisinden fütüvvet libası giymeleri için fermanlar yazdırdı. Bunlardan bir çoğu bu çağrıya uydular. Diyâr-ı Elcezire, Meyyafârikîn ve Ahlat hâkimi Melik ül-êşref Ebü'l-Feth Mûsa b. Melik ül-âdil; Gazne ve Hind hükümdarı Şahâbüddin Gürî; Kiş emîri; Şiraz emîri Atabek Sa'd; Haleb emîri Zâhir ⁴⁰; Anadolu Selçukluları hükümdarı İzzeddin Keykâvus I, ve kardeşi Alâeddin Keykubad, bunlar arasında bulunuyorlardı ⁴¹.

Mevlevî tarikatının temsilcisi Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, on beş yaşlarında iken, babası ile birlikte Belh'ten Anadolu'ya gelirken Bağdad'a uğradıklarında, Suhrâverdî ile görüşmüşlerdi. Suhrâverdî'nin Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Alâeddin Keykubad'ın (1219-1236) tahta çıkması üzerine Halife Nâsır'ın tebriklerini bildirmek için Konya'ya elçi olarak geldiğinde de ⁴² Celâleddin-i Rûmî ile görüşüğünü Ahmet Eflâkî «Menâkıb ül-Arifin»'nde ve ondan naklen «Tercüme-i Sevâkıb» anlatmaktadır ⁴³.

Suhrâverdî, bu gelişinde, Selçuklu hükümdarının fütüvvete girme törenini de yerine getirdi. Esasen I. Alâeddin Keykubad'tan önce Konya Selçukluları hükümdarı olan I. İzzettin Keykâvus da (1210-1219) 1214 yılına doğru Nâsır'dan fütüvvet elbisesi (şalvarı) giymişti.

Hatta, Halife Nâsır'ın Irak'ta kendisinden sonra da bu faaliyeti sürdürmek üzere, «Muayye âilesi»'ni görevlendirdiği görülür ⁴⁴.

Suhrâverdî, Nâsır'ın ölümünden altı yıl sonra (1231 de) git-tiği bir Hac sırasında Mekke'de bulunduğu ünlü Arap şâiri İbn el-

39 Sahabüddin Ebü Hafs Ömer üs-Suhrâverdî, idâlet ül-iyân Alelburhan, İstanbul Murat Molla Kitaphı, no. 1447, yazma yaprak 132-134.

40 El-İrfân, cilt 21, cüz 4-5 «el-Kessafeti fi'l-İslâm» adlı makale, s. 427.

41 F. Taeschner, İslâm'da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu ve Tarihi Ana Çizgileri, Semahat Yüksel çevirisi, Belleten, 36. sayı 142, Ankara, 1972, s. 22, vd.

İbn Bibi, Houtsma baskısı, Leiden 1920, s. 220-227.

42 M. Nuri Gençosman, Anadolu Selçukî Tarihi, s. 92.

43 Terceme-i Sayâkıh, Yazma nüsha, v. 7 b.

44 El-İrfan Dergisi, 21, cüz 4-5, «el-Kessafeti fi'l-İslâm» m.kalesi, s. 428.

Fâriz (İbn el-Fârid Ömer b. Ali-Şerefüddin-el-Mısırî el-Sa'dî : 1182-1235) iki oğluna fütüvvet hırkası giydirmiştir ⁴⁵.

«Hâlîfe»'nin fütüvveti kendi şahsında temsil etme ve onun hi-mâyesiyle, İslâm dünyasında prensip olarak ona bağlı prensler ara-sında yayma çabaları geniş bir ilgi görmüş olmalıdır. Fütüvvete gir-me teklifi ile gelen halifenin elçilerinin bu teklifi memnuniyetle kabul edilirdi ⁴⁶; hatta kendiliğinden bu teşkilâta girme yollarını arayanlar da vardı. Zira o zamanlar, en büyük dinî başkanın, «Al-lah'ın dünyadaki temsilcisi» olan kimsenin şeyh olduğu böyle bir aristokrat teşkilâta mensup olmak özel bir şeref telâkki ediliyor-du. «Fütüvvet elbisesi» (Libâsü'l-Fütüvve)'ni bir çeşit şalvar giy-dirme âdeti herhalde, eskiden hükümdarların, şeref elbisesi dağıt-ma âdetinden gelmektedir» diyen Franz Teascher, Avrupa şövalye-liğinin de o sırada benzer bir gelişme içinde olduğunu söyler.

İslâm Ansiklopedisi'nde fütüvvet rütbesinin verilîşi, şöyle an-latılır ⁴⁷;

«Kitab ül-fahrî'ye göre; İmâmiye mezhebinden olan Halife el-Nâsır İ-dini'llah (575-622 = 1180-1225) bir çok emirlere ve devlet ricâline fütüva pâyesi vermiş ve buna ramy albunduk imtiyazını da ilâve etmiş olduğu bilhassa nakledilmektedir. Bu pâyenin ve-riliş töresi onlara sarâvîl el-futâva yahut libâs ül-fütâva denilen bir şalvarın resmen giyilmesi ve fütüva kadehinden (ka's al fatâve) içilmesi suretiyle yapılırdı. Pâyesi evlâdına da intikal eden fütüva sahibi, kadehin veya şalvarın yahut her ikisinin tasvirlerini silâhla-rı üzerine koymak hakkını hâizdi.

İbn Cubayr, Suriye'de bir cemiyetten bahseder ki, bu cemiyet-in âzası râfızîlerle açıktan-açığa çekişmek suretiyle, fütâva üz-c-rine ettikleri yemine her zaman sımsıkı bağlı kalmakta idiler.»

8. FÜTÜVVETNÂMELER

Fütüvvetnâmeler, aslında çok eski çağlardan başlayarak fazi-letli ve âlim şahsiyetlerin toplum düzenini ve güvenini sağlamak için verilen öğütlerin formülleştirilmiş şeklidir.

45 İslâm Ansiklopedisi, Suhraverdi md.

46 E. Blochet, Mufazzal İbn Abil-fazail, Histoire des Sultans Mamlouks in Patrologia Orientalis, t. XII, Paris 1919, Makale III, s. 426/(84); Quatremcre, Histoire des Sultans Mamlouks I, I, Paris 1837, s. 59, N. 83.

47 İslâm Ansiklopedisi, Fütüvvet Md.

Böylece yüzyılların tecrübe ve süzgecinden geçe geçe olgun ve ahlâklı kişilik kuralları halinde formülleştirilen bu fütüvvetnâmeler, XIII. yy'dan başlayarak örgütlenmiş başka topluluklar tarafından yönetmelik veya tüzük olarak kullanılmaya başlanmıştır. Fütüvvetnâmelerin amacı da, topluma iyi yurttaş, ahlâklı kişi yetiştirmek olduğundan; aynı doğrultudaki kurumların, fütüvvetnâmelerin ana ilkelerini alıp, kendi yapı özelliklerine âit kuralları da ekleyerek yeni tipte tüzük ya da yönetmelikler meydana getirmişlerdir.

9. SUHRÂVERDÎ'NİN FÜTÜVVETNÂMESİ VE AHİ FÜTÜVVETNÂMELERİ İLE İLGİSİ

Nâsır Lîdinillah, İmamiye Mezhebi'ne Suhrâverdî ise Şâfîi mezhebine bağlıydılar. Büyük bir tasavvuf âlimi olan, Nâsır Lîdinillah'ın Anadolu elçiliğini yapan Suhrâverdî, bu yüzden devrinde ilk gibi görünen fütüvvetnâmesine ⁴⁸ hem tasavvuf, hem de İmâmiye akidelerini almış, sûfilerle şîa mensuplarını, gerek fütüvvet ülküsü, gerekse halifenin başkanlığında birleştiren ortak yolu düzenlemiştir.

Suhrâverdî, bu düzenlemesinin esaslarını, «İdâlet ül-Âyân Ale'l-Bürhân» isimli risalesinde şöyle anlatır ⁴⁹;

«Tasavvuf safâ ile ayakta durur; yüce halifelik bir defterdir, tasavvuf onun bir parçasıdır ve tasavvuf da bir defterdir. Fütüvvet onun parçasıdır. Fütüvvet iyi huylara sahip olmak, tasavvuf iyi davranışların toplamı, iyi kaynakların birleşmesi demektir. Şanlı olan halifelik, iyi davranışı, iyi işleri ve iyi huyları birleştirir.»

Suhrâverdî'nin fütüvvetnâmesinin, daha önce yazılmış bulunan Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin Sülemî'nin (936-1021) «Kitab ül-Fütüvveti» ile Ebû İsmail Abdullah b. Ebû Mansur Muhammed el-Ensârî'nin (1006-1088) fütüvvetnâmesinden daha derli toplu olduğu görülür ⁵⁰.

⁴⁸ Ayasofya, 2049 nr.lı yazma risale içinde, s. 154-181.

⁴⁹ İdâlet ül-Ayan'l-Bürhân, Murat Molla, Abdülhamid I, 1447, v. 132 a - 134 b.

⁵⁰ Aynı yazma içinde;

Nuşet Çağatay, Fütüvvetnâmeler Nedir, Niçin Düzenlenmişlerdir?, VIII Türk Tarih Kongresi, C. II'den ayrı basım, Ankara 1981, s. 574.

Bundan sonra fütüvvetin köklerini Ali b. Ebi Tâlib'ten Hz. Peygamber yoluyla Haşîmîler'e, oradan Kureyş'e kadar çıkarır ve Emir ül-Mü'minin-Ali b. Ebi Tâlib'e hırka giydirmek velâyeti (önderliği) verilmiştir ki bu gelenek, bürdei şerifeden gelir. Fütüvvet elbisesi giydirmek önderliği de Emir ül-Mü'minin Ali'ye çıkar. Sûfilik ve fityân; davranış, gidişât ve ahlâkı kendinde toplamış olan yüce hilafete bağlıdır diyerek, fütüvvet kütüğünü (şeceresini) Hz. Muhammed Aleyhisselâm'dan Ali b. Tâlib'e götürür.

Suhrâverdî, Fütüvvetnâmesi'nde fütüvve ahdi, yani fütüvvet katılma yollarını, kavli, seyfi olmak üzere iki, fütüvvet ana kurallarını, altısı dıştan; altısı içten olmak üzere onikidir ⁵¹.

Suhrâverdî'nin Farsça, «Risâlet el-Fütuvva»'sı faydalı, fakat fütüvvet erkânı bakımından eksiktir ⁵².

Bununla beraber, Şahâbüddin Suhrâverdî'nin Farsça «Kitab-ül Fütuvva»'sı ⁵³ öncesine göre hem «fütüvvet»'i açıklamada, hem de erkân hakkındaki diğerinden genişliği ile daha olgun ve faydalı görünüyor.

«Kitâb fi bah-el-fütüvvetiva zikru şecârât-el-feyz» adını taşıyan fakat yazarı bilinmeyen Farsça risâlede ⁵⁴ bulunan ⁵⁵ ağaç resminin yapılışında, Harputlu Ahmed'in şecere resmi ile benzerliği kolayca görülmektedir.

Sohbetnâme yazarı Necm-i Zer-küb'un Farsça Kitâb ül-Fütuvvası, Suhrâverdî düşüncesinin bir devamıdır. Necm-i Zerküb'un daha önce yazdığı bir de «Fütüvvetnâme muhtasarı» bulunuyor ⁵⁶. Bayburtlu Seydi Hasanoğlu Ahi Ali'den istinsah (kopya) edilen Şâir Nâsırî'nin Farsça fütüvvetnâmesinde ⁵⁷; fütüvvetin esaslarından, fütüvvet verilmeyecek kişilerden, fütüvveti bozan işlerden, fütüvvet kısımlarından ve erkânından bahsedilmektedir. Nâsırî, risâlesini Emir Ahi Muhammed için yazmıştır.

---

51 A.g.r, s. 156 a.

52 Millet Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Kitapları nr. 479, varak 154 a - 153 b. Diğer nüsha aynı kütüphanede nr. 3135, varak 185 a - 190 b.

53 A.g.m, 158 b - 181 b.

54 A.g.m, 182 a - 210 a.

55 A.g.m, 183 b.

56 A.g.m, 221 b - 227 a.

57 Köprülü Kütüphanesi nr. 1597, 89 a - 100 a.

Bunlardan en önemlisi İstanbul Üniversitesi Farsça Yazmaları arasında bulunan ⁵⁸ kayıtlı olan ve büyük sûfi şâir Ferid-üd-dîn Attâr'a âit olduğu sanılmaktadır (267 h. 1230). 192 beyitlik bir mesnevi olan fütüvvetnâmedir. Bu risâlede fütüvvetin, mürüvvet, doğruluk, herkesi bir görüp sevmek, nefis esaretinden kurtulmak vefa, kötülüğe iyilikle karşılık vermek, cömertlik... gibi yetmiş iki şartı olduğu bildirilmektedir. Bu mesnevide iki kere ahi, iki yerde de fütüvvet müridi demek olan terbiyet (terbiye) kelimesi geçmede, iki beyitte Attâr adı anılmada, sonlarında da bir münâsebetle Nizâmî'nin (592 h. 1195-1196) «Penç-genc»'ine müracaat tavsiye edilmektedir ⁵⁹.

Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Yahya b. Abdullah tarafından istinsah edilen «Nüzhet-ül-arvâh ve Ravzat-ül-afrâh»'dan başka Reşid-üd-dîn Vatvat'ın istinsah edilen Hadâik-ül-sihr'ıyla beraber içerisinde elliden fazla risâle ve sayısız faydalı nesirler bulunan mecmuadaki fütüvvetnâme de son derece önemlidir ⁶⁰.

İstanbul Murad Molla Kütüphanesi'nde bulunan çok düzgün bir Farsça ile yazılmış olan manzum fütüvvetnâmede; «mürüvvet-hususta gayret gösterecek iyiliği meleke hâline getirmektir. Mürüvvet, fütüvvetin temelidir. Fakat mürüvvet sahibi, fütüvvet sahibi değildir. Ancak fütüvvet sahibi, aynı zamanda mürüvvet de sahiptir. Mürüvvet, kötülüklerden kaçınmayı gerekli bilmek ve bu hususta gayret gösterecek iyiliği meleke haline getirmektir. Mürüvvet, fütüvvetin bir hazırlık devresidir. Fütüvvetse «bütün temizlik, erlik, yiğitlik ve çeşitli hikmet ve adâlet icabâtının insanlardan fiilen zâhir olmasıdır.» Fütüvvet de vilâyetin temelidir. Mürüvveti olmayanın fütüvveti olmadığı gibi, fütüvveti sahip olmayan da vilâyet sahibi (dostluğu, sevgisi) olmaz.

Buradaki vilâyet, insanlığın kötülükleri karşısında tam bir kendinden geçerek dünyayı unutmadır.

Bu fütüvvetnâmenin mukaddimesinde Ashâb-ı Kehf (Yedi uyurlar) anlatılırken; mürüvvetin sonunun fütüvvetin başlangıcı, fütüvvetin sonunun da vilâyetin başlangıcı olduğu belirtilir.

58 İst. Üniv. Küt. nr. 1288, Farsca Yazma.

Ayrıca Bak. Osman Nuri Engin, Mecelle-i Umur-u Belediye, C. I, İstanbul 1922.

59 Abdülbaki Gölpınarlı, İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı, İst. Univ. İktisat Fak. Mec., C. XI, nr. 1-1, İstanbul Ekim 1949 - Temmuz 1950.

60 Murad Mollâ Küt., Abdühamid I kitapları, nr. 1447.

Bu sahibi belli olmayan fütüvvetnâmede; bütün faziletler, insanın yaratılışının kendi ihtiyacından olup bir kaç garip ve gelip geçici aşâğılıklar, tabiat yüzünden meydana gelen şeylerdir denilmektedir.

Yine bu değerli mukaddimede İbrahim Peygamber'in fütüvvetinden ve Cebrâil Aleyhisselâm'ın Tanrı adını anması üzerine bütün malını ona bağışlamak suretiyle imtihandan yüzü ak çıktığından bahsedilip fütüvvetin kutbu olduğu ve üç gün oruç tutup her gün iftar vakti yemeğini Tanrı sevgisiyle miskine, yetime ve esire vererek su ile iftar eden «Emir-ül mü'minin Hz. Ali'nin (K.A.V) ⁶¹ fütüvvetinin de İbrahim Peygamber fütüvvetinin ikinci derecede fakat olgunlukta bulunduğu ve bu yüzden de «Lâ fetâ illâ Alî-er ancak Ali'dir» diye öğüldüğü, son zamanda da fütüvvet kutbunun Meh-dî olacağı söylenilmektedir ki; bütün bu görüşlerle şîa düşüncesine yaklaşılmaktadır.

Bu fütüvvetnâmede fütüvvet ehlinin ahlâkına ait anlatılan fıkralardan bazıları şunlardır :

«Yermük Savaşı'nda, savaştan sonra yaralılara su götüren, savaş meydanında ileriden bir ses duyar ve gidip yaralıyı bulur tam su vereceği sırada o civardan bir «yardım» sesi gelir. Yaralı, suyu ona götürmesini söyler. İkinci yaralıyı bulup su vereceği sırada bir başka yaralının sesi gelir. İkinci yaralı da su içmeyip ona getirmesini söyler. Fakat su götüren ona varıncaya kadar üçüncü yaralı ölmüştür. İkincisine döner, onu da ölmüş bulur. Üçüncüsüne, yani ilkinde gelince onun da ölmüş olduğunu görür. Hz. Ali, tam kırk yıl, rastladığına önce kendisi selâm vermiş, sonra bundan vazgeçerek bu sevâbı halka bağışlamıştır.

Ebü'l-Hasan Antakî'ye misafir gelmişti. Evde bir parça ekmekten başka bir şey yok. Evsahibi kendisi yerse, misafir aç kalacaktı. Sofrayı kurdu, ekmek parçalarını koydu ve bir bahane ile mumu söndürdü, sonra yiyor gibi ağzını şapırdatmaya başladı, misafirin de ağız şapırtısından yediğini sanıyordu. Fakat mum yakılınca, ikisi de ekmeklerin olduğu gibi durduğunu gördüler. İkisi de «diğeri yesin, utanmasın» diye ağızlarını şapırdatmışlardı.

Üstadın çırağına; edebi, erkânı ve bütün hususları ayrı ayrı göstermesi gerektir ⁶².

61 Kur'ân, LXXVI, Dehr S/resi âyet 3.

62 A.g.s. s. 170 b.

Sonunda, yemek yemek, toplantıda oturmak, herhangi bir yeri ya da kişiyi görmeye gitmek vb. gibi edepi sıralanmıştır ⁶³.

Suhrâverdi'den önce bu konuda eser yazanlar, sâdece fütüvvetçiliğin ana özelliklerini tesbit etmişler, ancak onun çok değerli tasavvuf eseri olan «Avarif ül-Maarif»'ini kaynak eser olarak kullanırlarken, fütüvvet adâbını çok ayrıntılı ve anlaşılması güç bir tüzük veya duâ kitabı durumuna sokmuşlardır.

Sonraki yazılan bütün fütüvvetnâmelerden de faydalanılmak suretiyle «ahi fütüvvetnâmeleri» meydana getirilmiştir.

Ancak, Prof. Dr. Neşet Çağatay, Franz Taechner'in «Encyclopedia of İslâm»ın Avrupa'da yayınlanan ikinci baskısının «fütüvvet maddesi»nde yazdığı «fütüvvetin halk arasında yaygın şekli ahi-lik» ifadesine karşı çıkar. O'na göre ⁶⁴; fütüvvetçilik de tek bir milletin malı değildir. Her kişi veya toplumun başkalarına karşı olan davranışları farklıdır.

Güvenlik, taşıma ve haberleşme araç ve gereçlerinin basit ve yetersiz olduğu çağlarda bu değer ölçülerinin çerçevelediği kurallar, kişiye ve onun can güvenliğine saygı demek olan yiğitlik, eli açıklık, soyluluk ve konukseverlikte toplanır ve gelişir.

Bu gibi insânî hasletler, ciddiyet, içtenlik ve köklülük bakımlarından her millete göre farklılık gösterir. Bu alanda Türklerin, en üstün bir seviyeye ulaşmış olduklarını görüyoruz. Arap âlimleri, çeşitli konular üzerine yazdıkları eserlerde bunu açıkça belirtiyorlar. Câhiz, İbn-i Battûta ⁶⁵ ve daha başka bir çok eserlerde de böyledir ⁶⁶. İmam Kuşeyrî de ünlü risâlesinde, Cüneyd-i Bağdadî'den aktararak «fütüvvet Şam'da, lisan Irak'ta ve doğruluk Horasan'dadır» der ⁶⁷.

---

63 A.g.r, s. 175 b.

64 Encyclopedia of İslâm, ed. II, fütüvvet mad.

65 İbn-i Battûta, 1304 yılında Tanca'da doğmuştur. 1325'te geziye çıktı, önce kuzey Afrika, Yukarı Mısır, Kızıl Deniz boyları ve Mekke'yi gezdi. Sonra Anadolu, İstanbul, Kırım, Volga, Buhara, Afganistan, Hindistan Delhi'de kadılık yaptı ve Çin'e kadar gitti. Pekin'de Moğol Hanı'nın elçisi oldu. Dönüşte Afrika içlerine daldı, Tombukta'ya kadar gitti. Fas'a Agad vadisinden geçerek tekrar Tanca'ya geldi. Şöhretini yazdığı ünlü «Seyahatnâme» ile sağladı.

66 Neşet Çağatay a.g.e, s. 428-429.

67 Abil'l-Kasım Abdil-Kerim Kuşeyri, el-Risala el-Kuşeyriye, Mısır 1940. sayfa : 113; Müntabât-ı Nafial Risale-i Kuşeyrîye, İstanbul, 1307/1889 sayfa 181. Kâbusnâme'de de buna benzer bir paragraf vardır. Bak. Orhan Şaik Gökyay'ın basına hazırladığı nüsha, İstanbul 1944, s. 388 vd.

Halife en-Nâsır'ın fütüvvetin saraydaki gelişmesinin Bağdat'da ve herhalde bütün Şark'da istilası ile son bulduğu anlaşılıyor.

Bağdat'ın tahrip edilmesinden (h. 656/m. 1258) sonra Abbâsî Halifeliği'nin Mısır'a nakledilmesiyle saray fütüvvetinin de merkezi Mısır'a nakledilmiş oldu ve burada bir müddet daha parlak bir devir geçirmişti. Moğollar'ın h. 659/m. 1261'de yaptıkları katliâm-dan kaçabilen Abbâsî neslinden biri, Memlûk Sultanı Baybars'ın sarayında ortaya çıkıp Sultan'dan el-Mustansır II. adıyla kanunen halifelik yetkisi aldı. Baybars, bu yeni reis elinde fütüvvet elbisesini giydi ⁶⁸. Diğer bir büyük libâs giyme merasimi de, Baybars zamanında, el-Hakim, h. 661/m. 1263'de Halifeliğe geçtiği zaman yapıldı. Bunu takip eden devirlerde, yalnız Mısır'ın sözde halifeleri değil, aynı zamanda bizzat Memlûk Sultanları fütüvvet tevsiiini üzerine almışlardı. Memlûk armalarında fütüvvet amblemi bulunuyordu ⁶⁹.

Saray fütüvveti bir süre sonra, halk tabakasına doğru düşüşe geçti.

Memlûklular'ın ünlü Hanbelî İbn-i Teymiyye'si ile (h. 728/m. 1327) öğrencisi ⁷⁰ İbn-i Bıdğın ⁷¹, aynı şekilde Şâfiîler'den İbnü'l-Verdî (h. 749/m. 1349) gibi en belli başlı fıkıh âlimlerinin fütüvvet aleyhinde en ağır ithamlarda buldukları görülür. Bütün bu kişiler, fütüvvet teşkilâtına girmiş olan bâzı kötü geleneklere inial duymuşlar ve bu teşkilâtı, toplumdaki ayırmak istemelerinden dolayı büyük İslâm câmiasından atmak gayreti göstermişlerdir.

Suhrâverdi'nin düzenlediği fütüvvetnâmenin etkisi, Anadolu'da 14. yy'ın ilk yarısına kadar sürmüştür. Aynı yazarın Avârif ül-Maarif adlı ve tasavvuftan bahseden bir başka eserindeki ehl-i ribâtın uyduğu kurallardan söz ettiği kesiminde «Horasan ve Rûm (Anadolu) sûfileri bu kuralları çok beğenirler» cümlesinden, kendisinden önce de Anadolu'da tasavvufun oldukça yaygın bulunduğu anlaşılmaktadır.

---

68 Kalkasendi, Subh el-â'sâ, C. XII. Kahire 1336/1918, s. 274 vd. Bak : W. Biörkman, Beitrage zur Geschichte der Staatskanzlei i-islamischen Agypten, Hamburg 1928, s. 161.

69 L.A. Mayer, Saracenic beraldry, Oxford 1932, s. 19 vd.

70 I. Goldzieher, Ein Fetva gegen die Futuqqa, ZDMG 73, 1919, s. 127 vd. s. 127 vd.

71 J. Schacht, Zvel neue Quellen zur Kenntnis der Futuwwa, Festschrift Georg Jacob, Leipzig 1932, s. 283, 287.

Fütüvvet, önceleri tasavvufî dünya görüşü ile bağ kurarken, daha sonra meslekî teşekküllerin düşünce ve töre sistemi olmuştur.

10. ARAP FÜTÜVVETÇİLİĞİ

Eski Araplar'dan bize kalan en güvenilir kaynak olan Arap nazmında fetâ kelimesi, dâima aşırı cömert kimseler; kendilerini, çekinmeden haklı mı haksız mı olduğunu sormaksızın kabileleri için feda eken kimseler; erkekçe cesâret gösteren kimseler için kullanılmıştır. Adı geçen son fazilete dayanarak, bu kelime kolaylıkla kahraman anlamını da kazanır. Kelimenin çoğulu fityân ve üstünlük şekli fetâ'l-fityân (en üstün fetâ) da aynı anlamda kullanılır ⁷². Hişâm b. Huhammed el-Kelbî'nin Kitâb ül-Fityân el-âraba isimli ilk dört hâlife'yi anlatan eserinin başlığının eski Arapça'daki mânâsı bu görüşe temel teşkil etmektedir. Buna karşılık fütüvvetin eski Arap şiir dilinde yalnız kullanılmadığı görülür.

Nitekim, el-Câhiz, Kitâbü'l-Fityân isimli eserini, cemiyette «vasat insanların üzerine çıkan» bu gibi kimseler için yazmıştır ⁷³.

İslâmiyet'ten sonraki I. asırda fityân'ın giydikleri özel kıyafetlerden tanınan bir topluluk, bir başka deyişle «genç erkekler» teşkilâtı olduğu görülür. Bu çeşit teşkilâtların gâyesi, biraraya gelmek ve eğlenmektir. Buna içki de dâhildi. Daha sonra, el-Câhiz'in bunları ehl el-batâle olarak isimlendirmesine bakılırsa; fityân'ın savaşın faaliyet sahasına da girdiği, bu gençlerin savaşta ve sporda da aktif oldukları anlaşılmaktadır.

Kur'ân'da daha yüksek mânâda bir fetâ kavramına rastlanmaz. Bu kelimenin tekil veya çoğul olarak kullanıldığı yerlerde «delikanlı, genç çocuk» mânâsındadır ⁷⁴. Bazan da hizmetkâr, esir anlamı ile ⁷⁵; bu ikinci anlamı açık olarak ⁷⁶ iki kere kelimenin «dişi» şekli «kız çocuğu» yerine kullanılır. Anlamı da «câriye» demektir ⁷⁷.

72 Yaqut's Dictionary of Learned Men, VIII, s. 253, dip not 11.

73 F. Taeschner, a.g.m. s. 207-208 vd.

El-Câhiz'e ait olduğu sanılan Kitâb el-tac fi Ahlâk el-mulûk (Ahmed Zeki Paşa, Kahire 1322/1914), Yaqut's Dictionary of Learned Men, VI Leiden 1913, s. 76-120.

74 Kur'an, XXI, v. 61, âyet 60.

75 Kur'an, XII, âyet 30; XVIII, âyet 59, v. 60-62.

76 Kur'an, XII, âyet 36.

77 Kur'an, IV, v. 29 âyet 29; XXIV, âyet 33.

Buna karşılık fetâ kelimesi, eski Araplar'daki anlamı ile, en eski siyer eserlerinde bulunan veciz sözlerde rastlanır : (Ali gibi fetâ yoktur, Zülfikâr gibi kılıç yoktur.) Eski eserlerde bulunan Uhud savaşında Hz. Peygamber tarafından söylendiği kabul edilir ⁷⁸. Adı geçen hadisi kendilerine bir çeşit parola olarak kabul eden son fütüvvetnâmelerde, bunun söylendiği yerin Huneyn olduğu kabul edilir.

Diğer taraftan «mürüvvet» kelimesinden de «âile bağının, korumaya (civâr) geleneğinin ve misafirperverliğin doğurduğu bütün vazifeleri yerine getirmek» anlaşılmaktadır. Bir başka anlamı ile de; kan davası geleneğinin devam ettirilmesidir. Arap âdetine göre; «kabile ile ilgisi olan herkes için sadâkat ve fedakârlık, bu geleneğin esasını teşkil eder» şeklinde anlaşılmasına göre; fütüvvet ile paralel olarak kullanıldığı görülür. Hatta mürüvvet ⁷⁹, fütüvvet kavramını da içine alır.

Görüldüğü gibi; «Halife en-Nâsır ve haleflerinin idâresindeki saray fütüvveti ile Anadolu şehirlerinde halk arasında görülen fütüvvet belirli noktalarda ayrılıklar göstermektedir ⁸⁰.»

Ancak; fityân ile ayyârûn arasında bir ilişki kurmanın güçlükleri ortadadır. El-Câhiz'in Kitabü'l-Fityân'ında övdüğü «genç erkekler» teşkilâtlarının Arap fütüvveti değil, Türk gençlerinden meydana gelmiş olması pek muhtemeldir.

Zira, Arap fütüvvetçileri, «devlet otoritesinin aralık bıraktığı gediklerden ya da merkezi otoritenin gücü yetmediği durumlardan faydalanarak çok defalar zengin zorbalara, halkı sömüren kişi ve topluluklara karşı eyleme geçiyorlardı.

Devletin halk arasındaki itibarını düşüren bu türlü davranışların önlenmesi ve disiplin altına alınması, bazan hükümdarları ve komutanları zor durumlarda bırakıyordu.

İşin bu yönü bir yana, bu örgütler bir elde toplanabilir ve çeki düzen verilebilirse zarar yerine yarar da sağlanabilirdi.

---

78 Ibn Hisam, Taberi, ed. De Goeje, I, 3. s. 1402.

79 Mürüvvet hakkında bak : I, Goldzieher, Muhammedanische Studien I. Halle, a. s. 1889, s. I, bilhassa s. 13'den itibaren : Mürüvvet ve din.

80 Franz Taeschner, İslâm'da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri, (Çev : Semahat Yüksel), Belleten, C. XXXVI, sayı 142, Ankara 1972, s. 203-235.

İşte kurnaz bir politikacı olan Abbâsî halifesi Nâsır Lîdinillah bu gerçeği sezmiş ve bütün gücünü bu tür toplulukları buyruğu altına almaya yöneltmiştir»⁸¹.

Bugün bile bunların yaptıkları Yusûf Ebû Haccâc'ın Mısır avam lehçesi ile yazdığı Mudâharat Fütüvve adlı eserinde tasvir edilmiştir⁸².

Eski Arap fetâsı ve fityân teşkilâtı gibi iki sosyal görünüş için verilen adlar her ne kadar aynı ise de, fityân kavramının kapsamı, kendine has bir şekilde değişikliğe uğramıştır. Eski Araplar'da ah-lâkî değer hükmü olan fetâ bütün cemiyete âit iken zamanla bu anlamını kaybedip daha basit bir seviyeye düşürülmüştür. Fityân-ların katıldıkları teşkilât, eski Araplar'ın fetâsında olduğu gibi aile akrabalık ve kabile gibi tabii bağlara dayanmaktadır. Bu çeşit ta-bii bağlara dayanan fetâ toplulukları, uygulamada misafirlik hak-kı ve misafirleri koruma hakkını içine almış olan sosyal çevre gele-neği ile en büyük insan topluluğu haline gelebiliyordu ve bu da hergün misafirperverlik veyahut özellikle himâye arayanlara yardım şeklinde fetânın faaliyetleri arasına giriyordu. Bunun tam aksine fityân teşkilâtı seçim esasına dayanan bir topluluktu; yâni gerçekte tabii bağlardan meydana gelmiş toplulukları reddedip, bunun ye-rine, ferdi serbest seçim esasına dayanan yeni usûl teşkilâtı dol-duruyordu.

Ancak; Türkistan, İran ve Mısır gibi merkezden uzak yerlerde dinî, politik ve ekonomik amaçlı, çoğu kanun ve şeriat dışı örgüt-ler, XI. yy'larda halkta güven ve huzur bırakmamıştı.

«Kültür ayrılıkları, şehirden ve çölden gelme farkları ve politik sebeplerle İslam'ın temel ilkelerinin anlaşılmasında çıkan bu an-laşmazlıkların doğrultusu, Arab fütühâtının bir çok bölgelerde hız-la gelişmesi ile fikir ayrılıkları alanına çevrildi.

Bu durum devlet otoritesinin sarsılmasına, mahalli bölünme-lere ve türlü inançları temsil eden yeni politik güçlerin ortaya çıkmasına yol açtı.

Bu arada Sünnî-Şîî-Mûtezile-Sûfî gurupların birbirlerini suç-lamaları ve bu sürtüşmelerin politik alanda etki göstermesi, halkı

81 Neşet Çağatay, Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları, Belleten, C. L. sayı 159, Temmuz 1976'dan ayrı basım, Ankara 1976, s. 425.

82 Schacht, Der Islam 19, 1931, s. 51; 1. fasikül, Kahire 1927; 2. fasikül, Kahire 1930.

standart bir düşünce ve hayat ortamında birleştirme çabalarını artırdı.

Fetihlerin genişlemesi ile köklü bir sosyal yapı değişikliğine de uğrayan İslâm dünyası VIII. yy'dan başlayarak büyük politik ve sosyal çalkantılarla sarsıldı⁸³.»

IX. yy'da halk arasında ayyârlar, şâtırlar, cevklaklar, evbaşlar, rindler vb. gibi adlarla anılan topluluklar örgütlendi.

Arap imparatorluğunun bir çok bölgelerine yayılmış bulunan bu kuruluşlar, devlet yönetiminin sıkı ve gevşek oluşuna göre yararlı ya da zararlı olabiliyorlardı. Bu tür kuruluşlarda mezhep birliği yoktu. Bu niteliklerinden dolayı zamanla aralarına Şiî, İsmailî ve benzeri inançtaki kişilerden, hatta hristiyanlardan da girenler oldu⁸⁴.

«O zamanlarda kendilerini toplum ahlakını, sosyal düzeni ve güveni sağlamakla görevli sayan ya da tutum ve davranışları bu yönde olan âlim ve faziletli kişiler bu uğurda birşeyler yapmaya giriştiler.

VII. yy'ın ikinci yarısından beri Arap devletinin kökünden sarılmasına yol açan mezhep kavgalarına, fikir anlaşmazlıklarına son vermek üzere ortaya çıkan ilk girişimciler olarak, o devrin büyük düşünürleri ve akılcı kişileri olan Mütezile kelâmcılarını görüyoruz⁸⁵.»

«Öteden beri beğenilen fütüvvet ehli kişilerin çoğaltılması, onların iyi huylarının halk arasında yaygınlaştırılması çabaları, özellikle mutasavvıflar tarafından ele alındı; çünkü o zamanki devletler çoğu defa kişinin can, mal ve namus güvenliğini, hak ve adaleti her zaman her yerde sağlayamadıklarından faziletli ve gerçek din adamları kendilerini, toplumun ahlâk seviyesini kurmakla görevli görüyorlardı. Bu düşüncedeki kişiler, tarihin eski çağlarından beri halkı doğru yola getirmek, sağduyu kazandırmak için ahlâk ve eğitim alanlarında yararlı eserler yazdılar⁸⁶.»

83 Neşet Çağatay, Fütüvvetnâmeler Nedir? Niçin Düzenlenmişlerdir?, VIII. Türk Tarih Kongresi, C. II'den ayrı basım, Ankara 1981, s. 565.

84 Kuşeyri adı ile anılan Abdülkerim b. Havazin b. Abdülmelik (986-1027). Nisapur'lu olup, Risâle-i Kuşeyriye isimli eserini 1045'te yazmıştır.

85 Ebu'l-Ferec Ali b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Ahmet el-Kureşi el-İsfahânî, Kitab el-Ağani, 2. baskı, C. II, s. 116-124; C.V, s. 3-46.

86 Neşet Çağatay, a.g.e, s. 566-567.

İslâmiyetin yayılışından yüzyüzeelli yıl sonra Arapistan'da İran'da ve Horasan'da ortaya çıkan «Lâmevcüde illallah» yani «Tanrı'dan başka varlık yoktur» ilkesini temel alan İslâm tasavvufu, İslâm dininin şeriat kurallarına karşı yeni bir yorum ve anlayış olarak gelişti.

İslâm devleti yönetimi içine giren yeni toplulukların getirdiği yeni düşüncelerin ve inanç akımlarının birbiri ile çatışmasından, türlü İslâm mezhepleri doğdu. Bu mezheplerin doğuşu sırasında, sûfiler denen yorumcular çıktı. İlk mutasavvıflar, şeriatçılar yani ehl-i sünnet ulemâsı tarafından tepki ile karşılandılar. Mistik yorumların, şeriat kuralları, ehl-i sünnet ve Kur'ân esasları ile ters düşmediği, üç yüz yıl sonra kabul edildi. Tasavvufun İslâma yararlı bir kurum olarak zafer kazanmasında en büyük emek ve pay, şüphesiz İmam Kuşeyri'nin oldu ⁸⁷.

XI. yy'da, insan toplulukları aralarındaki ilişkiler ve davranışlarla ilgili çalışmaları ile tanınan ikinci büyük âlim, Kâvus diye bilinen Unsur el-Maalî Keykâvus'tur ⁸⁸.

11. SÜFİ FÜTÜVVETNÂMELERİ VE TASAVVUF

İslâm Ansiklopedisi'nin fütüvvet maddesine göre;

«Süfiye terimlerinde fütüva muhtelif sâhalarda tecelli eden bir rûh hâletini ifâde eder; bundan dolayıdır ki, bunun bir tek kelime ile ifâdesi mümkün değildir. Genç olarak, futûva'nın önemli vasfı, başkalarını nefisinden yüksek tutmaktır (isar 'ala nefsihi) ki, bu da el-Gazzâlî'ye göre ⁸⁹, sehâ'nın en yüksek mertebesini teşkil eder. Bu vasıf cömertlik, menfaat endişesinden âzâdelik, kendi nefisini unutmak, nefis feragati hüsrân karşısında gönül rahatlığı başkalarının kusurlarına hoşgörü vb. ile tahakkuk eder. Al-Kuşeyri, bir takım kıssalar naklederek bu mefhûmun bütün delâletini anlatmaya çalışır ⁹⁰.

87 İmam Kuşeyri, Risalei Kuşeyriyâ, 1318 Mısır baskısı, ss. 123, İst. Aya-sofya kitaplığındaki yazma nüsha no. 1712, yaprak 119 a.

88 Ziyeroğulları hükümdar sülâlesinden gelen Kâvus, 1082 yılında yazdığı «Kâbusnâme» isimli eserini oğlu Gilansah'a öpütler vermek için kaleme almıştır.

89 el-Gazzâlî, «İhya-u Ulûm-u Din, III. Kahire 1292, s. 213.

90 Futûva'ye dair daha geniş bunun esna. tarikatleri ile olan ilgisi hakkında bilgi için bk. H. Thorning, Türkische Bibliothek, 16.

Bundan başka fütüva'nın makarim el-ahlâk (iyi huylar) ile de münâsebeti olup, bu sonuncu tasavvufî fütâva'nın bir unsurunu teşkil eder ⁹¹. Dinî ahlâk âlimlerinden el-Tustârî, fütüva kelimesinin delil getirilmiş şeklini makârim al-ahlâk ile tanım ve sınırlamıştır ⁹².

Nihâyet fütüva İslâm meslek cemaatleri teşkilâtının bâriz unsurlarından birini teşkil eder; bundan dolayıdır ki, tasavvufî tarikatlerin bir çok unsurları, bu cemaatin teşkilâtında yer almıştır.

Bugünkü Mısır lehçesinde fetevva veya fütuvva (çoğulu, fetevvât veya futuvvât) iriyarı anlamına gelir; Fatvana da fütüva yerine ve daha ziyâde kötüleyici bir mâna ile, «tafra satmak» tâbiri yerine kullanılır.»

Tasavvuf terimlerini açıklayan Târîfât adlı eserin fütüvvet maddesinde : «halkı dünya ve âhirette kendi nefesine yeğ görmektir» ⁹³.

İmam Kuşeyrî, kendi adı ile anılan «Kuşeyrî Risâlesi»'ndeki ⁹⁴ fütüvvet bölümünde «Onlar, Rablarına iman etmiş gençler (fetâlar) idiler. Biz onların doğru yolda gitme yeteneklerini artırdık» ⁹⁵ âyeti ile başlayarak fütüvvetin târiflerini şöyle sıralıyor : «fütüvvetin aslı, kişinin, başkasının işinde olması ve onların işini güdüp gözetmesidir.» Hâdisde : «Kul Müslüman kardeşine yardım ettikçe Tanrı da ona yardım eder» buyurulmuştur. Cüneyd-ı Bağdadî : «fütüvvet Şam'da, dil (fesahat) Irak'ta, doğruluk Horasan'dadır» der ve fütüvveti : kulun kendi nefisini başkasınıkinden üstün ve değerli görmemesidir diye tanımlar.»

Ebû Bekr Verrak'a göre; «fetâ, düşmanı olmayan kişidir.»

M. Ali Tirmizî'ye göre; «fütüvvet, kulun, Tanrı için kendi nefesine düşman olmasıdır.»

Bir başkası : «dostların yanlılık, eksiklik ve sürçmelerini bağışlamak ve göz yummaktır» der. Yine bir başkasına göre; «hiç kimseye düşmanlık duyguları beslememektir.»

---

91 el-Sulami, Kitab-ül-Fütüva, Ayasofya Kütüphanesi, nr. 2049 varak 80.

92 Dâr el Kutub, Kahire. Tasavvuf ve Ahlâk-ı Diniyye, Yazma, nr. 994, Varak, 9.

93 Ta'rîfat-ı Seyyit Şerif Gürçani, 1318 (1902), İstanbul, fütüvvet maddesi. Zikreden Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara, s. 5.

94 Mantehabât-ı Nafia-i Risâle-i Kuşeyriye, 1307 (1891) İstanbul, fütüvvet bölümü, s. 180-184.

95 Kur'an-ı Kerim, XVIII, âyet : 13.

Ömer b. Osman el-Mekkî için fütüvvet; «iyi huysdur» «iyilik yapmak ve kötülükten sakınmaktır.»

Görüldüğü gibi; herkes, fütüvvet hasletlerinden kendi beğendiği iyi bir hasleti fütüvvet diye tanımlamıştır.

Fütüvvet'in İslâmiyet'e girişi, -bilhassa ilk devirlerde- bu teşkilâtın getirdiği faziletlere dayanan bir çeşit dindarlığı kendine yol olarak seçen tasavvuf, sûfizm sayesinde olmuştur.

Fütüvvet, sûfilik için bir şeref kavramına ulaşmıştır.

Hallac-ı Mansur (h. 309/m. 922), fütüvvetin (bunun yerine biz doğrudan doğruya şeref kelimesini de koyabiliriz) İblis ve Peygamber'den başka ⁹⁶ hiç kimsede doğru olmadığını ifade eder. Başka bir yerde bunu daha da izah eder : İblis bir keresinde; «Eğer ben Adem'in önünde diz çökseydim, fütüvvet sıfatı benden uzaklaşırdı»; demiş, Firavun da şöyle devam etmiş; «Eğer ben Allah elçilerine inanmış olsaydım, fütüvvet makamından düşerdim»; nihâyet Hallac da şunu ilâve eder : Eğer ben, kendi fikrimi ve beyanımı (herhalde bununla meşhur Ene'l-Hak sözünü kastediyor) inkâr etmiş olsaydım, fütüvvet seccâdesinden kayıp düşerdim» ⁹⁷.

Franz Taescher, eski fetâhın, prensip olarak, sûfilîğe pek yakın olmadığını söyler ⁹⁸. Ancak; bu mücâdele ideali, sûfî fütüvvet-nâmeler'de karşımıza İslâmî bir kisve ile çıkmaktadır.

Fütüvvette şeref anlayışı kadar yaygın olan bir başka fazilet de dürüstlüktür ⁹⁹.

Ali b. Ebû Talib; «bir yalancıda mertlik (mürüvvet) olmaz.», Reşideddin Abdülcelil Vatvat; doğruluk olmayanın hareketlerinde de iyilik olmaz; böylece o kimse, mürüvvet faziletinden uzaklaşmış ve fütüvvet libasını soyunmuş olur» der ¹⁰⁰.

İffet de fütüvvet'in ana faziletleri arasındadır ¹⁰¹.

96 L. Massignon, Recueil des Textes inédits concernant L'Histoire de la Mystique aux pays d'Islam. Paris 1929, s. 69, s. 2.

97 el-Hallac, Kitâb ül-Tavâsin par... L. Massignon, Paris 1913, s. 50.

98 Franz Taeschner, a.g.m, s. 218.

99 Brockelman, I, s. 43.

100 H.L. Fielscher, bak : H. Ali's hundred Sprüche, Leipzig 1837, Spruch 24, s. 17.

101 The Kashf el-Mahjub ...by al-Hujwiri, transl...by R.A. Nicholson, s. 120; Part I of the Tadhkiratu'l-Awliya of... Feridu'ddin Attar, ed...by R.A. Nicholson, s. 288.

Fütüvvetin mânevi desteği, ahlâkî düsturdur. Bu düsturu ise sûfilik sağlamıştır.

«İbnü'l-Cevzî, Bağdat'da bulunan bir dolandırıcılar teşkilâtının varlığını bize nakleder. Bunların meslekleri anti sosyal olmalarına rağmen fütüvvet'in iffet ve dürüstlük prensiplerine riâyet ederlerdi ve bir fütüvvet topluluğu gibi organize edilmişlerdi»¹⁰².

Avârif ül-Maarif'te sûfilere hizmet edenler şöyle yorumlanılmışlardır :

«Hâdim'in makamı aziz ve mertebesi yücedir. Hatta bir kişi, içi hevayi nefisten ârî olmadığı halde, kendini hâdimlere benzeterek fıkara hizmet etse, temiz düşüncelerle hâdimlerin girdiği yere girse ve hâdimlere tâbi olmak kasdı ile hâdimlerin işlediği işi işlese, bu kişinin durumu, sûfilere inanıp, sûfilere hizmet etmek niyeti temiz olduğundan makbul olur.»

12. ÇOBANOĞLU FÜTÜVVETNÂMESİ

«Çobanoğlu fütüvvetnâmesi» bize, Anadolu'da yazılmış en eski, Türkçe fütüvvetnâme olarak görünmektedir (913).

Yahyâ, bu fütüvvet-nâme'yi, Frenklerin İskenderiye'yi kuşattıklarında onların eline geçen bir kaç kitabı satın alarak; tefsîr, hâdis, kısas kitaplarıyla Tezkiret ül-Evliyâ, Musemmâ, Vesîle¹⁰³ Akaid, Esas-el-Arifîn menâkib kitaplarıyla fütüvvet gereklı kitapdan istifade ettiğini yazar.

Yazarı Yahya b. Halil b. Çoban el-Burgazî (bazı metinlerde Bulgarî) fütüvvetnâmesinde edeplerin, aslında 740 tane olduğunu, fakat kendisinin bunlardan 124'ünü eserine aldığını söylemektedir¹⁰⁴.

Çobanoğlu fütüvvetnâmesinde gençleri kuralınca hizmete alıştıırma görevi «der beyan-ı ehl-i hizmet» başlığı altında, hizmet makamının, yâni fikeliğin derecesinin yüce olduğu söylenilmektedir.

102 el-Cevzi'ninki ile aynı; Telbis İblis, Kahire 1340 s. 421 (L. Massignon RMM 57, 1924, s. 251, not 1); 2. baskı, Kahire 1928, s. 392.

103 Bu kitabın el-Nâsir li din-Allah'ın oğlu Abu'l-Hasan Ali'nin «Um-det-ül Vesile»'si olması kuvvetle muhtemeldir.

104 Çobanoğlu fütüvvetnamesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kitaplığı, nr. 46458 yaprak 98 a; Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Türkçe Şer'iye kitapları arasında nr. 1154/198.

Suhrâverdi'de; şeyh ve mürid olarak ikiye ayrılan yiğitlik derecesi, «yiğit, ahi ve şeyh» olarak üçe çıkarılmıştır. Fütüvvete girecek kişinin, önce yiğit yanında yetişmesi gerekmektedir.

Çobanoğlu fütüvvetnâmesi'nde açıklanan fütüvvete girme töreninde; mürid'e şed (kuşak) kuşatılması ve bu törende ahinin müride, fütüvvete uyup saygı göstereceği hususlar hakkında söylediği sözler ve şed vasıtasıyla müridle ahi arasında kurulan ilişkiler, Avarif ül-Maarif'te şöyle anlatılmıştır ¹⁰⁵;

«Hırkai tasavvuf oldur ki, mürid anı şeyhi elinden giyer bir nice maksud (amaç) için. Cümlesinden birisi oldur kim, şeyhi kılığına girer, ta ki şeyhin sıfatı ile sıfatlana. Nitekim görünüşte ânın libâsı ile ve kisvesi ile libâslanıp kisvelendiğinleyin ve birisi dahi oldur kim, şeyhin hırkasını giyer, ta ki kendüyle şeyh arasında hırka yoluyla bir bağ olup, kalb bağı olup kalp bağı baaki olup onun sevgisi şeyhe dâim ola ve dahi ol hırka sebebi ile evkât üzere şeyhin tariykinda ve ahlâkında ve ef'alında ve ahvâlinde şeyhe uymağı öğrenip bu sayılanlarda şeyhe uya ta.. ârifler makamına ulaşincaya dek. İmdi mürid hırka giyer taki kendüyle şeyh arasında muvasala olsun deyu. Ve dahi mürid hırka giyer kendi nefsi üzerine hâkim olsun diye. Mürid kendi nefsinı şeyhe teslim eyleye anın bütün düşüncesini ve bütün işini doğru görüp onun elinden hırka giyer, şeyhin kendisinde tasarrufunu izhar etmek için. İmdi hırka giymek mürid kendisini şeyhe tefviz ve teslim etdüğünün alâmetidir. Ve dahi mürid şeyhi hükmüne girdüğünün alâmetidir. Yüce Tanrı'nın hükmüne Peygamberin girdiği gibi' Ebu Bâyezid; «kimin ki üstâdı ve şeyhi olmasa onun imamı (önderi) şeytan olur» demiş ¹⁰⁶. İmam Kuşeyrî: «şeyhsiz yetişenler, dağda yetişen ağaç gibidirler; meyvesi acı olur, halbuki bağda yetişen ağacın yemişi lezzeti olur» demiş ¹⁰⁷.

İmdi şeyh bir müride hırka giydirse, öyle gerektir kim müride hırka giymenin şartlarını ve edeplerini deyivere. Ve dahi söylye ki bu edepleri ve şartları yerine getirsin ¹⁰⁸.

105 Avarif ül-Maarif, Ayasofya kitaplığı, 1714 nolu yazma, yaprak 33 b. Avarif ül-Maarif, yaprak 51 b.

106 Seyyid Alaeddin Radavi Fütüvvetnâmesi, v. 7 a; Sahhaf Raif Yelkençi Kitaplığı, halen kimde olduğu tesb'it edilememiştir.

107 Avarif-ül-Maarif, Ayasofya Kitaplığı, nr. 1714, v. 52 a - b, 53 a.

108 A.g.e, v. 56 a.

Anadolu tasavvuf erbâbınca uygulanan Çobanoğlu fütüvvetnâmesi'nde; buna uymayanlara karşı engin hoşgörü ise, şu satırlarla ifâde edilmektedir :

«Bunlar bir töredir ki fıkara-i Horasan ve fıkara-i Rûm (Anadolu) beğenmektedirler. Çoğu Irak fıkârâsı, Şam ve Mağrib fıkârâları bu törelere (rüsûma) itibar etmezler, uyanlar uymayanları sûfiden saymazlar. Bu iki tâife birbirini inkârda aşırı davranmaktadırlar. Çünkü bu töre şeriata aykırı değildir, aykırı olduğuna dâir bir kayıt yoktur. Belki güzel edeplerdir fakat bu töreye uymayanları da inkâr etmek doğru değildir, zirâ şeriatta uyulması gerekli ya da iyi törelerden değildirler.»

Bu ifâdelerden sûfi töre ve usûllerinin Anadolu tasavvuf erbâbı tarafından benimsenildiği anlaşılmaktadır.

Fütüvvetnâmeler zamanla o kadar önem kazanmış ki, standard yaşama kuralları, bilgi ve terbiye veren bu eserlere herkes itibar etmeye başlamış, fakat bu önemi ve yaygınlığı sebebi ile çabucak dejenere edilmiş, içlerine; Alevî, Bâtînî vb. tarikatların türlü türlü fikir ve ideoloji ürünleri karıştırılmaya başlanmış, bunun için zaman zaman fütüvvetnâmeleri yabancı ilkelere temizleme ve doğrultma çabaları yapılmıştır ¹⁰⁹. Türkçe fütüvvetnâmelerin en eskisi olan Çobanoğlu fütüvvetnâmesi'nde bu durum şöyle dile getirilmektedir ¹¹⁰;

«...Amma sebab-i telif-i kitap budur ki : gördüm ki fütüvvet ehli tayfesi çok bâtil işe meşgul olup fâsit izzete mağrur oldular ve dalâlet yoluna gendözülerin (kendilerini) sebil kıldılar. Yiğitlikte sıdk ve hidâyet yolun koyup tuğyan ve dalâlet ve fitne ve hile dâmin kurdular. Hevâ ve heves gâlib olup şehvet bunlara hâkim oldu. Dalâlet birle çok mekrler düzdüler ve nizâ ve gavga ve ratb-u yâbis kelimâtın adını maani ve ma'rifet ve fesâhet kodular. Gökten inen sufrâyâ haram taam koydular ve meskenet ve tevâzu yoluna tekebür ve enâniyet kodular ve fütüvvet yolunda uğruluğu ve hiyâneti «bahadırluktur» dediler ve dürlü bid'atlerin adını fütüvvet kodular ve taat yerine fesat vâz ettiler ve edep ve hayâ yerinde bişermlik harcettiller ve evliyâ ve havâs sohbetin terkedip oğlanlar sohbetin ihtiyar kıldılar ve gammazlığı fütüvvet hürmet ve izzet düzdüler Allah Taalâ kapısından i'razedip ümerâ ve nüvâb kapısına tevecc-

109 Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara 1974, s. 178.

110 Çobanoğlu fütüvvetnâmesi, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. kitaph-ındaki yazıma, nr. 46458 yaprak 3 b. vd.

cüh ettiler. Hud aslında bu işler cümle hilâf-ı tarikattır ve dahi adab-ı fütüvvette bu ef'al makbul değildir zira ki Allahu Tealâ erkân-ı tarikatı ve ef'âl-i fütüvveti aziz ve muhterem ve mükerrem kıldı ve dahi bünyâdını şöyle muhkem ve metin kıldı cümle nesnelere zevâl ve mekr-u hile erer ama fütüvvet sıdk ve safâ ve vefâ makamıdır ki hiç fitne ve mekr ve hile sığmaz. Pes şurûtunu yerine getirmediklerinden neçeler ol aziz ve şerif mertebeyi fütüvvetten mahrum kıldılar ama ümmid şöyledir ki, mahrum kılmayalar inşallahu taala. Yahya b. Halil b. Çopan el-Burgâzî eydür gördüm ki fütüvvet kapusunda oturan ahilerde fütüvvetnâme yok ki anınla şerâyit-i fütüvveti ve hakâyık-ı mürüvveti güçleri yettikçe öğreneler ve elleri erdikçe tutalar ve bazı nushalar dahi ki ellerine düşmüş aslı, fütüvvet üzerine değil şöyle ki her kâtip âdâb-ı tariykatı ihtisar etmekten ilm-i fütüvvet metrûk oldu ve hemen adı kaldı. Pes çün bu mezheb-i şerifin Allah-u Taalâ ilmîni bu kula rûzî kıldı, diledim ki fütüvvet ilmin beyan kılam.

Tefsîr-i Kur'an'dan ve hadîs-i Mustafa'dan ve kısas ül-Enbiyâ'dan ve Tezkiret ül-Evliyâ'dan ve Kitab ül-Kalâyid'den ve Esrâr ül-Arifinden ve envâ kütüpten ki bu mezhebe muvafıktır ve fütüvvete lâyıktır gereklilerden ihtiyar edip bu kitaba yazdım ve ayân kıldım ki ahilik yolu nedir ve fütüvvet necedür ve neki tarikatta müşkil meseleler vardı cevabın bile yazdım ve şöyledir her ki bu mezhebin sıhhatine inanmaya mürted olur zira ki hükm-ü Kur'an'la ve hadîs-i Resulullah sâbit olmuştur ve dahi ehl-i trikt ktınd meşruttur ki her cuma gecesi çerağ dibinde ve ahiler huzurunda bu kitâbı zikrederler tâ ki bilmeyenler öğrene ve bilenlerin yakını muhkem ola ve ellerinden geldikçe edep ve erkânın yerine getireler. Ve dahi Türk dilince yazduğuma sebep oldu ki Rûm (Anadolu) halkı ekser Türk diline mensuptur biz dahi Türk ıstılahı üzerine yazdık ta ki ekser halayık andan müstefid olalar...»

Çobanoğlu Fütüvvetnâmesinin bir de tarihsiz nüshası bulunmaktadır ¹¹¹.

Eserde Nakkaş Ahmed'in Tuhfet-ül-Vasâyâ'sından tercemeler olduğu gibi aynı eserde «Mesnevî»'den de istifâde edilmiştir.

Beyazıt Kütüphanesi'nde bulunan ve yazarı bilinmeyen bir fütüvvetnâme ise ¹¹² Çobanoğlu fütüvvetnâmesi esas alınarak yazılmıştır (Hicri 1019).

111 Beyazıt Kütüphanesi, nr. 5482.

112 Beyazıt Kütüphanesi nr. 5482.

13. SEYYİD GAYBÎ B. ŞEYH HÜSEYİN'İN FÜTÜVVETNÂMESİ

Seyyid Gaybî b. Şeyh Hüseyin'in fütüvvetnâmesi ise, bu alandaki Türkçe eserlerin ikincisi olup, Fatih devrinde (M. 1451-1481) yazılmıştır ¹¹³.

Eserde fütüvvet ananeleri, fütüvvet nisbeti, erkân ve âdâbı, helva yapmak ve göndermek gibi hususlar geniş anlatılmıştır.

14. RADAVÎ'NİN FÜTÜVVETNÂMESİ

Anadolu'da yazılmış bir başka fütüvvetnâme'de Seyyid Hüseyin b. el-Seyyid Alaeddin el-Hüseyinî el-Radavî'nin «Miftah el-Dekaik fi Beyan el-fütüvvet ve'l-Hakaik» adlı eesridir ¹¹⁴.

Suhrâverdî'de 2, Çobanoğlu'nda 3 olan fütüvvetçiler dereceleri Seyyid Hüseyin ve Seyyid Muhammed Radavî fütüvvetnâmesi'nde; Nim tariyk, Müfret, Nakib, Nakib ün-nukba, Halife-i dâim makam şeyh, şeyh, şeyhüş şüyuh olmak üzere sekiz olduğu halde, «bu erkân ehli yedi tâifedir, dokuz kısımdır, altısı erkân-ı tariyk, üçü ashâb-ı tariyktır» denildiği görülür.

«Nim tariyk» denilen ikinci basamaktaki kişiye, üstad (herhalde sanatta ustası), yol atası (fütüvvet edeplerini öğretecek kişi) törende, biri sağ, öteki sol yanına oturan ve bu sebepten «sağ yol kardeşi», «sol yol kardeşi» denen iki yol kardeşi atanmaktadır.

15. DİĞER TÜRKÇE FÜTÜVVETNÂMELER

Hüseyin b. Mustafa tarafından istinsah edilmiş (Hicri 1061) iki fütüvvetnâme ¹¹⁵ ile esnaflar hakkında pek çok bilgi veren yazarı meçhul bir fütüvvetnâme de bulunmaktadır. İkinci eserin ¹¹⁶ Seyyid Muhammed'in fütüvvetnâmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

113 nr. 5481, İstanbul Belediyesi Kütüphanesi. (Şimdi Atatürk Kitaplığı), M. Cevdet Kitapları, K. 40 nr. 66 a - 156 b.

114 Seyyid Muhammed b. el-Seyyid Alaeddin el-Hüseyinî el-Râdavî. Miftah ül-Dekaik fi Beyan el-fütüvvet ve'l-Hakaik, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi kütüphanesindeki yazma nr. 14241 yaprak 84 b. vd.

115 Millet Kütüphanesi Şer'îye Kısmı, nr. 902.

116 Millet Kütüphanesi, Şer'îye Kısmı, nr. 1009.

Bunlardan başka Süleymaniye, Veliyüddin Efendi ve Millet Kütüphanesi ile bazı şahıslar elinde bazı fütüvvetnâmelere rastlanılmaktadır ¹¹⁷.

Hatta, yalnız bir esnaf zümresine ait fütüvvetnâmeler de vardır. Bir mecmuada bulunan pabuçculara ¹¹⁸ ve saraçlara ¹¹⁹ ait fütüvvetnâmeler gibi..

16. ARAPÇA VE FARŞA FÜTÜVVETNÂMELER

Suhraverdî'ye gelinceye kadar fütüvvet hakkında fikir bildirenler; Ebu Abdurrahman Sülemî, İmam Kuşeyrî ve bunlardan naklen, Ali b. Hüseyin b. Ca'düye (Ca'deviyeye)'nin, Ahi Ahmet Mücib b. Şeyh Muhammed b. Mikâil ül-Erdebîlî'nin fütüvvetnâmelerinde ve öteki fütüvvetnâmelerde adları geçen; Ebu Bekr Verrak, Cüneyd-i Bağdâdî, Nasrâbâdî, Şakik-i Belhî, Sırrî Sakatî, Ebû Muhammed Rüyem b. Ahmet b. Yezid vb. gibi tasavvuf erbâbından idiler.

869 yılında ölen Câhiz'in «Kitâb ül-Fityân» isimli fütüvvetçileri konu alan eseri de bunlardan biridir.

Fütüvvetçilik, Halife Nâsır Lîdinillah'ın başkanlık edip, Suhrâverdî ile işbirliği yapmasından sonra büyük bir önem kazandı, bir çok fütüvvetnâme yazıldı, Anadolu ve İran'da fütüvvetnâmeler yazılmaya başlandı.

Bunların en eskisi, Hicrî dördüncü m. X. yy'a âit olan, Abû Abd-el-Rahmân Sulemî'nin «Kitâb-ül-Fütuvva»'sıdır. Bundan sonra Hâce Abdullah-ı Ensârî'nin «Fütüvvetnâmesi»'si gelir ¹²⁰.

Hâce Abdullah Ensârî, «Menâzil ül-Sâirîn» adlı risâlesinde de fütüvvetten söz ederken;

---

117 Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Kitapları, nr. 2532. Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, nr. 3225.

Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Türkçe Şer'iyê Kitapları, nr. 898, 900, 1009.

118 İst. Üniv. Küt., Türkçe Yazmalar, nr. 3051, 7 a - 8 b.

119 A.g.e, 9 a - 10 a.

120 Ayasofya Kütüphanesinde 2049 numarada kayıtlı olan ve içindeki risâlelerin görüldünden başka hepsi fütüvvete âit bulunan ve bu dört risâle ile birlikte içerisinde yirmiiki risâle bulunan bir mecmuada Sülcmî'nin risâlesi de vardır (78, a - 154 b). Abdullah-ı Ensârî'nin Fütüvvetnâmesi (149. a - 154 b).

«Fütüvvet, nefis sıfatlarından arınmış kalbin makamına verilen addır. Bu temizlik, imandan sonra hidâyetteki fazlalık ve ilerleyiştir... Fütüvvet, kendinde bir fazilet ve hak görmemektir. Bu da üç derecedir. Birincisi, düşmanlığı terk etmek, kusuru görmezlikten gelmek, eziyeti unutmaktır. İkinci derecesi, sana isyan edene yaklaşman, eziyet edene ihsan etmen, kötülükte bulunana karşı özürler dilemen ve bunları, kızgınlığını yenerek değil; sabrederek, lütfeyleyerek seve seve ve af ede ede yapmandır. Üçüncü derecesi, seyrinde ve sühûdunda hiç bir şeyin seni durdurumasıdır. Şunu bil ki; düşmanını şefâate başvurmaya muhtaç eden ve onun özür dilemesinden utanmayan, fütüvvet kokusunu alamaz. Delilden sonuç çıkarma yoluyla hakikat nûrunu dileyen kişiye fütüvvet dâvâsında bulunmak, ebediyen helâl olmaz» der ¹²¹.

Aliyy b. el-Hasan b. Câdveyh'in Arapça «Kitâbu Mir'ât-el-Mürüvvet» adlı risâlesi de mürüvvetin ve fütüvvetin her hususta esaslarını, âyet ve hadîslerle, sûfîlerin, pâdişâhların, vezirlerin, bilginlerin sözleriyle anlatmakta, yer yer şâirlerin şiirlerine yer vermektedir. Ünlü Selçuklu vezîri Nizâm-ül-mülk (485 h. 1092) adına yazılmış olan bu risâle büyük bir edebî değer taşımakta ise de, fütüvvet erkânından söz edilmemektedir ¹²².

Mecmuadaki Ahmed-İbn-i-İlyas al-Nakkaş-al-Harputî'nin «Tuhfat-ül-Vasâyâ» adlı beş bölümlük Arapça risâlesinin birinci faslında, fütüvvetin İslâmî an'anesi anlatılmakta; Tanrı'nın Kur'an'da, fütüvveti yedi kere andığını ve Yûsuf Peygamber'e, kardeşlerine, Ashâb-ı Kehf'e, Mûsâ ile arkadaşlık eden Yûşâ'ya fetâ dediğini bildirilmektedir ¹²³. İkinci fasılda fütüvvet şeceresinin resmi yapılmıştır. Bu resim, geleneğin temsili bir görünüşüdür.

Üçüncü fasıl fütüvvet şartları, dördüncü fasılda fütüvvet erkânı, beşinci fasılda Hz. Muhammed Aleyhisselâm'a kadar fütüvvet

121 Kur'an, XVIII, Kehf Sûresi, âyet : 10, istidiâli (bir delile dayanarak sonuca varma).

Serhü Menâzil-ül-sâirin, Mısır 1908, Millet K. Hekimoğlu Ali Paşa kitapları, nr. 479, varak 93. b - 101. a. (Bu risâleyi Abdül Rızzak Kâsânî, 756 h. 1335, şerh etmiştir).

122 Aynı mecmua içerisindeki Ahi Ahmed-el-muhibb b. Şeyh Muhammed b. Mikâil-ül-Arabî ve âbü'l-Mahâmid Ahmed b. Abdül Melik-ül-âsârî'nin Arapça risaleleri (99. a - 106, b, 140. a - 147, b) ile mecmuanın 106, b - 108. b yapraklarını kaplayan ve kimin olduğu belli olmayan mürüvvetten söz eden Arapça risaleden de tanımlar ve belli başlı sûfîlerin fütüvvet ve mürüvvet hakkındaki sözleri yer almaktadır.

123 Kur'an, XII, Yûsuf sûresi, âyet : 20, 36; XVIII, Kehf sûresi, âyet : 10, 13, 60, 62; XX, Enbiyâ sûresi, âyet : 60.

nisbeti vardır. Risâlenin dört yaprağı, bu son iki fasla ayrılmıştır ¹²⁴. Harputlu İlyasoğlu Nakkaş Ahmed, kitabını Halife el-Nâsir lî-din-Allâh'ın (575-622/1179-1225) oğlu Ebu'l Hasan Ali adına yazmıştır ¹²⁵. Ebu-l Hasan Ali'nin de fütüvvet âit Umdet ül vesile» adlı bir kitabı olduğunu öğrenmekteyiz ¹²⁶.

«Suhrâverdi'nin fütüvvetnâmesi ve ahi fütüvvetnâmeleri ile ilgisi bahsinde sözünü ettiğimiz «İdâlet el-ayân al-el-bürhân» isimli risâlesi, Ebü'l-Fezl el-Hasan b. Mahmud el-Muhaddis tarafından istinsah (kopya) edilmiş olup, felsefe ve hükemaya (hakimlere) red-diye olarak yazılmıştır.

Bu risâledc; Abbasoğulları'ndan el-Muntasır-billâh fütüvvet eh-linin imamı gösterilmiş, bir de fütüvvet şeceresi konulmuştur.

Kâşân'lı Hüseyin b. Süheylullah b. Ma'sûm'un okunaklı tâlik yazısı ile yazılmış fütüvvetnâmesi, üslûbunun edebî karakteri, fütüvvet ehlinin inanışları, emellerini tahlildeki isabeti ve içerisindeki doğru hadisleri ile büyük bir değer ifade etmektedir ¹²⁷.

«Kâşân'lımın, Tuhfet ül-ihvân isimli fütüvvet dair Arapça bir risalesi de bulunmaktadır. Eserin önsözünden anlaşılacağı üzere yazar, Arapça'dan iyi anlamadığını gören dostlarının isteği üzerine Farsça'ya çevirmiştir.

Aliyy b. el-Hasan b. Ca'dveyh, «Kitâbü Mir'ât ül-mülk mürüvvet» isimli eserinde ¹²⁸ şu konulara yer vermiştir.

1) Mürüvvetin, lâfzı anılmaksızın Kur'an'da zikredilişi, 2) Mürüvvet hakkında ve fütüvvet mânâlarına âit söylenen sözler, 3) Mürüvvet hakkında pâdişâhların sözleri, 4) Vezirlerin sözleri, 5) Akıl ve akıllı kişinin mürüvveti, 6) Güleryüz, tatlı söz, 7) Huy güzelliği ve bu hususa âit şeyler, 8) Cömertlik, bağış ve bu husustaki mürüvvet, 9) Evet demenin öğülüşü, hayır demenin kınanışı, 10) Cömertliği öğüş, nekesliği kınayış, 11) İyilik ve bu hususta mürüvvet, 12) İstemeden bağışlama ve mü'mini sevindirme 13) İyiliği sevme ve bu husustaki mürüvvet, 14) Sözünde durmak ve iyi söz söylemek, 15) Ehline ve hak edene, iyilikte bulunmak, 16) İyiliği derhal yapmak ve bu husustaki mürüvvet, 17) Kullarla ve hizmetçilerle iyi geçim,

124 A.g.m, 108, a - 117, b, 114, a - 117, b.

125 Tarih-ül Kâmil, Mısır, 1302, C. XII, s. 142.

126 Muhtasarı, Nakkaş Ahmed tarafından yapılmıştır.

127 Murat Molla Kütüphanesi, Abdülhamit I. Kitapları, nr. 1147. 35. ...

128 Ayasofya Kütüphanesi, nr. 2049, 35, a - 77, b.

18) İyiliğe karşılıkta bulunmak ve şükretmek, 19) İnsanlarla iyi geçinmek, onlara yumuşak davranmak, suç işlerlerse özürlerini kabul etmek, 20) Affetmek, suçtan geçmek ve bu husustaki mürüvvet, 21) Güzel koku sürünmek ve bu husustaki mürüvvet, 22) Elbise ve buna ait mürüvvet, 23) Yemek, içmek mürüvveti, 24) Nikâh ve kadınları evermek, 25) Kadınların mehri (nikâh bedeli). 26) Büyüklerle, ulularla sohbet, 27) Ağır kişilerle ve aşağılık adamlarla sohbetten kaçınmak, 28) İhvana bağış, 29) Halkın geçip gidişi, 30) İçki ve içki müptelâlarını kınayış, içmemekteki mürüvvet, 31) Kerem (asâlet) ve cömertlik, 32) Kanaatin yüceliği, tamahı terkediş, 33) Nâmahreme bakış ve onlardan göz yumuş hakkında söylenen sözlerle bu husustaki mürüvvet. 34) Ziyâfet, ziyâfetin fazileti ve ziyâfet verene ait ziyâfet mürüvveti, 35) Büyükler, yüceler ve mürüvvetleri, 36) Hediye ve bu husustaki mürüvvet ve mertebeleri, 37) Lâtife, lâtife ederken kötü söz söylemek 38) Anılması kötü, söylenmesi çirkin sözlerin fenalığı, 39) İnsanların sınıfları ve mertebeleri, 40) Fütüvvet ve fütüvvete ait sorulara verilen cevaplar, 41) Dua ve güzel dualarda söylenen sözler.

Bu eserde de fütüvvet erkânından söz edilmemiştir.

Ahmed b. İlyas el-Harputî'nin «Tuhfet-ül Vesâyâ» isimli eseri, Nakkaş Ahmet tarafından Nâsıreddinullah'ın oğlu Ebu'l Hasan Ali'nin «Umdet ül Vesile» isimli eseri özetlenerek onun adına yazılmıştır.

Tuhfet ül-Vasâyâ'yı tamamlayacak değerdeki yazarı meçhul Farsça bir fütüvvetnâme de aynı mecmua içerisinde ¹²⁹.

Hatîfî'nin 84 beyitlik manzum fütüvvetnâmesi, İran'da fütüvvet ehlinin kudretinden bahsetmektedir ¹³⁰.

Hâzihî risâletun fi-l-futuvva başlığını taşıyan Alâ-ül-Devle-i Semnanî'ye âit Farsça fütüvvetnâmede ¹³¹ fütüvvet terimleri ve erkânına âit çok zengin ve önemli bilgiler bulunmaktadır.

Nâsırî'nin manzum ve Farsça fütüvvetnâmesi, Emir Ahi Muhammed adına yazılmıştır. Esas adının Bayburt'lu Seydî Hasan oğlu Ahi Ali olduğunu kaydeden yazarın bu eseri; fütüvvet geleneklerindeki değişmeler ve fütüvvet ehli ile ilgili bilgilerle, bu gibi fütüvvetnâmeler arasında değer taşımaktadır ¹³².

129 A.g.m, 118, b.

130 Mecma'ül-füsaha, 1295, Tahran, C. II, s. 54-55, Ateş-kede, 1299, Bombay, s. 80-81.

131 Velîyüddin Efendi Kütüphanesi, nr. 1796, 170, b - 174, a.

132 A.g.m, 89, a - 100, a.

Farsça fütüvvetnâmelerin bir başkası da bir ansiklopedi mâhiyetinde olan ve Muhammed-İbn-i Mahmûd-el-Amûlî 753 h. (1352) den sonra tarafından yazılmış «Nefâis-ül-fünûn fi arâis-ül-ûyûn» isimli fütüvvete âit eserdir ¹³³.

Kemal üd-Dîn Abdürrahman ül-Kâşânî'nin Arapça fütüvvetnâmesi de değer taşımaktadır ¹³⁴.

Bu risâlede «fütüvvet, Peygamberliğin göziünün nûrudur sözünün şerhi vardır.

17. FÜTÜVVETNÂMELERDE ORTAK GÖRÜŞLER

Fütüvvetnâmelerin çeşitli değişik yönleri yanında, şu ortak görüşler de bulunmaktadır :

Fütüvvet iyi huylardır. Nefisle mücâdele, Tanrı buyruklarını tutma, âdeta kendisini halka vakfedip herkese iyilikte bulunma, bilhassa cömert olma, konuk sevme, din ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün insanlara sevgi besleme ve ihtiyaçlarını gidermeye çalışma, herkesi bir görüp kendisini herkesten aşağı tutma.

Fütüvvetin şartları; vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, ihvana nasihat, onları doğru yola sevk etmek, tövbe, kudreti varken afiv, devleti varken tevazu, yokluktakine minnetsiz ihsan, bir sanat sahibi olmak, ve böyle... Aynı zamanda fütüvvet nisbetine sahip olmak, akıl sahibi bulunmak, ergenlik çağına gelmek, dindar olup hayâ ve mürüvvet ehli bulunmak şarttır.

Fetâ'nın sofrasının açık, kendisinin bilgi sahibi, cömert olması, Tanrı buyruklarını tutması, dünyayı terk etmesi on sekiz dirhemden fazla gümüş saklamaması, beylerin kapısına gitmemesi, edeb ve hayâ sâhibi olup, ihvanın hizmetinde ve terbiyesinde ihmal göstermemesi, bir sanat sâhibi olması, ihvanın getirdiklerini ortaya koyar, silsilesini Hz. Ali'ye ulaştırır.

133 İst. Üniv. Farsca yazmalar, nr. 603, 1031'de yazılmış nüsha, 145, a-149, a.

Diğer Farsça fütüvvetnâme'lerin listesi : Thorning ve J. Schacht, Der İslâm 19, 1930, s. 50 v.d. I. Goldzieher, Abhandlungen zur arabischen Philologie, II. Bd., Leiden 1889, s. LXXXVI v.d., Osmanlı devri Mısır'ından Arabça küçük bir lonca belgesini inceler.

134 Vcliyüddin Efendi Kütüphanesi, nr. 3242, s. 32-33.

Fütüvvet peygamberlerden kalmadır. Bilhassa İbrahim ve Yûsuf peygamberlerle Ashâb-ı Kehf'e ve Yûşâ'ya Tanrı «fetâ» demiştir. İbrahim'e oğlunu kurban etmesi emredilince gocunmamış, hatta memnun olmuştur. Ziyâfet vermek ve konuk ağırlamak da ondan kalmıştır. Hem bunlardan, hem de putları kırdığından dolayı bu adı kazanmış. Yûsuf da kendisine kötülük eden kardeşlerini affetmekle fütüvveti hak etmişti. Ashâb'ı Kehf (yedi uyurlar) de bâtila uymayıp Tanrı'ya sığındıklarından bu adı aldılar. Hz. Mûsâ'ya arkadaşlık eden Yûşâ peygamber de tamamiyle ona uyduğundan fetâ adıyla anılmıştır.

Ahiliğe girişte önce adayın başı traş edilir. Tövbe ve telkin verilir; ahd ul-lah okurlar; taç, hırka ve şalvar giydirirler. Yol ata ve iki yol kardeş verirler. Kuşak (şed veya peştamal) kuşatırlar, tuğ ve bayrak verirler, seccâdeye geçirirler, helva pişirirler, birbirlerine lokma sunarlar ve bir şehirden başka bir şehire helva gönderirler. Böylece uzun yıllar eğitilip denendikten, törenlerden geçirildikten sonra kişi en uygun bir ahi hâline gelmiş olur.

Fütüvvet ehli arasında çok sıkı bir birlik vardır. Bir ahiden şedd bağlananlar, birbirlerinin kardeşleri oldukları gibi, bütün fütüvvet ashâbı ile de kardeşirler.

Şarab içen, zina ve livata (homoseksüel)'da bulunan, yalan söyleyen, koğuculuk eden, hile yapan, gıybette ve bühtanda bulunanlar fütüvvetten düşerler.

Fütüvvet üç kısımdır : Kavli, Seyfi, Şurbî.

Fütüvvet kılığı şalvar ve şedd'dir.

Şedd bağlanırken; fütüvvet yoluna girenin beli ve karnı (midesi) haramdan, dili dedikodu ve yalanla boş sözlerden, gözü görmediğini hatta gördüğünü, kulağı duymadığını hatta duyduğunu söylemekten, eli halkı incitmekten, ayağı Tanrı rızasına uymayan yerlere gitmekten, gönlü hırs ve emelden bağlanır. Bunlara karşılık cömertliği, keremi, tevazu'u, bağışlaması, yokluğu ve gerçek uyanıklığı açılır.

Ahiliğe ilk giren kişi tâliptir. Sonra nimtariyk, daha sonra da sâhib-i tariyk olur.

Fütüvvetnâmelerde; ahilerin neler giyeceği, neler giymeyeceği, yâni giyeceği şeylerin şekli, rengi ve cinsi yâni pamuk mu, yün mü, ipek mi ayrı ayrı gösterilmiştir.

Ibn-i Battûta, «fütüvvet ehlinin, mahfillerde, yâni tekkeye karşılık olan toplantı yerlerinde ahilerinin ayaklarında mest bulunduğunu, başlarına tepesinde iki parmak enliğinde, bir zira uzunluğunda bir taylasan bulunan beyaz yünden bir külâh, sırtlarına sof cübbe giydiklerini, zâviyelerinde bu külâhı çıkarıp önlerine koyduklarını, başlarında süslü bir takke kaldığını» söyler ¹³⁵.

Sonradan şeyhlerin; gök müderris ve kaldılarla halifelerin; yeşil, hatip ve hâfızların; ak, ahilerin siyah renkli elbise giymelerinin âdet olduğunu, altın yüzük takılmadığını ve elbiselik kumaşın mutlaka fütüvvet erbâbı tarafından dokunmuş bulunması icâb ettiği eski fütüvvet-nâmelerde görülmektedir ¹³⁶.

Fütüvvetnâmelerdeki diğer bir önemli nokta da, insan hayatı 740 kurala bağlanmıştır. Bunlardan ne kadarını hangi derecede olanların bilmesi gerektiği kaydedilmiştir. Enbiyâ evliyâ ve pâdişâhların 740 edebi bilmeleri, fakat ahiliğe intisab etmiş herkesin bu edeplerden 124'ünü bilmesinin gerekliliği üzerinde de durulmaktadır. Bu asgarî 124 edep : yemek, içmek, konuşmak, giyinmek, evden dışarı gitmek, mahallede yürümek, oturduğu yerden başka bir yere seyahat etmek, pazara gitmek, orada alış veriş etmek, eve birşey götürmek, misafirlige gitmekle ilgilidir ki bunlardan birinin de belli sayıda edepleri vardır.

Şu hususların yiğidi yiğitlikten, ahiyi ahilikten, şeyhi şeyhlikten çıkaracağı cennetlik kişiyi cehennemlik kılacağı yazılmıştır.

Burgâzî'nin Fütüvvetnâmesi'nde fütüvvet şöyle anlatılır :

«Ey kardeşler biliniz ki; fütüvvet, âlâ ve şeriftir, çok ulu bir makamdır, aziz bir derecedir. Fütüvvet çok eskidir, ezelîdir, ebedîdir, aslı îmandır. Fütüvvete erişen temiz kişidir» ¹³⁷.

Aynı fütüvvetnâmenin diğer bir bölümünde aşağıda sayılanlara fütüvvetin verilmeyeceği açıklanmaktadır :

1 — Hak dinini bırakıp bâtıla taptığı için kâfire, Allah'ın birliğine ve eşsizliğine inanmayana.

2 — Görünüşte insan, aslında it yaradılışı olan münâfık'a, iki yüzlüye.

135 Mehmet Şerif : Tuhfet-ül-nuzzâr fi garâib-ül-asmâr ve acâib-ül-esfâr Tercemesi, İstanbul, 1334 - 1337, C. I, s. 312 - 314.

136 İlhan Tarus, Ahiler, Ankara 1947, s. 40, Not, 14.

137 Abdülbaki Gölpınarlı, Burgâzî Fütüvvetnâmesi, İst. Üniv. İktisat Fak. Mec., C. XV, s. 115.

3 — Her gün yalan söyleyen ve halkı yalana alıştıran, inandıran müneccime, galipten haber verene.

4 — İrâdesini, ölçüsünü kaybedip etrafını incilten sarhoşa, şarap içene.

5 — Hamama giren kâfirle Müslümanları bir tutup hizmet eden dellâk'a, yıkayıcılara.

6 — Her zaman halkın zararına çalışan ve onun için dostla düşman bir olan tellâla.

7 — Zamanında sözünü yerine getirmeyen, sıkıştığında bugün, yarın diye oyalayan, vadinde durmayana.

8 — Kestiği hayvanları inciten, işi kan dökmek olan kasaplara.

9 — Aklı fikri, insanların gece gündüz huzursuz ve rahatsız olması yönünde bulunan cerraha, operatöre.

10 — Günahının yarısı kıyamete kadar onun olan kötü töre koyana, kötü kanun yapana.

11 — İşi tuzak kurup, hile ile kuşları tutan ve yavrularını anasız, babasız bırakan avcılara.

12 — Herhangi bir ihtiyaç maddesini saklayıp kıtlık yaratan ve sonra pahalı satan muhtekire.

Bir çok fütüvvetnâmede yukarıdaki gibi 12, Burgâzî fütüvvetnâmesi'nde ise 20'ye kadar uzayan meslek sahiplerine fütüvvet lâyük görülmez, kimde bu sıfatlar bulunursa, bunlardan vazgeçinceye kadar ona şed bağlanmaz. Şed bağlanmayan diğer kimseler ise şunlardır : Cimriler, gururlu ve kibirliler, kin tutanlar, yalan söyleyenler, kişinin ayıbını örtmeyip yüzüne vuranlar, sözünde durmayanlar, fâhiş fiyatla mal satanlar, hırsızlar, sert, merhametsiz ve zâlimler, zina yapanlar, livata yapanlar, hainler.

Gerek Çobanoğlu fütüvvetnâmesi, gerekse el-Radavî'nin fütüvvetnâmesi veya diğerleri, Suhrâverdî'nin fütüvvetnâmesi yahut «Avârif ül-Maarif» isimli tasavvufî eserle karşılaştırıldıklarında; ilke ve kaidelerinin birbirlerinin benzerleri oldukları görülür.

Avârif ül-Maarif'te «Tasavvufun küllisi edeptir. Her vaktin, her hâlin ve her makamın edepleri vardır. Bu edeplere uyan bir kişi ârifler makamına yetişir» denilir ve her bahiste bu edeplerden bir çoğu söylenir ¹³⁸.

---

138 A.g.e, yaprak 58, a, 59, a-b.

Ribat'larda ¹³⁹ oturan sūfiler, ehl-i suffânın yahut ashâb-ı suffâ, yâni Hz. Peygamber ile Mekke'den Medine'ye göç eden, bekâr, dul ya da karılarını Mekke'den birlikte getirmemiş kişilerden oluşan fakir ve Peygamberin Mescidi'nin bir köşesinde oturan, ibâdetle meşgul kişilerin durumuna benzetilerek şöyle denilmiştir;

«Ashâb-ı suffa, kendi mâişetlerinin teminini ve benliklerini yokedip dünyayı terk etmiş durumda idiler. Ribat ehli dahi, zâhirleri ve bâtınları ile birbirleriyle ülfet tutup, birbirini sevip ittifak edip toplanmışlardır. Bunlar, konuşmakta, zikir etmekte, namaz kılmakta, yemek yemekte bir yere toplanıp bu topluluktan bereket bulurlar. Yiğitler dahi nefislerini heveslerden ve malâyâniden men etmek için halvetçe oturmalıdırlar. Şeyh de hâli güçlü olduğundan ve halkla düşüp kalkmaktan sakındığından ve halkla karışmak âfetinden kendini kurtarabildiğinden ve kendi durumuna hiç kimseden zarar yetişmediği için dâima o halvette huzur ve vekarla oturmalıdır ki, bu sebeple ötekiler de vakitlerini zaptedip onun edepleri ile edepleneler. Ribatta oturan, yiyecek aramaya, Tanrı'ya ibâdetten dolayı vakit bulamaz ve orada gece gündüz Tanrı'ya ibâdetle meşgul olursa, ribatın vakfından yer. Fakat burada oturan, vurdum duymaz ve gereksiz şeylerle meşgul ve ehl-i irâdetin uyduğu şartlara uymazsa, ribat vakfından yemesin.

Sūfilerin meşâyihî, yiğitleri dâima hizmet etmeye alıştırmış ve hizmeti onlara sevdirmeye çalışır. Bu sebeple onlar da tenbellikten işsizlikten, kurtulmuş olurlar. Sūfilerden bir ihtiyar, mâişetini temin için kazanmaktan âciz olursa ribat malından yemesi câiz olur; fakat yiğitlerin yemesi, sūfiler kuralına göre câiz değildir; ama şeriat fetvâsına göre, vakıf yapan kişi, bu vakıf gelirlerini, sūfiler hırkasını giymiş olanlar, yâni «bu yola girenler yesin» diye şart koşmuşsa, bunların da bu vakıftan yemeleri câizdir; fakat bu ruhsattır, azimet değildir, yâni fetvâdır, takvâ değildir.

Avarif ül-Maarif'te« sūfî'nin yanında bir de âsâ taşınması gerekir.

139 Ribat, «at bağlanacak yer» de demektir. Ancak, bu konaklama tesisleri, ordunun geçeceği yerlerde bir nevi karakol vazifesi de görürlerdi. Ribatta oturan sūfiler özellikle yaşlılar ve kendini ibadete vermiş olanlar, ribat vakfından yerler, yiğitler diye adlandırılırlar ve tasavvuf yoluna yeni girmiş olanları dünya işleri ile de meşgul olurlar ve geçimlerini bu yolla kazanırlardı.

Âsâ taşımak sünnettir. Sûfî yola çıktığında beline bir kuşak bağlanır» denilmektedir ¹⁴⁰.

«Sûfilerden bir kişi, ribattan çıkıp yola gitmek istese, sabah çıkar, önce iki rekât namaz kılar, önünü kavuşturur, sağ, sonra sol yenini sıvar, başmağını (ayakkabısını) koyacağı torbayı silker. Ediğini (bir çeşit terliğe benzer ayakkabı) giyeceği yere varıp seccadesini iki kat eder. Ayakkabılarının tozunu sildikten sonra, önce sağ sonra sol ayağına giyer, yüzünü yârânlar yönüne dönüp vedalaşır. Vardığı yerde uyacağı edepler, karşılanması töreleri de gidişindeki gibi ayrıntıları ile tesbit edilmiştir» ¹⁴¹.

Gerek Çobanoğlu fütüvvetnâmesi'nde, gerekse ondan sonra yazılmış olanlarda ahilerdeki erkâna dâhil olanlara (fütüvvet yoluna katılanlara) şed kuşatma ve müridin saçını kesme (müridden makas alma) geleneğinin de, İslâmî ve tasavvufî geleneklerden izleri kap-sadığı görülür.

18. FÜTÜVVETİN KOLLARI

Fütüvvet, kavli, seyfi ve şürbî olmak üzere üç kısımdır. Eski fütüvvetnâmelerin çoğunda «seyfi fütüvvet» yoktur. Fakat kavli ve şürbîde hepsi birleşirler.

Necm-i Zer-küb'un fütüvvetnâmesi'nde, fütüvvet erbabı üç kısma ayrılmaktadır ¹⁴²;

1 — Kavli, Bunlar asker olmayanlar, doğruluk, sebat ve vefa dolayısıyla fütüvvet eshabı arasına katılmış olan kişiler, daha doğrusu fütüvvetc muhib olanlardır.

2 — Seyfi, bunlar surette kâfirlerle, gerçekte nefisleriyle savaşan erlerdir. Fütüvvet erkânına alınır, şerbet içerler, Peygamber, Hz. Ali'ye nasıl kılıç verdiyse onlara da kılıç verir.

3 — Şürbî, bunlar şerbet içenlerdir.

Yazar, bu tasniften sonra şerbet içme ananesini şöyle anlatır: «Muhammed'e peygamberlik gelmeden önce fütüvvet meclisinde şarap içilirdi. Abû-cehl, zamanında fütüvvet sâhibi olmakla şöhret kazanmıştı. Tam dört yüz kişi, onun adına şarap

140 Avarif ül-Maarif, yazma yaprak 69. b, 70. a-b.

141 A.g.e, 69-70.

142 Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Kısım, nr. 2049.

çimmişti. Peygamber o zaman gençti. Kırk genç, Peygamber'in yanında bulunurdu. Bir gün, sizin kutlu ayağınızın bastığı toprak bile Ebû-cehl'in vücudundan yücedir. O fütüvet âshâbından geçiniyor. Biz de sizin adınıza o âyini yapalım dediler. Peygamber, bizim şarap içmemiz doğru değil dedi. Şarap yerine tuz ve suyu koydu. Onlar, Peygamber adına tuzlu su içtiler. Ebû-cehl, bunu duyunca; «benim babam Arap kabilelerinin ulularmdan, oysa, Ebû-Tâlib'in yetimi. Benimle nasıl eşitlik dâvasına girişebilir» deyip o dört yüz kişiyi yolladı. Fakat Peygamber'in kırk dostu, onları perişan edip kaçırdılar. Ebû-cehl'in kini o zamandan itibaren kuvvetlendi. Ondandır sonra fütüvvet sahipleri ikiye ayrıldılar. Şarap içenler, Ebû-cehl'e mensup oldular, tuzlu su içenler Muhammed'e mensup sayıldılar. Bu münâsebetle de bu tatlı su, şu da acı tuz âyeti geldi¹⁴³. Peygamber, sonradan Hudeybiyye'de ağaç altında oturup sahâbe kendisine biat ettiği zaman onlara süt verdi. Âlimlerle fütüvvet ashâbının pâdişâhı Rumeli'li Mevlâna İmâd-üd-din'den duydum, dedi ki : Bizim seceremizde, yâni Tanrı âziz ruhunu kutlasın, şeriat, tarikat, hakıykat ve fütüvvette kemâl sâhibi, şeyhlerin şeyhi, kutupların reisi, hakıykat yolcularının mürebbsi olan fütüvvette cihan halifesi Nâsır Halifeye mensup bulunan muhterem şeyh Şahâbüddin Suhrâverdi'nin şeceresinde şöyle denilmiştir : «Müminler emiri Ebû-Talib oğlu Ali, su ve tuz verirken Ebû-Derdâ, biatta niçin süt yerine su veriyor ve bu bid'atı meydana çıkarıyorsun? dedi. Ali, farkı yok buyurdu, bid'at ama güzel bid'at. Her yerde süt bulunmaz. Halk mahrum kalır. Fakat süt verilirken içine biraz da su karıştırılır ve tuz dökülürse her ikisi de yerine gelmiş olur¹⁴⁴.

Nâsırî'nin Fütüvvetnâme'sinde ise fütüvvet ehli Seyfi ve Kavli diye ikiye ayrılmıştır¹⁴⁵.

Seyfi; «Fakat ey re'yi güzel er, seyfi, kılıçla Tanrı yoluna girip Ali gibi gece gündüz erlik, yiğitlik yolunu açan, adamakıllı çalışıp terbiye sahibi olan, hür kişiyi kendisine kul eden kişidir»¹⁴⁶ diye tarif edilip sonra da :

«Ahinin seyfi oluşuna şaşılmaz. Mustafa, kendisine «Kılıç sahibi peygamber» dedi.

143 Kur'an, XX; el-Furkan sûresi, âyet 53.

144 Şahabüddin Suhrâverdi Fütüvvetnâmesi, 226, a - 227, b.

145 Köprülü Kütüphanesi, nr. 1597.

146 Abdülbaki Gölpınarlı, İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve kaynakları, İst. Üniv. İktisat Fak. Mec. C. XI. nr. 1-4, İstanbul Ekim 1949 - Temmuz 1950, s. 327.

Halkın ileri gelenlerinden, yahut geri olanlarından seyfi olan kişiye şart, önce ikrar vermek sonra ayakta durmaktır.

Sonra da tuzlu şerbet içmek, onun kârıdır. Ondan sonra belini bağlaması doğrudur; yerindedir.

Beli bağlanan kişi, bir müddet geçip yolunda sevilirse,

Ahisi belini açar, ona izin verir, der ki : Ey genç,

Bundan sonra senin ashâb sahibi olman gerek. Terbiye sahibi olman yaraşık bir hâl alır.

Sonra da şalvarını çıkarıp o iyi adama giydirir» 147.

Seyfi koluna, bir ahiye intisap edilip şed bağlanmak ve çerağ alınmakla girilir. Bu kolun Hz. Ali'den geldiği söylenir, Ahilerden seyfiler asker olanlardır. Bunlar ahiden şerbet, yani tuzlu su içmişler, şed ile birlikte kılıç da kuşanmışlardır.

Burgâzî Fütüvvetnâmesi»'nde bu konuda şu satırlar yer almaktadır :

«Her kim ki Seyfî ola, hâs ve âm, gerek kim evvel Kavîli ola, andan Seyfî ola. Gerçi Arab, kılıca «seyf»'dir, illâ Seyfiyi ve şeyhi gözde, andan terbiye aldı, andan düni gün ahiye karşı hizmet kılardı; nitekim Emir el-mü'minîn Ali, düni gün Resûl hazretine hizmet kılardı. Pes ol kim Seyfidür, ahîsine hizmet kıla, ahî andan hoşnud ola, Çün ahî andan hoşnud oldu, bilin bağlaya, destûr vire çerağ vire, anun işi tamâm olur. Kavîlidir çerağ ala, eğer ol sıdkı bağladığı ahî dünyâdan gitse terbiye, ol ahînin makamına vara, andan çerağ ala, ahînin bir halifesi anun bilini bağlaya ve eğer Kavîlinün eli ve gücü irmese ahî üstüne varmaya, ya bir halifesin bilmedi, pes ol Kavîli terbiye ne kıla? Şöyle gerek kim ol şehrûn kavmi tanıklık vireler, bu kişi, ol ahî yoluna lâıkdur, pes ol iklimün pâdişahı, ya kadısı, anun bilin bağlaya çerağ vire» 148.

Şeyh Seyyid Hüseyin'in «Fütüvvetnâme»'sine göre Seyfilerin şedleri Kavî şedir. Buna «Şedd-i Fâhirân» da deniliyor. Kavî şed taç, kemer, kılıç sâhiplerine, ehl-i kabzaya, pâdişâh uğrunda savaşanlara, buyruk yürütenlere bağlanmaktadır 149.

147 A.g.m, s. 327-328.

148 A. Gölpınarlı, Burgâzî ve Fütüvvetnâmesi, İst. Üniv. İktisat Fak. Mec. 1953-1954; 15. C. nr. 1-4, s. 130.

149 A. Gölpınarlı, Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnâmesi, İst. Üniv. İktisat Fak. Mec. 1955-1966, 17, C. nr. 1-4, s. 45.

«Seyfi fütüvvet ehli, o kişilerdir ki, kılıçla İslâmı kabul etmişler, Müslüman olmuşlar, nihâyet İslâmın tadını almışlar, Tanrı yüzünü tekrim etsin; Emir el-mü'minin Ali'nin hizmetini kabul edip, onun refikliğini seçmişlerdir. Bunlar savaş ehli olmuşlardır. Surette kâfirlerle savaşır, mânâda kendi nefisleriyle savaşır. Peygamber, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, «Küçük savaştan büyük savaşa dönük» buyurmuş da «Ey Tanrı elçisi, büyük savaş hangisi?» diye sordukları zaman «nefisle savaşmamızdır» demiştir. Bu fütüvvetin yolu şudur : Terbiye, sâhibe söz verir, yahut onun adına tuzlu şerbet içerse, ona kılıç verirler, nitekim Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin Peygamber, Emir el-mü'minin Ali'ye Zülfikâr verdi»¹⁵⁰ deniliyor.

19. FÜTÜVVET VE SAVAŞ OYUNLARI

Kronikler ve buna benzer kaynaklardaki dışarıdan olan kimselerin hükümlerine göre fütüvvet, esas itibari ile, «bunduk» gibi savaş oyunları ile diğer bazı spor çeşitlerinin, meselâ posta güvercinlerinin eğitimi vb. yapıldığı saraya âit spor kulübüdür. Fakat, fütüvvet mensuplarının yazılarında bu çeşit faaliyetlerden hiç bahsedilmez¹⁵¹.

Tarihçi Hammer, fütüvveti bir çeşit ata binicilik olarak görür¹⁵².

Mısır'da Memlûk saraylarında fütüvvet ile yay çekme ve spor, biribiriyile sıkı sıkıya bağlı idiler¹⁵³.

Halife Hârûn er-Reşit, fındık atıcılarından kurulu nemel (karınca) isimli bir askeri birlik düzenlemiş, Abbâsiler devrinde de, pek çok fındık atıcı grupları türemiştir¹⁵⁴.

Halife Lîdinillah, o devirde yaygın olan «fındık atma»'ya büyük ilgi duyuyor ve bunun kendisine şan ve şeref verdiğini söylüyordu. Fütüvvet şalvarı giydikten sonra, fındık atıcılar arasında da

150 Abdülbaki Gölpınarlı, İslâm ve Türk ille:inde Fütüvvet Teşkilâtı İst. Univ. İktisat Fak. Mec. C. XI. 1949-1950, nr. 14, s. 146-147; Bak. Müjgân Cunbur, Anadolu Tarihinde Ahilerin Seyfi kolu, Türk Kültürü. Yıl : XIII, sayı : 153-154-155, s. 283.

151 Franz Taechner, a.g.m, s. 224.

152 The Encyclopaedia of Islam, New Edition, s. 933.

153 Kalkasendi, XII, Hüsn et-Tavassul, s. 269.

154 Medeniyet-i İslâmiye Tarihi, Zeki Meğamiz çevirisi, V. 270 vd.

güçlü bağlar kurmak için, yiğitlik (fütüvvet) şerbetini içmeyen, şalvarını giymeyenlerin fındık atmalarını yasaklamış ve kendisini fındık atıcıların başkanı ilân etmişti ¹⁵⁵.

1211 yılında halifelliğini tanıyan meliklere ve emîrlere birer mektup yazıp, kendisinden fütüvvet şerbetini içmelerini, şalvarını giymelerini, fındık atıcılıkta kendisine bağlanıp başkan tanınmalarını tavsiye etmişti ¹⁵⁶.

20. FÜTÜVVETTEN AHİLİĞE GEÇİŞ

Gerek Selçuklu hakimiyeti sırasında, gerekse bu imparatorluğun kalıntısı üzerine kurulan Türk beylikleri devrinde fütüvvet, ayrı bir gelişme gösterdi.

XIII. yy. ortalarında Anadolu'daki fütüvvet mensuplarının kendilerini «ahi» olarak isimlendirmeleri ile fütüvvet teşkilâtından ayrılmış oldular ¹⁵⁷.

O zamana kadar fütüvvet kuralları diye bilinen, övülen güzel huylara, Türk konukseverliğinin de eklenmesi ile Anadolu'daki Türk sanat ve meslek erbâbının ortak ilkeleri ve davranışları olarak «ahilik» adı altında yepyeni bir kuruluş ortaya çıktı. Bu ahilik, bütün Anadolu'yu, ele geçirilişlerinden sonra Kırım'ı ve Balkanlar'ı da içine alan ve köylere kadar yayılan bir kurum hâlinde örgütlendi.

Ahiliğin, XIII. yy. ortalarında veya daha sonra Anadolu'da Ahi Evren Şeyh Nasirüddin Ebû'l-Hakayık Mahmut b. Ahmet el-Hôyi (1172-1262) tarafından kurulduğu kabul edilir.

Fütüvvet'in saray çevrelerinden sonra, şehir esnaf zümrelerine nasıl intikal ettiği henüz yeterli bir açıklıkta olmamakla beraber, fütüvvet ve ahiliğin kısa bir zamanda birbiri içinde kaynaşmış oldukları, ahiliğin fütüvvet esasları ile beslendiği görüldü.

«...Anadolu merkezlerinde daha kuvvetlenmiş, devrin genel eğilimine ve Anadolu'nun mânevî muhitindeki fikrî cereyanlara uya-

155 Kalkaşendi, Subb el-A'sa, 1918 Mısır baskısı, XII, s. 269.

156 Tarih-i Ebû'l-Fida, 1325 Mısır baskısı, III, 115, Corci Zeydan, Medc-niyet-i İslâmiye Tarihi, Zeki Mağamız çevirisi, V, 270, el-İrfân Mecmuası, XXI, sayı 4-5, 1931 «el-Kessâfet-i fi'l-İslâm» adlı makale, s. 428 vd.

157 Fuat Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Ankara, s. 90-91.

rak biraz tasavvufî bir renk de almış, bir taraftan esnaf teşekkülüne de girerek, onlardan kuvvet aldığı gibi, kendisi de onları canlandırmış, diğer taraftan da köylere kadar yayılarak, alp'ler teşkilâtıyla da, yâni toprak sâhibi sipâhîlerle de ilişki sağlamıştır. XIII. yy'ın ikinci yarısından XIV. asra kadar, Anadolu'da bir takım büyük devlet ricâlinin, kadıların, müderrislerin muhtelif tarikatlere mensup şeyhlerin, büyük tâcirlerin fütüvvet teşkilâtına dâhil olduklarını görüyoruz ki; bu, teşkilâtın sosyal değerinin yükseldiğini gösterir.

Fütüvvet prensiplerinin bu suretle kuvvetlenerek esnaf teşkilâtlarına girmesi, yâni bu teşkilâtın fütüvvet kadrosu içinde yeniden düzenlenilmesi, Anadolu'da XIII. yy'ın ilk yirmibeş yılından sonra vukua gelmiş olmalıdır»¹⁵⁸.

Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere fütüvvet; Mevlevî'lik, Bektâşî'lik, Babaf'lik, Kadirî'lik vb. tarikatlara mensup şeyhler dışında; alp'ler ve esnaf teşekkülleri, ahi'ler aracılığı ile hem aristokratlar, hem de geniş halk kitleleri arasında yayılmıştır. Ahi'lik aracılığı ile güçlenen ve esnaf tarafından temsil olunan orta yapı ise; «daha sonraları bozulan siyâsî düzene rağmen, Anadolu'da sosyal ve iktisadi hayatı başarı ile devam ettirmiş, beylikler ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda büyük hizmetler ifâ etmiştir»¹⁵⁹.

21. ANADOLU'DA AHİLİĞİ ORTAYA ÇIKARAN SEBEPLER

Araştırmacılar, Anadolu'da ahiliğin ortaya çıkışını sosyo-ekonomik sebeplere bağlarlar.

Göçebe Türkler, XI. yy'm ikinci yarısında Mâverâünnehir civârından kalkıp, İran'ı zaptedip, Anadolu'nun doğu sınırına ulaştılar. Peşlerinde sürüleri, çadırları ve çocuklarıyla Kafkas yolları aşıldı. Alparslan'ın ordusu, Malazgirt Ovası'nda Bizans ordusunu bozguna uğratarak (1071) İmparatorlarını esir ettikten sonra; coşkun Türk seli, Anadolu'ya dağıldı. Göçebe Türkler; köylere, kasaba ve şehirlere yerleştiler. Ticâret ve sanat, bir süre Türk ve Müslüman olmayan halkın elinde kaldı.

158 Anadolu Ahi Teşkilâtı, Ankara 1966, İlahiyat Fak. Yüksek Lisans Tezi.

159 Fuat Köprülü, a.g.e, s. 92, Ömer Lütfü Barkan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler, İst. Univ. İktisat Fak. Mec. C. II, sayı 1-4, İstanbul 1950, s. 536 vd.

Anadolu topraklarına geçen Türk topluluklarının pek çoğu atlı göçebelendi.

Bu ilk göçte; anayurdun büyük ve medenî şehirlerinin esnaf ve sanatkârları Türkistan'da kalmışlardı.

Ancak, hükümdarları Cengiz Han (Timuçin 1155-1227) idaresindeki Moğol istilâsı, önce Uygur Türkleri'ni hâkimiyeti altına alıp, Çin'e girdi (1211), sonra Harezmi bölgesini ele geçirdi. Buhara, Semerkant, Taşkent, Belh ve Merv gibi büyük ve medenî Türk şehirleri¹⁶⁰ yerle bir oldu¹⁶¹.

Yalnız Merv'den bir defada, Batı'ya göç eden Türk âilelerinin sayısı, 70.000 kadardı. İkinci büyük göçte; çoğu esnaf ve sanatkâr olan Türk toplulukları, ölüm korkusu ile ünlü Venedikli seyyah Marko Polo'nun Türkmeneli dediği Anadolu Selçukluları ülkesine sığındılar¹⁶².

Böylece sanat ve ticâret, İran ve Anadolu'da canlılık kazandı.

Bu yeni gelenler, hem yerli Bizans halkına, hem de kendilerini buraya kadar kovalayan Moğollar'a karşı teşkilatlanmak zorunda idiler.

Asya'dan Anadolu'ya gelen çok sayıdaki esnaf ve sanatkâra kolayca iş bulmak, yerli Bizans sanatkârları ile rekabet edebilmek, tutunabilmek için yaptıkları malların kalitesini korumak, üretimi ihtiyaca göre ayarlamak, sanatkârlarda sanat ahlâkını yerleştirmek; Türk halkı ekonomik yönden bağımsız hale getirmek; ihtiyaç sahibi olanlara her alanda yardım etmek; ülkeye yapılacak yabancı saldırılarda devletin silâhlı kuvvetleri yanında savaşmak, sanatta, dilde edebiyâтта, müzikte gelenek ve göreneklerde millî heyecanı yaratıp ayakta tutmak gerekiyordu.

İşte bu mecburiyet, dinî-ahlâkî kuralları fütüvvetnâmelerde mevcut olan bir esnaf ve sanatkârlar dayanışma ve kontrol kuruluşunun, yâni ahiliğin kurulması sonucunu doğurdu.

---

160 W. Barthold, Orta Asya Tarihi Hakkında Dersler, çev. Rağıp Hulûsi (Özden), 2-4 dersler.

161 Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1940, s. 204 vd. s. 247 vd.;

C. Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi.
N. Çağatay çevirisi, 2. baskı, Ankara 1964, 230 vd.

162 A.g.e, 7. ders.

Başka bir deyişle de; yurt savunması ana mesele olduğuna göre, bütün gençlere savaşçılık idmanı, savaşı araçlarını kullanma yeteneği öğretiliyor, öte yandan iç güvenliğin de sağlanması için; doğruluk, ahlâklılık, haksızlıklara, zorbalıklara karşı gelmek, adâletin sağlanmasının yurttaşın genel görevi olduğu düşüncesinin zihinlerine yerleştirilmesi de gerekiyordu.

İç ve dış güvenlik, adâlet ve hakseverlik duygularından sonra bir başka ilke de, konukseverlik ve konuğa, yabancıya yardım etme işi gelir. Bu duygunun da genelleştirilmesi gereklidir; çünkü herkes bir köyden başka bir köye, bir şehirden başka bir şehire yolculuk yapabilir. Herkes bu duyguyu benimserse, kendisi de muhtaç olduğu zaman bu duyguyu benimsemiş kişilerin yardımından faydalanabilir.

O çağlarda din kuralları, bütün toplum hayatının temelini teşkil ettiğinden, İslâmî terbiye bu gibi işlerden ön plânda yer alıyordu. Dinî bilgileri ve kuralları, gerçeğin tam tersine olarak sâdece öteki dünya için gerekli sayan bâzı din adamları, telkinlerinde bu dünyaya hiç önem verilmemek gerektiğini -sanki Tanrı insanları yanlışlıkla bu dünyaya yollamış gibi- her şeyin öteki dünya için olduğunu öğretmeye ve bu fikri benimsetmeye çalışıyorlardı. Ama böyle telkin ettikleri halk, bütün varlıklarını kendilerine verseler zararı yoktur, kendileri bu dünyaya heves etmiş olmaz bunları âfiyetle yerlerdi.

İşte bu çelişik eğitim ve insan yetiştirme metodu, daha önce de dediğimiz gibi, tarihi ve sosyo-ekonomik mecburiyetler ve Türk millî hasletlerinin bir sonucu olarak ahi kurumunu ortaya çıkarmıştır ¹⁶³.

22. AHI EVREN

Ahiliğin Anadolu'da Ahi Evren adı ile birlikte anıldığı görülür. «Ahi Evren'in adının Şeyh Nasrüddin Ahi Evran olduğunu, 1274 yılında ölen Sadrettin Konevî ile çağdaş bulunduğunu...» söyleyen Cevat Hakkı Tarım, bu konuda belgelere dayanan ciddî araştırmasında bize, şu bilgileri veriyor ¹⁶⁴.

163 Bak. Ömer Lütfü Barkan, Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sür,ünler, İst. Üniv. İktisat Fak. Der. C. XI, s. 542.

164 C. Hakkı Tarım, Tarihî Kirşehri-Gölşehri, İstanbul 1946, s. 73. America Balk; Mikâil Bayram, Ahi Evren Hakkındaki Yılan (Evren · Ejder Efsanelerinin Ortaya Çıkışı), III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II, C. Halk Edbiyatı, Ankara 1936, s. 75-79.

«Ahi Evran neslinden merhum Şeyh Said'in kitapları arasında bulunan yazma bir belgede; debbağlık Adem Peygamber'den başlatıldığı gibi, tarihi gerçeğe uygun olarak Ahi Evran da Abbas'ın 13'üncü göbekten torunu olarak gösterilir. Ahi Evran'a kadar gelen pirlere adı sıralandıktan sonra da, Kırşehir'e yerleştirilir. Ejderha hikâyesi, Ahi Mehmet adında birine hizmet ettiği ve bu zatla aralarında geçen bazı menkıbeler ve kerâmetler anlatılır. Orhan Gâzi zamanında (1326-1359) 93 yaşında öldüğü; Ebû İshak, Geyikli Baba, Hacı Bektaş ve Abdal Mûsâ ile çağdaş oldukları bildirilir. Hacı Bektaş Velâyetnâmesi'nden de öğrendiğimize göre; Ahi Evran, Alaeddin Keykubat'ın çağdaşıdır. Doğduğu yer belli değildir. Bir süre Konya'da oturmuştur. Halktan kaçınır, gizli yaşamış. Sonra Denizli'ye gitmiş. Orada Bahçivanlık yapmış ve tekrar Konya'ya dönmüş. Şems-i Tebrizi'ye biat ederek tasavvuf dersi almış ve bir derviş olmuş. Konya ulemâsı bu hâlden gücenmişler. Alâeddin'e şikâyet etmişler. Ahi Evran da ulemâya ve sultana gücenerek, Konya'dan yine Denizli'ye gitmiş. Sultan bu durumdan üzülenek, arkasından Sadrettin Konevi'yi yollamış. Birlikte Konya'ya dönmüşler. Fakat Ahi Evran Konya halkına gücendiği için çok kalmayıp, Kayseri'ye gitmiş. Debbağlıkla geçinmeye başlamış, renk-renk sahtiyan işlemiş. Bu hâlini kıskanan bir dabak ustası vâliye gidip «Bu adam dabakhânede konuk olup deri işler, mîriye vergi vermez» diye şikâyette bulunmuş. Vâli, Ahi Evran'ı yanına çağırarak için adamlar yollamış. Bunlar dabakhâneye vardıklarında, Ahi Evran'ın yanında bir ejderha görmüşler ve korkarak kaçmışlar. Bu ejderin ateş gibi parlayan gözlerinden kinâye (Ahi Evran) adını almış. Kayseri'de de çok durmayıp, Kırşehir'e göçmüş ve orada ölmüş.»

Evliyâ Çelebi ünlü Seyahatnâmesi'nde; Edirne debbağlarından söz ederken, «Debbağhânede 5 bin kadar Ahi Evran köçeği, fetâ ve tevânâ, serbaz, şehbaz yiğitler çıkar...» der. İstanbul debbağ ve saraçlarını anlatırken de, bunların yine Ahi Evran ocağına bağlı olduklarını yazar. 1651 yılında İstanbul'da esnafın yaptığı bir ayaklanmayı anlatırken de, «önce Saraçhane'den ahiler bayrak, davul ve kudüm kaldırıp, cümle dükkânlar kapandı ve câmiler kilitlendi» denilmektedir.

Ahi Evren'in Bektâşi an'anesindeki yerini de «Hacı Bektâş Menâkîbî»'nden anlıyoruz. Bu kitaba göre; «Fütüvvetdârların serveri ve ser-çeşmesi» olan Ahi Evren, «Her kim bizi şeyh edinse, onun

şeyhi Hacı Bektâş Hünkârdır ve her kim bizi görmek ister, ise Hacı Bektaş Hünkârı görsün» demiştir.

Batı'ya göç eden Türkler arasında; Mevlâna Celâleddin Rûmî, Hacı Bektâş Velî ve Ahi Evran gibi bilge kişiler vardı. Bunlar, Anadolu'da Türk dilinin, şiirinin, müziğinin, gelenek ve kültürünün korunmasında ve gelişmesinde büyük rol oynamışlardır.

Hacı Bektâş'ı Velî'nin; Pîr'i Türkistan, Asya'dan doğan güneş; Hoca Ahmed Yasevî'nin Horasan erenleri dediğimiz; gâzî, akıncı ve mutasavvıflarının en önde gelenlerinin yetiştirip, Anadolu'yu Türkleştirmek ve İslâmlaştırmak için gönderildiğine bakılırsa, Ahi Evren'in ve ahilerin bu yoldaki hizmeti kolayca anlaşılır ¹⁶⁵.

Mevlâna, Konya'da Saray ileri gelenlerine ahlak ve hoşgörü telkinleriyle, Hacı Bektâş köylü ve göçebe halkın dili, şiiri, müziğiyle ilgilenmesiyle Ahi Evren de esnaf ve sanatkârları bir birlik altında toplayarak; sanat ve ticaret ahlâkını, üretici ve tüketici çıkarlarını güven altına almak suretiyle, halka yaşama ve direnme gücü vermişlerdi.

Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin ilk ahilik ilişkisi «Fütüvvet öncesi İslâm Dünyası ve Anadolu» bölümünde anlatılmıştır.

Ahiliğin kurucusu sayılan Ahi Evren, halkın sırtından bedava geçinmek için günâh affettirme ve cennete girme beratları dağıtarak din sömürüsü yapan çıkarıcıların buldukları bir dönemde; bunları önleyip, ahlâkla san'atı ahenkle birleştirerek üretici ve tüketici çıkarlarını güven altına almış, bütün Türk esnaf ve sanatkârlarına itibarlı ve şerefli bir yön vermiştir.

Ahiler, asgari yaşama, terbiye ve ahlâk kurallarını insanlara öğreterek, standard bir yurttaş yetiştirmeyi amaç edinmişlerdi.

Ahi'liğin fikir babası bir kişi değil, bütün bir millettir. Ahi Evran bu işin felsefesini yapmış, uygulama yollarını göstermiştir.

Şakâik-i Nu'mâniyye ¹⁶⁶; bu zatın debbağların pîri olduğunu söylemesine rağmen, şehirlerdeki ahibabalara icâzet verenler, ahibabası olmayan yerlere, hattâ Bosna-Hersek ve Bulgaristan gibi uzak illere bile gidip; oralarda kalfalık, çıraklık imtihanları yapan-

165 Cemal Anadol, Anadolu'yu Aydınlatanlar, Peygamber Mucizeleri-Evliyâ Menkibeleri, İstanbul 1984, s. 79-81.

166 Taşköprülüzâde, Şakâik-i Nu'mâniyye, Terc : Mecdi Efendi, İstanbul 1269, s. 33.

lar ve peştamal kuşatanlar, Kırşehir'deki Ahi Evren Tekkesi şeyhleriydi. Ahibabanın, mutlâka esnaftan olması şart değildi. Memleketin ileri gelenlerinden ve âlimlerinden de olabilirdi.

Cevat Tarım'ın belirttiği fütüvvet şeceresine göre; Ahi Evren, Hz. Muhammed Aleyhisselam'ın amcası Abbas'ın oğludur. Adı Mahmud'dur. Bir savaşta Hz. Peygamber tarafından kendisine bir sancak verilmiş ve Ahi Evrensin denmiş, bu yüzden Ahi Evren adıyla anılmaya başlanmıştır. Savaştan sonra sahâbeden her biri, ona bir sancak vermiş, Hz. Peygamber de kızı Rukayye'yi nikâhlamıştır. Hz. Peygamber, kendisine şedd kuşatmış, o da izniyle otuz iki esnaf zümresi pîrlerinin bellerini bağladıktan sonra Rûm ilkesine gelip, Kırşehri'ni yurt edinmiş, oradaki ejderhayı tutup boynuna zincir takarak karhânesinin kapısına bağlamış, bütün bu olaylardan sonra da yine doksan üç yaşında ölmüştür ¹⁶⁷.

Ahi Evren'in fütüvvet şeceresi şöyle sıralanır :

Ahi Sinan - Ahi Muhammed - Hacı İn'âm - Ahi Turud - Ahi Şerefeddin - Hâce Osmân - Sinân-üd-din Aksarâyî - Ahi Emirci Karahisârî - Ahi Nâssır-id-din Evrân - Ahi Ahmed Kayser - Ahi Başara - Ahi Kaplan - Ahi Hüsâm-üd-din Süzenger - Ahi Abd-Allah - Ahi Ferec-i Zengâni - Ahi Aliyy-i Üryân - Ahi Muhammed hasırbâf - Ahi Muhammed Buhârî - Ahi Rediş-i Kübrâ - Hz. Ali (K.V.) - Hz. Hamza (R.A.) Hz. Muhammed (S.A.V).

Bazı araştırmacılara göre de Ahi Evren, ahiliğin kurucusu olmasa bile, Ahi Muhammed'den eğitim görmüş; zekâsı, çalışkanlığı, üstün yeteneği, ahlâkının sağlamlığı ve hakseverliği ile ahi şeyhliğine yükselmiştir. Tasavvuf ehli ve tarikat mertebesine erdiğinden velî olmuş, böylece bir çok esnafın pîri sayılmıştır. 1329'da (1913) 93 yaşında iken vefat eden Ahi Evren'in türbesi Kırşehir'dedir.

23. SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE AHİLİK

Ahilerin seyfi kolu mensupları Selçuklular devrinde şehirlerin huzurunun sağlanmasında güvenlik kuvveti olarak çalışmışlar, bâzı merkezlerin düşmana karşı savunmasında da ordunun yanında yer almışlardır ¹⁶⁸.

167 Bak. Cevat Tarım, a.g.e, 1938 baskısı.

168 Müjgin Cunbur Anadolu Tarihinde Ahilerin Seyfi Kolu. Türk Kültürü, Yıl : XIII, sayı : 153-154-155.

Moğolların Anadolu'yu istilâsı sırasında, 1243 Köseadağı bozgunundan sonra Kayseri şehrinin savunmasında asker yanında teşkilâtlı ahiler de bulunmuşlar, Kayseri kalesinin Moğolların eline geçmemesi için direnmişler, kahramanca dayanmışlardır. Ancak o tarihte Kayseri iğdişbaşısı (muhafızı) olan bir Ermeni dönmesinin hiyâneti yüzünden bu direnme kırılıp Kayseri teslim olmuş¹⁶⁹, Baycu idâresindeki Moğollar şehre girerek, Kayseri'yi koruyan ahileri kılıçtan geçirmişlerdi. Çok sayıda kadın ve kız esir edilip, götürülmüş, şehir baştanbaşa yakılıp, yıkılmıştı.

Bu olay, Anadolu ahiliği için bir felâket olmuştu.

Selçuklu sultanlarına karşı isyan etmek isteyen devlet büyüklerinin, ahilerin güçlü teşkilâtından yararlanmak istemelerinin bir örneğini, Ebubekir Pervâne'nin Konya ahi reislerini gizlice toplayarak bir çok vaatlerle isyana teşvik etmesinde buluruz. Buna karşılık Ahiler'in;

«Şemseddin Isfahânî, Gıyaseddin Keyhusrev'in vasiyeti ile bütün din ve devlet işlerini eline almış ve memleketin sâhibi olarak, her şey onun kefâletine teslim edilmiştir. Biz aranızda cereyan eden mücadeleye karışamaz ve sultana isyan edip, küfrân-ı nimette bulunamayız» dediklerini tarihler yazmaktadır¹⁷⁰. Aksine Konya subaşılığına tâyin edilen Şemsettin Yavtaş Bey'i şehrin ileri gelenleri ile birlikte Konya ahileri ve büyükleri şehrin dışından karşılamışlar, muhaliflerin şehirden kaçmamaları için Konya yollarında gözcülük ve muhâfızlık yapmışlardır.

Cimri vakasında Karamanlıların 1277 de Konya'ya hâkim olmaları üzerine, Selçuklu tahtına çıkarılan Alâeddin Siyavuş'a, Ahi Ahmed Şahin, ahileriyle birlikte biat etmişti¹⁷¹. Ancak, gerçek Selçuk Sultanı, Konya'ya yürüyünce Selçuklu başkadısı Sirâceddin Mahmud, Urmevi'nin fetvâsına uyan ahiler, bu defa Karamanlılar'a karşı şehri müdafaa etmişlerdi.

Prof. Osman Turan'a göre : «ahiler, siyâsî buhran ve hükümetin zayıflığı zamanlarında da, asâyişi ve siyâsî nizâmı kendi men-supları ile tesiste, askerî bir kuvvet yerine, vazife görüyorlardı»¹⁷².

169 Prof. Dr. Osman Turan : Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s. 449 vd.

170 A.g.e, s. 461-462.

171 Osman Turan, Selçuklular zamanında Türkiye, (2. Baskı), İstanbul 1984, s. 561-562.

172 A.g.e, s. 566-567.

Ahi Ahmed Şah'ın Konya tarihinde unutulmayacak bir yeri vardır. Buhranlı yıllarda kendine bağlı birkaç bin kişilik ahi-askerî ile şehri savunmuş, asâyişi sağlamış, Konya'nın sâhibi olmuş, Gazan Han'ın zâlim elçisini şehirden sürmüş, öldürülünce de Konya sâhipsiz kalmış, cenâzesinde 15.000 kişi başı açık yürümüştür. Ahi Ahmed Şah, Geyhatu'nun verdiği adla; eli kılıçlı bir ahi, bir «ahi-ata»'dır ¹⁷³.

Ahiliğin Seyfi kolundan Ahmed Şah, ahileriyle birlikte Konya önlerinde konaklayan Moğol komutanı şehzâde Geyhatu'ya hediyeler sunmuş, Geyhatu da onu kendisine «baba» yapmıştı ¹⁷⁴.

Prof. Osman Turan da bize şu bilgileri verir ¹⁷⁵;

«Ahi Ahmed Şah, Moğol zûlmünün arttığı günlerde; vezîr Fahreddin Kazvîni'ye karşı direnmiş, ahilerin yeni vergiler altında ezildiklerini bildirmekten ve arkasında Konya'lıları alarak Sultana şikâyete gitmekten çekinmemiştir.

Karaman'lular, 1291 yılında Konya Kalesi'ni kuşattıkları sırada yine şehir ahileri, sur kapısından çıkarak savaşmışlar, ancak; başarı kazanamayıp kaleye dönmüşlerdi.

Bir okul kitabında da; Selçuklular dönemindeki ahilik faaliyetleri hakkında, şu satırlara rastlamaktayız ¹⁷⁶;

«Anadolu'da Ahiler denilen ve iktisâdî esaslara dayanan bir çeşit esnaf derneği, teşkilâtı vardı. İlhanlı ve Selçuk feodal beylerinin zulüm ve baskılarına karşı Anadolu şehirlerinde sanayi ve ticaret erbâbının kendi çıkarlarının korumak için yaptıkları bu birlik örgütü, hükümdâra gerek kalmaksızın, kendi kendini yönetip gidiyordu. Bu görünüşten cumhûrî bir şekle sâhipti.»

24. OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞUNDA AHİLİĞİN ROLÜ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve yeniçeri askerî teşkilâtının ortaya çıkışında ahilerin büyük rolü olduğunu ilk defa Fuat Köprülü belirtmiş, bu görüş daha sonra başka âlimlerin bulunduğu

---

173 A.g.e, s. 588.

174 A.g.e, s. 593-594.

175 A.g.e, s. 604.

176 Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yaylanmış ve okutulmuş bulunan Tarih, 1933, C. III, s. 3-24.

yeni belgelerle doğrulanmıştır ¹⁷⁷. Osmanlılar'da ilk piyâde askeri üniforması ahi kıyafetiydi.

İ. Hami Dânişmend; «Ertuğrul Gâzi'nin gazâ yoldaşlarından Gâzî Abdurrahman, Akça-Koca, Konur-Alp, Turgut-Alp, Hasan-Alp, Saltuk-Alp, Aykut-Alp, Aktimur, Karamürsel, Karatekin, Samsa Çavuş ve Şeyh Mahmud'un ahi teşkilâtına mensup olduklarını ve ahilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda büyük bir rol oynadıklarını» söyler ¹⁷⁸.

Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı da «Âşıkpaşazâde Tarihi» ¹⁷⁹ ne dayanarak ¹⁸⁰ yine aynı konuda : «Osmanlı Devletinin temeli atılırken, ahilikten ve ahi reislerinin nüfuzlarından istifâde edildiğini» söyler. Uzunçarşılı'ya göre; Osman Gâzi'nin kayınbabası Şeyh Edebalı o tarihlerde ahi büyüklerinden bulunduğu gibi, kardeşi Şemsüddin ile yeğeni Hasan ve Mahmud aynı tarikatte bulunarak hizmet ediyorlardı. Ahi Hasan'ın nüfuzu ve hizmeti tarihçe de bilinmektedir.

Ahilik ordu ile de yakın ilişkiler kurdu. Osmanlı devlet düzeni ile bu devlette ilk düzenli ordu teşkilâtının esaslarını, vezir Hacı Kemâletdin oğlu Alâeddin ile, zamanın filozofu ve Edebalı'nın akrabası olan Candarlı Kara Halil tesbit edip uygulattılar. Bunların her ikisi de ahi idiler ¹⁸¹. İlk piyâde askerinin kılığı, ahi esnafın kılığından, yeniceği başlıkları ahi başlıklarından alınmıştır.

Ahilerin bu nüfuzunu XV. yy'ın ilk yarısında da görmekteyiz.

Murat Hüdavendigâr vakfiyesi üzerinde araştırmalar yapan Tahsin Öz, konuyu şöyle aydınlatıyor :

---

177 Fuat Köprülü Osmanlı Devletinin kuruluşu, Ankara 1959, s. 89 vd., F. Taeschner, İslâm Orta Çağında Fütüvve Teşkilatı, terc; Dr. Fikret İşıltan, İst. Üniv. İktisat Fak. Mec. C. XV, s. 1-4 ve 23.

178 İsmail Hâmi Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. I, İstanbul, 1952, s. 2.

179 İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. I, Ankara 1947, s. 276. Osman Gâzi'nin kayınpederi, Ede Balı'nın kardeşi Şemsüddin'le yeğeni Hasan'ın ahiliği için Bak : Âşık Paşazâde, Matbaa-i Âmire, 1332, s. 124, Neşri, İst. Üniversitesi Kt. Türkçe yaz. 2438, 39, a. Mehmet Ata : Hammer tercümesi, C. I, s. 77, 115.

180 Âşık Paşazâde Tarihi, İstanbul 1332, s. 29-36-110; Neşri, İst. Üniv. Küt. Türkçe Yazma 2438, 39. a; Mehmet Ala, Hammer Tercümesi, C. I, s. 77, 115.

181 A.g.e, s. 40.

«Ahi tarikatı reisliğinin Şeyh Edebalı'den sonra kime geçtiğini bilmemekle beraber, bunun daha sonra Birinci Murad'a intikal eylediğini biliyoruz; bu cümleden olarak Murad Gâzi'nin Gelibolu'daki ahi reislerinden Ahi Mûsâ'ya verdiği 767 Receb-1366 Mart 14 tarihli icâzetnâme ve vakıfnâmede : «...ahilerimden kuşandığım kuşağı Ahi Mûsâ'ya (Mûsâ'ya) kendi elümle kuşadup Magalkara'da (Malkara'da) ahi diktim ve bu Ahi Mûsâ veya evlâtlarından kimesneyi ihtiyar idüp, ya akrabalarından veya güyegülcrinden ahilik icâzetin virüp, «bizden sonra yerümüze ahi sen ol» diyeler ki, bunlar fevt olduktan sonra şe'ile sâbit ve zâhir ola...» demesi ¹⁸² de bunu göstermektedir.

Ahi Yûnus, Süleyman Paşa'nın savaş arkadaşı idi ¹⁸³.

Sultan Murad II zamanında da Kadem Ahi ve Ahi Ya'kub, ileri bir mevki sâhibiydiler ¹⁸⁴. Yıldırım zamanında da Ankara ahileri aynı nüfuza sâhiptirler. Hattâ dükkânlarını kapamak ve silâha sarılmak suretiyle âdeta bir grev yapmışlar ve yirmi gün süren bu grev sonunda haklarını elde etmişlerdi ¹⁸⁵. Burgâzi, «fetânın önce Kavlı, sonra Seyfi olacağını, ahisi memnun olursa belini bağlayıp destur ve çerağ vereceğini, ahisi ölürse, halifesine varıp belini bağlatacağını, yâhut bu selâhiyeti kendisinin kazanacağını, halife bulunmazsa şehirdeki fütüvvet ehlinin tanıklığında fetânın belini o iklimin pâdişâhının veya kadısının bağlayacağını ve çerağ vereceğini» yazmakla ¹⁸⁶ ve İbn-i Battûta, bir memlekette sultan bulunmazsa; şehrin ahisinin hakim olup pâdişâh gibi hüküm sürdüğünü ve gelip gidenlere ihsanlarda bulunduğunu kaydetmekle ¹⁸⁷ ahilerin tesir ve nüfuzlarının derecesine işâret eder. Ahmed-ibn-i Aliyy-ül Kalkaşendî (756-821 h. 1355-1418), «Subh-ül A'sâ»'sında «Remy-i bunduk» bahsinde fütüvvet hakkında kısaca bilgi verdikten sonra pâdişâhların, emirlere fütüvvet şalvarı giydirdiklerini yazar ¹⁸⁸.

Ahilerin pîri Ahi Evren, Kırşehir'e yerleşmişti. Bir taraftan Hacı Bektaşî Velî, Osmanlılar'a yardım ederken, Eskişehir'e yer-

182 Tarih Vesikaları, C. sayı : 17. s. 241 vd.

183 Mehmet Ziya, Asâr-ı âtika, Sehbal Mecmuası, İstanbul 1328, sayı : 58, s. 191.

184 Tarih Vesikaları, C. I. Sayı : 17, s. 101.

185 İlhan Tarus, Ahiler, Ankara 1947, s. 42.

186 Burgâzi Fütüvvetnâmesi, V. 20. b.

187 İbni Battuta Seyahatnâmesi, (1875'te Fransızcaya tercümesi ve Arapça Metin) C. I, s. 312-314.

188 Ahmed b. Ali el-Kalkaşendi, Remg-i bunduk, Kahire 1336-1918, Cüz XII, s. 269-273.

leşmiş olan ve ahi ileri gelenlerinden Şeyh Edebali, sınırda akıncıları teşvik ediyordu.

1299 da Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Osman Gâzi'ye ahi pîri Ahi Evren'in şal ve kuşak bağladığı söylenir.

Osman Bey'in faaliyeti sırasında Anadolu'da Ahilik, Bahâilik ve Mevlevîlik olarak üç önemli tarikat vardı ¹⁸⁹.

Ahi reislerinden olup Eskişehir civârında İtburnu mevkiinde tekkesi bulunan Şeyh Edebali, o havâlinin en itibarlı sözü geçen ulularındandı. Kızı Mal Han Hâtun'u (Mal Hatun Rabia Hâtun, Bâlâ Hâtun) Osman Bey almış, bu suretle ahilerin nüfuzundan istifâde etmişti. Nitekim Şeyh Mahmut Gâzî, Ahi Şemseddin ve oğlu Hasan sonradan Osmanlılarda kadı, kazasker ve vezîr olan Candarlılar da ahilerden olup, bunların hepsi Osmanlı Beyliği'nin kurulmasına hizmet etmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin temeli atılırken bu beylik, ahilikten ve ahi reislerinin nüfusundan istifâde etmişti. Ahilerin bu nüfusu XV. yy'ın ilk yarısına kadar sürmüştür.

Yeniçeri ordusunun kuruluşunda, Hacı Bektaş töreleri ile birlikte önemli rol oynamış, devlet adamları, hükümdarlar bile bu kuruluşa girmeyi şeref bilmişlerdir. Osmanlı hükümdarı Orhan (saltanatı : 1326-1359), şed kuşanarak ahi olmuş, kendisi de başkalarına şed kuşatmış, yâni ahiliğe sokmuştur. Orhan ahi ünvanlarından «İhtiyarüddin» ünvanını kullanıyordu ¹⁹⁰.

Murat Hüdavendigâr, Hacı Bektaş Dergâhı'na yardım ederek eski bir ahi zâviyesi olabilecek bu dergâhın Meydanevi kapısı üzerindeki taş; (Bed'et Bismillahi Rahma-nir-rahim, Amere Hazel İmârete, Meliki, Meşayih, Sülâlet'i Evliyâ, Ahi Murad, Dame Devletini fi yevme arefe, min Ramazan'i mübarek, lisene tıs'a ve sittine ve seb'e miye) H. 769 kitâbesini yazdırmıştı ¹⁹¹.

Görüldüğü gibi, ahiler, Osmanlı'lar'ın ilk zamanlarında da çok önemli rol oynamışlar; Anadolu'da güvenliği sağlamaya çalışarak, bu sırada kuvvetlerini dış işlerine yönetmek zorunda olan Osmanlı'la-

189 Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. I. Ankara 1982, s. 105-106 ve 530.

190 Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul 1933, s. 275; Tarih Vesikaları Dergisi, C. I, sayı I, s. 243.

191 Halim Bâki Kunter, Kitâbelerimiz, Vakıflar Dergisi, II, 432 kitabe, 769/1367 tarihlidir.

rın yükünü hafifletmişlerdi ¹⁹². Düzmece Mustafa Vakası'nda Bursa şehrini hücumdan kurtarmış olmaları bunun güzel bir örneğidir.

Osmanlılar, Ankara'yı ilk defa 1354 yılında Orhan Gâzî adına oğlu Süleyman Paşa tarafından Ertanaoğulları'ndan aldıklarını yazırlar. Sonradan Karamanlılar'ın teşviki ile ahiler, Ankara'yı işgal etmişler, bir süre bu şehrin yönetimini ellerinde tutmuşlardır. Şehir 1361 de Birinci Murad tarafından yeniden ele geçirilmişti ¹⁹².

Sultan I. Murad'ın ahi olması, ahilerin şehri kendisine teslim etmeleri ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Ahilerden şed kuşanmış ve kendisi de ,hısımlarından Seydi Sultan'ın kızıyla evlendirdiği Ahi Mûsâ'ya, kendi eliyle kuşak kuşatıp Malkara'ya atamış ve Malkara'da sınırları ve şartları vakfiyesinde yazılı bir miktar yer vakfetmiş, eğer Ahi Mûsâ'dan sonra buraya başka bir ahi atanırsa, bu mülkü, onun tasarruf edeceğini şart koştur ¹⁹³.

Aşıkpaşaoğlu'nun tarihinde, Gelibolulu Ali'nin Künh ül-Ahbar'ında, Müneccim Başî Ahmed'in Câmîüd-Düvel'inde, Şakâyık-i Nu'mâniye'de, özellikle Osman I. Orhan, Murat I, Bâyezid I, Mehmet I, Murat II ve Fâtih dönemlerinin âlimleri ve devlet adamları arasında birçok ahi olduğu yazılıdır ¹⁹⁴. Hattâ Osman I'in kayınbabası Şeyh Edebali'nin ve Çandarlı Kara Halil'in ahi oldukları bilinmektedir ¹⁹⁵.

Anadolu Selçuklularında ve Osmanlılar'da olduğu gibi Anadolu beyliklerinin bazılarında da ahilerin saygı ve sevgi gördüklerini ve kendilerine önem verildiğini, devlet yönetiminde ve askerî komutanlıklarda görev aldıklarını görüyoruz. Karamanoğulları ile olduğu gibi, Sivas hâkimi Kadı Burhanettin ile de yakın ilgileri vardı. Kadı Burhanettin (1344-1398), Ahi İsa, Ahi Nevruz, Ahi Alişah, Ahi Muhammed, Ahi Nasrüddin gibi nüfuzlu ahilerle daha hükümdâr olmadan önce iyi ilişkiler kurmuştu. Ahi İsa ile dost olup, kendisi

192 Fredrich Giese, Osmanlı İmparatorluğu'nun Teşekkülü Meselesi, Köprülüzâde Ahmed Cemal Tercümesi, Türkiyat Mec. İstanbul 1925, C. I, s. 151-171.

193 İ. Hâmi Danişmend, İzahlı Osmani, Tarihi Kronolojisi, C. I, s. 26. Ahilerin burada kurdukları «Ahi Cumhuriyeti» için «Ahilik ve Demokrasi» bölümüne bakınız.

194 Tarih Vesikaları Dergisi C. I, sayı : 4, s. 243.

195 İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1947, I, s. 276; Cevat Hakkı Tarım, tarihte Kırşehir - Gülşehri, 3. Baskı, İstanbul 1948, s. 59.

Sivas hâkimi olduktan sonra (1381) Ahi İsâ'yı, Amasya hâkimi Hacı Şadgeldi'ye elçi göndermiş, daha sonra Kayseri'ye saldırdığında askerinin bir koluna komutan atamış¹⁹⁶, Ahi Nevruz'la önce dost iken, sonraları araları açılmıştı¹⁹⁷. Kadı Burhanettin, Zile'de yaptırdığı medrese ile bu şehrin yönetimini Ahi Alişah'a vermişti¹⁹⁸.

25. AHİLİK VE İLKELERİ

Ahilik, kelime anlamı Arabça; «kardeşim» demektir.

Seyahatnâmesi'nde Ahi teşkilâtlarını büyük bir hayranlıkla anlatan İbn Battûta (XIV. yy'ın ilk yarısında Anadolu'ya gelmiştir.) Ahilik hakkında bize şu bilgileri veriyor¹⁹⁹; «müfrid-ahi (kardeş) sözünün tekil birinci şahıs şeklinde söylemesinden meydana gelmiştir. Bunlar Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, şehir, kasaba ve köylerde bulunmaktadır. Memleketlerine gelen yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini, içeceklerini, yatacak yerlerini sağlama, ihtiyaçlarını giderme, onları uğursuz ve edepsizlerin elinden kurtarma, şu veya bu sebeple bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi konularda bunların eş ve örneklerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir...»

«Ahi» kelimesi, bazı dilcilere göre, «akı»'dan bozularak «ahı» şeklini almıştır. Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lûgati't Türk isimli ünlü eserinde «k» harfinin «h» gibi telâffuz edildiğini görmekteyiz²⁰⁰.

Ünlü Fransız türkologu J. Deny, eski Türkçede «eli açık, cömert, yiğit» anlamlarına gelen «akı» kelimesinin söyleniş ve anlam bakımlarından benzeri Arabça «ahi» sözcüğüne çevrildiğini söyler²⁰¹.

196 Aziz b. Erdeşir Esterabâdi, Bezm-ü Rezm, İst. 1928. s. 228, 324, 325, 331. Hüseyin Hüsamettin (Yaşar), Amasya Tarihi, III. 103.

197 Aziz b. Erdeşir Esterebâdi, a.g.e, s. 256, 258, 268, 279, 281.

198 A.g.e, s. 309-315.

199 İbn Battuta Seyahatnâmesinden Sermeler, Hazırlayan : İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1971, s. 7.

Ayrıca Bak ; Mahmut Tezcan, Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yâ-rân Sohbetleri, Kültürel Antropolojik Yaklaşım, Ankara 1989. s. 7.

200 Mahmud-ı Kâşgâri : Divânü Lûgatit-Türk, İstanbul Matbaa-i Amire basımı, C. I, s. 48.

201 Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara, 1971, s. 51-52; Müjgân Cunbur, Ahi Gelenek ve Göreneklere üzerine, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildiri, C. IV'den ayrı basım, Ankara, 1976, s. 61.

Uygurca Turfan metinlerinde de; «akı» kelimesinin «cömert» anlamında kullanıldığı görülür.

Ahi örgütü her şehir ve kasabada bağımsız olarak kurulmuş olan komşu şehir ve kasabalarla ilişkileri, ortak ilkeler ve törenlerdir.

Taeschner de «ahi olabilmek için» üretici ve yararlı nitelikte bir sanat sahibi olmak gereğine işaret ederek;

«Fütüvvet bir zamanlar yaşadığı hiçbir yerde tam anlamıyla sönmemiştir. O yalnız esnaflıkla birleşerek ve bu suretle loncaların düzenli prensibi hâline gelmek suretiyle başka şekiller almıştır. Bu gelişmenin ne şekilde oluştuğu bütün Müslüman Doğu ülkeleri için açıkça bilinmektedir. Ancak, bu hususta Türkiye için bilgilerimiz oldukça fazladır. Bu da fütüvvetin Türkiye’de ve bilhassa Selçuklu Anadolu’sunda şehirlerin zenaat erbâbı arasında, fütüvvet temsilcilerinin «ahi» kelimesiyle adlandırılması olayına bağlıdır. Bundan dolayı Anadolu’nun bu kendine mahsus fütüvvet şekline ahilik adını veriyoruz» demek suretiyle açıklığa kavuşturur ²⁰².

Fütüvvetnâmeler’in tarihi gelişimi içerisinde ahiliği şöyle tanımlamak mümkün olabilmektedir ²⁰³.

*Ahi, vicdanını kendi üzerine gözcü koyan adamdır. Helâ-
linden kazanan, yerine ve yeterince harcayan, ölçü tartı ehli olan,
yararlı şeyler üreten ve yardım edendir.*

*Kalbi Allah’a, kapısı yetmiş iki millete açık olan; mürüv-
vet ve merhamet üzere olup cömertliği esas alan; ahlâkı ana
sermâye edinip akıl yolundan yürüyen; ilim isteyen ve ilmiyle
amel edip yararlı çalışmayı elden bırakmayan kişiler ahiler-
dendir.*

*Fütüvvet erkânınca yiğitlik niteliklerine ulaşmış, ayrıca bir
sanat öğrenmiş; Allah’ın varlığına ve birliğine inanmış; Yüce
İslâm Peygamberi’nin elçiliğini kabul ve sünnetlerine uymuş;
din ehilleri ile sohbet ve muhabbete yönelmiş kişiler, ahilikte
ilerlemiş olanlardır.*

---

202 F. Taeschner : Ein Zunft-Ferman Sultan Mustafa’s, III. von 1773, (Ve-
sötstliche Abhandlungen, Festevhrift Rudolf Tschudi, Frits Meir, Wies-
baden 1954, s. 331-337).

203 Refik Soykut, Orta Yol Ahilik, Ankara 1971. s. 89.

«Encyclopaedia of Islam'ın» ikinci Avrupa baskısında «fütüvvet» maddesinin ikinci bölümünü yazmış olan Fransız Taeschner, bu kelimeyi «fütüvvenin halk arasında yaygın şekli ahilik» şeklinde tanımlar ²⁰⁴.

Ahiliğin ahlâkî ve terbiyevî ilkelerini, daha önce tasavvufçuların geliştirip formülleştiirdiği fütüvvetnâmelerden aldığı şüphesizdir. Ama ne fütüvvetçilik gelişerek ahilik haline gelmiştir, ne de ahilik, fütüvvetin halk arasındaki yaygın şeklidir.

Anadolu'da fütüvvet sahibi kişi «ahi» adını almıştır. «Ahi» olma şartları, ana ilke bakımından fütüvvetçilikten farklıdır. «Ahi» olmak için önce adayın fütüvvetçilik meziyet ve sıfatlarına sahip olmasının yanında bir meslek ya da sanat sahibi olma zorunluğu vardır. Halbuki, fütüvvetçilik'te meslek veya sanat sâhibi olmak gibi mecburiyet yoktur.

İşte bu sebeplerledir ki; ahilik, Anadolu'da 13. yy'da kurulup, belli bir süre içinde, belli kurullarla işlemiş esnaf ve sanatkârlar birliğini ifâde etmiştir.

Bütün yazılı kaynaklardan ve bilhassa fütüvvetnâmelerden açıkça anlamaktayız ki «ahi», fütüvvet mesleğine girenlerin şeyhlerine denilmektedir. Diğer tarikat erbâbının şeyhleri gibi ahiler de birer zâviyenin reisidirler. Ahi zâviyesi, fütüvvet erbâbının bir kulübü, bir toplantı yeri olduğu gibi, garipler de zâviyede konuklandığından aynı zamanda bir misafirhâne mâhiyetindedir. Mesleğin iktisâdî hüviyeti bakımından zâviye, lonca merkezi vazifesini de görmektedir. Ayrıca fütüvvet erbâbının seyfi kolu düşünülürse, ahi zâviyesi, bir spor kulübü karakterini de taşır ²⁰⁵.

Türk kültür tarihinde böylesine yer etmiş olan ahiliğin ana ilkeleri ise, kısaca dört maddede toplanabilmektedir ²⁰⁶.

1. Kuvvetli ve galipken affetmek,

204 Journal Asiatique, 9. seri, 16. cilt, s. 163. -F. Taeschner, İslâm Orta Çağında Fütüvve, İst. Üniv. İktisat Fak. Mec., 15. C. nr. 1-4, İst. 1955, s. 3 vd. -Claud Cahen, Sur les traces des premeeres Akhis, Fuat Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 81-91. -Cevat Hakkı, Tarım, Tarihte Kırşehir-Gülşehir, Konya 1948, s. 61.

205 Abdülbaki Gölpınarlı, İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları, İst. Üniv. İktisat Fak. Mec., C. XI, nr. 1-4, İstanbul Ekim 1949 - Temmuz 1950, s. 6-7.

206 Müjgan Cunbur, Anadolu Tarihinde Ahilerin Seyfi Kolu, Türk Kültürü, Yıl : XIII; sayı : 153-154-155, Temmuz Ağustos-Eylül 1975, s. 26.

2. Hiddetliyen yumuşak davranmak,
3. Düşmanlığı dostlukla, kötülüğü iyilikle karşılamak,
4. Kendi ihtiyacı varken, elindeki başkasına vermek.

Küfredenler, ikiyüzlü olanlar, ortalığı karıştıranlar, yalan söyleyenler, sözünü tutmayanlar, kan dökkenler, başkalarına tuzak kuranlar, sattığı malda ihtikâr yapanlar, ahi olamazlardı ²⁰⁷.

Ahinin üç şeyi açık, üç şeyi kapalı olmalıdır :

Açık olanlar :

- 1 — Eli açık olmalı; yâni cömerd olmalı.
- 2 — Kapısı açık olmalı; yâni konuk sever olmalı,
- 3 — Sofrası açık olmalı; yâni konuksever olmalı,

Kapalı olanlar :

- 1 — Gözü kapalı olmalı; kimseye kötü bakmamalı ve kimsenin ayıbını görmemeli,
- 2 — Dili bağlı olmalı; yâni kimseye kötü söz söylememeli
- 3 — Belli bağlı olmalı; yâni kimsenin ırzına, namusuna, hay-siyet ve şerefine göz dikmemeli.

Ana ilkelerinden biri «birlik» olan fütüvvet ehli bu özelliği yüzünden devlet nüfuzundan uzak kalmış, bu nüfuza baş eğmemeye çalışmış, zaman zaman ihvânın (aynı yolun mensuplarının) resmî mahkemelere müracaatına bile izin vermemiş, kendi özel teşkilâtiyle dâima devlet içinde bir devlet hâlinde yaşamış, hattâ bâzan devlete bile sözünü geçirmiştir. Yıldırım Bâyezid zamanında esnaf greviyle Mehmet IV. zamanında 1061'deki (1651) esnaf ayaklanması, bunun en canlı örnekleridir. Esnaf, her ikisinde de başarılı olmuş, hele ikincisinde Vezir Melek Ahmet Paşa bile azledilmişti. Hattâ Kösem Sultan'ın boğulmasıyla, Bektâş Ağa'nın öldürülmesi de, bu ayaklanmayla ilgilidir ²⁰⁸.

Ahilik nerede ve kimin tarafından kurulduğu bilinmemekle beraber, Samanoğulları ve Müslüman Türk devleti olan Karahanlı-

---

207 Prof. M. Fuat Köprülü, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, İstanbul 1972, s. 153-154.

208 Nâima, Nâima Tarihi, İstanbul 1280, C. V. s. 97 vd. Evliya Çelebi, Seyahatnâme, İstanbul 1314, C. III, (Çev. Zuhuri Danışman), s. 278-289.

lar devrinden başlayarak Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar yaşamıştır ²⁰⁹.

26. AHİLİĞİN AMACI VE TÜRK TOPLUM HAYATINA GETİRDİKLERİ

Anayurtlarından kopup gelen Türk boyları, yeni vatanlarında; başka dillerle konuşan, başka dinlere inanan gelenek ve görenekleri farklı olan yerli halkın arasında; kendilerine, sanatlarına ve ticâretlerine yeni bir hayat alanı açmak zorunda idiler.

Bunun için önce, bütün esnaf ve sanatkârları tek bir teşkilât içinde toplamak gerekiyordu. Sonra, bu birleştirilmiş örgütün üyeleri olan esnaf ve sanatkârlar, ahlâkî, meslekî ve askerî bir eğitmeden geçirilmeli idi.

Ahi fütüvvetnâmelerinde ;esnaf ve sanatkârlar yanında müderrisler, öğretmenler, kadılar, hatipler, türlü bilim dalı ile ilgili âlimler, hükümdârlar, emirler vb. kişilerin, meslek erbâbından sayıldıkları görülür.

Ahiliğin, tekke ve türbelerde çöreklenip el açarak, halkın duygularını sömürerek onların sırtından bedâva geçinen asalak tarikatçılardan farkı budur.

«Ahilik halka dönük bir düzendir. Kendi nefsinin hiç bir zaman diğerinden üstün tutmayan ahi kişi, mutluluğun büyük payını halka hizmet edip yararlı olmada arar.

Halka dönük oluş, «Hakk'a dönük oluş» anlamında kullanılır. Bu sebeple ahi'likte halk'a gösterilen itibar çok büyüktür. Halka, «Kördür, sağırdır ya da başka şeydir» diyenler, en hafif ifâdesi ile (Kışın güneşine veya duvarda asılı yaz tablosuna) kanıp da soyunup dökünen safdillerden ayırdedilmezler. Ahiler çalıştıkları ve halk yolunda yararlı oldukları derecede Allah'ın rızasını kazanacaklarını ve Allah'a yaklaşacaklarını (Hakk'a yakın olacaklarını) umarlar.

İşte bunun için; (iş başını kutsal, yararlı işi namaz derecesinde ibâdetten saymak) ahilikte köklü bir inanış olmuştur.

Ve işte bunun için «namaz mü'mine, iş başı ahiye miraç» gibidir. İkisi de kusursuz yapılırsa, insanların en yararlılarından olacağı umulur.

---

209 Mithat Gürata, Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar, Ankara 1975, s. 74.

Ahi kişinin gâyesi; Allah'ın kendisine ihsan buyurduğu yüce insanlık niteliklerinden ve İslâm dininin yüce ilkelerinden yararlanarak ve rühen ve bedenen yararlı şekilde çalışarak; dünyada insanca yaşamak, çevresindekileri, milletini ve hattâ bütün insanlığı yaşatmaktır. Bu amaç ahi'liği (yaşa-yaşat) felsefesine götürmüştür. Böylece, «henüz Dünya'da iken Ahiretini kazanmak» amacındadır.

Allah'ın aldatılmayacağını pek iyi bilen ahi kişi, halkın aldatılmasına kesinlikle karşı durur. Halkı; (gizli-açık) bütün çıkarların pençesinden kurtarmak ister. Ahilik anlayışına göre, dünyanın hemen her yerinde halk dâima iyidir, doğru yolu, barış ve mutluluğu ister. Halkı geçici bir süre baştan çıkarırlar, hislerinin esiri kötü yöneticiler, art fikirliler ya da satılmış önderlerdir.

Ahi kişi; fütüvvet erkânınca ahlâka, akıllı olmaya, en geniş anlamı ile bilime ve yararlı çalışmaya büyük değer veren kişidir. Ahi kişi aşırılıklara iltifat etmez, yüklenemeyeceği kadar büyük işlerin altına girmez. Ahi kişiler, toplumdaki yerini bulan ve haddini bilen kişilerdir.

Böyle kimselerin benimseyip uygulayacakları ahilik;

«Ahlâklı, şuurlu, üretici ve mutlu bir orta yapı teşkil edip güçlü tutmak;

Yapılar (sınıflar) arasında denge sağlamak amacını güder.»

Ahilikteki amaçları biraz daha ayrıntılı olarak incelemek gerekirse; sosyal ve ekonomik açıdan bakıldığında şu hususlarla karşılaşılacaktır :

Kişiyi eğitip üretici ve yararlı bir seviyeye ulaştırmak. Kişiyi toplumda lâıyk olduğu en uygun yere oturtmak. Ahlâklı, bilinçli, üretici ve mutlu bir orta yapı teşkil edip, güçlülüğünü devam ettirmek. Yapılar arasında, karşılıklı anlayış, güven, rıza duyguları ile işbölümü ve işbirliği kurarak toplumda sosyal ve ekonomik denge sağlamak.

Sonuç olarak ahiliğin gâyesi; zenginle fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ilişkiler kurarak sosyal adâleti gerçekleştirmek ve ahlâki bir toplum düzeni meydana getirmektir.

Ahilikteki bu amaçlara, sağlam bir teşkilât ve köklü bir eğitim ile ulaşılmıştır ²¹⁰.

210 Refik Soykut, Ortayol Ahilik, Ankara 1971, s. 86-87.

Prof. Dr. Neşet Çağatay, ahiliğin bu amaçlara ulaşırken, Türk toplum hayatına getirdiklerini şöyle anlatır ²¹¹ :

«Ahi Evran, Anadolu'nun onurlu Türk halkına, alinteri ile geçinme, başı dik, kendine güvençli ve minnetsiz yaşama yeteneğini kazandırmaya çalışmıştır.

Ahilikte esnaf ve sanatkârlara iş yerlerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi ile mesleğin incelikleri öğretilirken, akşamları toplandıkları ahi konuk ağırlama ve toplantı salonlarında da ah-lâkî ve terbiyevî eğitim uygulanıyordu. İşte bu yollarla ve metodlarla yetiştirilen Türk esnaf ve sanatkârları hem aralarında güçlü bir dayanışma ve yardımlaşma kurmuş, hem de yerli Bizans sanatkârları ile yarışabilecek bir sanat ve esnaflık yeteneklerine kavuşmuş oluyordular.

Her şehir, köy ve kasabanın zengin ahileri başkanlığında birleşmiş olan üyeler, akşamları onların yaptırdığı ahi zâviyelerinde toplanırlardı.

Bir ahi topluluğunun bulunduğu yere başka bölge ya da ülkelere bir konuk geldiğinde; o konuk evinin üyeleri olan esnaf ve sanatkârlar, o günkü kazançlarından birer miktar para vererek akşam topluca yenecek yemek için hazırlık yapılırdı.

Anadolu'nun bir çok ahi konuk evinde bu biçimde ağırlanan İbn-i Battuta, bütün ahilerin her gece buralarda topluca yemek yediklerini, bunun için her gün, günlük kazançlarını ahi başkanına getirdiklerini sanmış, eserine de durumu böyle yansıtmış olduğundan, günümüzdeki bir çok bilginler de bunu gerçek olarak benimsemişlerdir.

Oysa ki, yirmi beş otuz yıl öncelere yâni, taşıma ve konuklama araç ve gereçlerinin ilkel ve yetersiz bulunduğu zamanlara kadar Anadolu'nun hemen her köyündeki bir çok konuk odasında durum böyle idi. Bir köye başka yerden bir konuk geldiğinde, konuk odası sahibi ile onun yakın komşuları, evlerinden birer ikişer kap yemekle odaya gelip hep birlikte konukla yerlerdi ²¹².

Anadolu ahilerinin yukarıda belirttiğimiz amaçlarının en önemlilerinden biri de, bu tür konuk odalarına doğrudan Asya'nın türlü yerlerinden yerleşmek üzere Anadolu'ya gelen soydaşlarına yardım

211 Neşet Çağatay, Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları, Belleten. C X sayı : 28.

212 Bak. Neşet Çağatay, Ahilik, Ankara 1974.

etmekti. Ahi kuruluşları, bunların yerleşip iş güç sâhibi olmalarına, sıkıntı çekmeden orada rahatça yaşamaya alışmalarına kadar yardımda bulunurlardı. Ahilerin bu türlü yardımları yüzlerce yıl sürdürülmüştür ki, yeni gelenlere karşı bu tutumları onlara büyük teselli ve güç kaynağı olmuştur. Anadolu ve Kırım ahileri üzerine en iyi ve ayrıntılı bilgiyi veren gezgin İbn-i Batûta, seyahatnâmesi'nde Türk misafirperverliğinin, yardımseverliğinin göğüs kabartıcı örneklerini bize överek anlatmıştır»²¹³.

27. AHİLİK FÜTÜVET İLİŞKİSİ VE SÜFİZM

Elimizde bulunan bu teşkilâtın kendi esas risâleleri, Anadolu'daki fütüvvet'in, Halife Nâsır'dan sonraki islâh edilmiş fütüvvetin bir kolu olduğunu ve ona şuurlu olarak bağlandığını göstermektedir. Ayrıca ahi kitâbelerinde; bu teşkilât mensuplarının sosyal durumları hakkındaki belgelerle, dünyayı dolaşmış olan İbni Battûta 1330 yılları civârında, Anadolu'da çok misafirperver olan ahilerin yanındaki konaklamalarından, onların hayatları ve anlayışları hakkında canlı bilgiler vermiştir²¹⁴.

1524 yılında Bursa kadısı tarafından kaleme alınmış bir el yazması fütüvvetnâmeden alınan aşağıdaki satırlar ahilik fütüvvet ilişkisini izah için herhalde yeterlidir²¹⁵ :

«Fütüvvet erbâbından olmak vasfını kaybetmemek için, haramdan son derece sakınmak gerektir. Çünkü haram yiyen kişide fütüvvet vasıfları kalmaz. Fütüvvet vasıflarını üzerinde toplayan kişinin esnaflık ya da sanatı, buna muhtaç Tanrı kulları için yaptığı fikrini benimsemiş olması gerekir. O «onların ihtiyaçlarını görüp, hizmetlerini yerine getireyim ve yaptığım bu hizmet karşılığında helâlinden kazanacağım paraların bir kısmını kendi geçimim için, bir kısmını da fıkara için harcayayım» görüşünde olmalıdır. Çünkü

213 Bak. İbn-i Battûta, Seyahatnâme, M. Şerif (Çavdaroğlu) çevirisi.

214 Köprülüzâde Mehmed Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İstanbul 1918, s. 237 vd.; VI. Gordlevski, Aus dem Zunftheben der Türkei. Zur Geschichte der Achis in Zapiski Kollegi Vostokovedov, Memories du Comite des orientalistes, II, 2. 1926/1927, s. 235 vd.; Voyages d'İbn Battûta, ed. C. Defremery et B.R. Sanguinetti, Paris 1877, II, Bd., s. 260 vd.

215 Prof. Neşet Çağatay'ın arşivinden, es-Seyyid Muhammed b. es-Seyyid Alacddin el-Hüseyni el Radavi el Kadi el-Safii bi-Bursa el-Mahrusa. Miftah al-Dekayik fi Beyan al-Futuvvet v'al-Hakayik (1931).

kişinin, kendi el emeğiyle kazandığı lokmadan, daha helâl bir lokma yoktur.»

Ahilerin kendi yazılarında koyu bir sûfi karakter göze çarpar, hattâ, bâzı ahi çevrelerinde, diğer yerlere göre; daha koyu bir derişlik eğilimi vardır. Bâzı ahi müesseselerinin yakın zamanlara kadar derviş tekkeleri olarak varlıklarını devam ettirmeleri de bunu göstermektedir. Buna güzel bir örnek de, meşhur ahi velîsi Ahi Evren'e kadar dayanan Kırşehir Tekkesi'nin bir Bektâşî Tekkesi olarak yakın zamana kadar mevcut olmasıdır. Burada, Ahi Evren'in çömezi Gülşehrî, postnişin idi ve Farsça, eski Osmanlıca dillerinde tamamen sûfi anlayışında, özellikle Mevlevî tarikatının kurucusu Celâleddin Rûmî havasında eserler vermiştir. Bu eserlerde, fütüvvet veya şimdiki adıyla ahilik, sûfilüğün özel bir dalı olarak ortaya çıkmaktadır.

Kendilerine verdikleri ahi adı da, bu teşekkülün sûfi'liğine olan eğilimini ortaya koymaktadır. Kardeşlik ve dostluk sûfi yazılarında önemli bir rol oynamış olan fütüvvet çevrelerinin dayanışma idealine de bağlanır. Bu ahi adı, sadece Anadolu'da kullanılmaktadır; daha çok İran ve Mezopotamya'da, kısmen de Suriye'de kullanılır ve hattâ bu memleketlerde Nâsır zamanına kadar uzanır. Belki bu teşkilâtın, Selçuklular'dan itibaren Türklüğün Önasya'da yayılması ile aynı zamana raslaması tesadüfî değildir.

Bu kaynakların hâricindeki yazılarda ise, ahilik; sosyal durumu iyi olan, politikada önemli rol oynayan refah içindeki belirli bir sınıf olarak ortaya çıkar. Sûfilik burada tamamen kaybolmakla beraber, daha çok arka plânda kalmıştır. Meselâ, çok mütevazi, hemen hemen fakir denecek bir dış görünüşle hakiki refah belli edilmemeye çalışılır. İbn-i Battûta'nın yazılarından ve oldukça zengin olan ahi tekkelerindeki, meselâ; eski Ankara'da, kitâbelerden; Ahi teşkilâtının ileri gelenlerinin siyâsette önemli tesirlerinin olduğuna artık şüphe yoktur. Burada bir dereceye kadar, Nâsır'la fütüvvet'in saray çevrelerinde yaptığı gelişme devam etmiştir; fakat Anadolu'nun eski şehir kültürü zemininde özellikle orta halli halk tabakasına yönelmiştir. Artık Abbâsîler'in son, Memlûklular'ın ilk devirlerinde olduğu gibi, saray çevresi değil de, orta halli halk tabakası fütüvvet idealini, yaşayışlarında prensip olarak benimsemişlerdir. Faaliyetleri de eskisi gibi, savaş oyunları olmayıp, ziraatle meşgul oluyorlar ve böylece de refahlarını devam ettiriyorlardı. Ayrıca bu sahada da fütüvvet prensipleri tatbik edilmiş oluyordu.

Türk Anadolu'nun ahi fütüvvet'i XIII. ve XIV. yy.larda fütüvvet'in parıltılı ve az belirli yönleri yeniden ortaya çıkarmıştır ki, bazan her şeyin sūfîlik açısından ele alındığı tesirini yapar, bazan da sūfîlikle hiç bağdaştırılamayan dünyevî unsurlar ağır basıyormuş intibamı verir ²¹⁶.

Ahilik olarak fütüvvet'in Anadolu'da halk arasında yaptığı gelişmenin zamanla daha aşağı halk tabakasına kadar inmesiyle fütüvvet teşkilâtı, loncalar hâline gelmiştir ²¹⁷.

Franz Taeschner; «fütüvvet kalıbı altında loncaların, daha çok Türkiye'de büyük bir gelişme gösterdiklerini ve Türk lonca teşkilâtının diğer memleketlerdeki, bilhassa Arap ülkelerindeki lonca teşkilâtlarına tesir ettiğini» söyler ²¹⁸.

Gelişmesinin son safhasını loncaların meydana getirdiği hakiki fütüvvet teşkilâtı ile sūfî birlikleri, yâni derviş tarikatları yahut benzeri olan Anadolu ahilerinde dervişliğe doğru bir kayma görülür. Daha sonraki devirlerde de bu eğilim devam etmiş ve her iki tarafın âdetlerinin birbirine yakın olması yüzünden, loncaların birçok İslâm memleketlerinde kaldırılmasından sonra da, lonca âdetleri bâzı derviş tarikatleri tarafından benimsenmiştir.

28. AHİLİĞİN TARİKAT İLE İLGİSİ

Ahiliği tetkik edenler, onun bazan esnaf teşkilâtı, bazan da bir tarikat olduğunu kabul etmek zorunda kalırlar.

---

216 Gaziler hakkındaki yabancı kaynaklar için bak; P. Wittek, ZDMG 79 (n. F. 4), 1925, s. 288; Uç akıncılığının gelişmeleri hakkında aynı yazarın, Jacob-Festschrift, s. 336 vd. Ahilerle, bu Uç akıncılarının müşterek hususiyetlerinin, aynı sosyolojik tezahüre, yani fütüvvete dayanmaları olduğuna daha önce işaret edilmişti; meselâ İbn Battuta II, 264'e göre daha sonraki yeniçeri turbanlarını ahi kıyafetinin de başlığı olarak anlatılır, Fr. Glese, ZS 2, 1924, s. 258 vd. Yeniçeriliğin, erkeler teşkilâtı karakterine herşeyden önce H. Schurtz işaret etmişti. Die Janitscharen, Preussischen Jahrbüchern 112, 1903, s. 450 vd.

217 Ahiliğin, Selçuklu sonrası, Anadolu'daki tarihi şartlar içinde yaptığı gelişme ve iktisaden kuvvetli bir ticari teşkilât olmaya doğru temayülünü Wittek, Jacob-Festschrift, s. 349 vd., İnandırıcı bir şekilde ortaya koymuştur.

218 Bak. a.g.m, s. 232, Loncalar için bak; Mithat Gürata, Unutulmuş Âdetlerimiz ve Loncalar, Ankara 1975.

Prof. Fuat Köprülü'ye göre; bir fütüvvet tarikatı bulunmadığı gibi ²¹⁹, Anadolu'daki ahiler de yalnız bir esnaf teşkilâtından ibâret değildirler. Fütüvvet kelimesinin bir «ahlâkî prensip» olarak; gerek sûfiler, gerek ayyârlar, gerek esnaf teşekkülleri arasında müş-tereken varlığı, birçok araştırmacıyı şaşkırtmıştır ²²⁰.

Ahiler, fütüvvet merkezine bağlı olup, senetlerini Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Muhammed Aleyhisselâm'a kadar götürürler. Diğer fütüvvet erkânının hırkalarına karşılık, fütüvvet şalvarı giyerlerdi. İçlerinde birçok kadılar, müderrisler de bulunan ahilik teşkilâtı, herhangi bir esnaf topluluğu değil, o teşkilât üzerine istinad eden akidelerini, o vasıtayla yayan bir tarikat sayılabilir ²²¹.

Ahi teşkilâtları, yalnız Türk şehirlerinde bulunmuş ve bilhassa Anadolu'da hayli güçlü olmuştur. Ahilik, Türklere hastır. İbni Batura, «Ahiler Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkmenler'in yaşadığı her yerde, şehir, kasaba ve köylerde bulunmaktadır. Gelen yabancıları karşılamada, yiyeceklerini temin etmede, ilgilenmede, kötülüklerden korumada, ahilerin eş ve benzerlerine, dünyanın hiç bir yerinde rastlamak mümkün değildir» diyerek, bu gerçeği günümüze ulaştırır.

Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı'ya göre; «Osman Bey'in faaliyeti zamanında Anadolu'da; Ahilik, Babailik ve Mevlevîlik olarak üç önemli tarikat vardı» ²²².

«Fütüvvetin tarikatle ortak yanı, mistik oluşudur. Fakat; aradaki en önemli ve esaslı fark, fütüvvet ehlinin dünyaya verdiği değer ölçüsüdür. Helâl kazanmak ve bir sanat ehli olmak, herkesi kendisinden üstün tutarak can dostları ihvana yardımında bulunmak ve birlik, fütüvvet yolunun ana şartlarındandır. Tarikatlerin çoğu, ona katılanları dünyadan çekerken, fütüvvet; o yola gireni dünyaya ve dünyalık kazanca sevk eder. Ancak bu sevkte gâye, ferdî menfaat değil, halka ve ihvana yardımdır.

Mistik inanış, fütüvvet ehlinde de, kanaati ön plâna almıştır. Ahinin on sekiz dirhemden fazla birikmiş parasının bulunmaması

---

219 Ahiliğin tarikat olduğu hakkında bak. Çobanoğlu fütüvvetnâmesi bölümü.

220 M. Fuat Köprülü : Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Ankara 1959, s. 35-36.

221 M. Fuat Köprülü : Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İstanbul 1918, s. 212-213.

222 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. I, s. 105, 106 ve 530

şarttı, bunun elle tutulur bir delilidir. Fakat, bu kanaatte de yine sosyal düşünce hâkimdir. Ahi, on sekiz dirhem kazanacak değildir. Bu kayıt ve ölçü, kazanca âit olmadığından, ne kadar elde edebilirse o kadar kazanır. Hattâ ne kadar kazanırsa, ihvana yardımını o nisbette olacağından, çok kazanmaya çalışır. Yalnız; kazancı, ortanıdır. Kendisi; kendisi için, ancak onsekiz dirhem saklayabilir.

Ahilikte; esnaf teşkilâtiyle mistik inanış ve merâsim, tamamıyla kaynaşmıştır. Şüphesiz; zaman zaman değişiklikler arzeden çırak, usta, yiğitbaşı, ahi, nakiyb, nakiyb-ül-nukaba, halife, şeyh, şeyh-ül-meşâyih; yahut duacı, çavuş, kethüda (kâhya) gibi sınıflar, derecelerine göre aynı zamanda fütüvvet yoluna girenler ve büyükleridirler. Bir dereceden üstün bir dereceye geçmek için ehliyet şart olduğu gibi, sanatta yetenek ve sabır da şarttır. Bu bakımdan fütüvvet yolu, disipline fevkalâde önem veren bir uzmanlık yoludur. Esnaflığa giren gencin, becerikli olmadıkça, hele zamanını beklemedikçe yükselmesine ve dükkân açmasına imkân yoktur. Kaynaklardaki bilgilerden anlaşıldığına göre; XVII. yy.da, peştemal kuşatma suretiyle ustalığa yüceltme ve dükkân açmaya ruhsat verme töreni, bazı esnaf zümrelerinde beş ve altı yılda kuyumcularda ise, yirmi yılda bir kere yapılırdı ki, bu müddet, sanattaki titizliği ve ilerleme güçlüğünü gösterdiği gibi, çokluğun ve başı boşluğun sanata vuracağı darbe düşüncesiyle konan bu sınırlama, uzmanlığa saygıyı da göstermektedir.

Genç, mensubu olduğu sanat veya mesleğin sırrını öğreninceye kadar ustasına hizmete mecburdur. Bir yol atası ve yol kardeşi edinerek ahiliğe girmiş ve fütüvvet şartlarına uyacağına söz vermiş olan, hayatı boyunca yol atasıyla yol kardeşi edinerek ahiliğe girmiş ve fütüvvet şartlarına uyacağına söz vermiş olan, hayatı boyunca yol atasıyla yol kardeşine saygı göstererek ve yardım edeceği gibi, onların da sevgisini, saygısını ve yardımını görecektir. İhânet etmedikçe, hayatı ve geleceği güven içindedir. Onun en önemli görevi; önce yol atasına, yol kardeşine, ustasına, mesleğine ve sanatına, yâni fütüvvet ehline, sonra da aralarında hiç bir fark gözetmeksizin insanlara yardım etmektir. Ahilik yolunda herşey, sıralıdır ve kanuna tâbidir. Hiç kimse keyfi hareket edemez. Bu bakımdan, ahilikte bir demokrasi ve düzen hüküm sürer. Yeni ve ciddi durumlar, ancak bu yol ehlinin genel kararlarıyla karışlanır. Bu yüzden de fütüvvet ehli yahut ahiler, mümkün olabildiği kadar, zamana ve zamanın gereklerine uyarak yollarını da yürümeyi başarmışlardır.

Bir şehirdeki esnaf teşekkülleri, esnaf şeyhleri, kâhyalar meclisi ve toplantılar vasıtasıyla birbirleriyle temasta buldukları gibi, ayrı şehirlerdeki esnaf teşekkülleri de, birbirlerine helva göndermek suretiyle teması temin etmişlerdir. Böylece bu teşekküller ayrı ayrı çalışan, fakat aralarında sosyal bir birlik bulunan uzmanlık kuruluşları idiler ²²³.

Şeyh'in üstünde «Şeyh üş-Şüyüh» (şeyhlerin şeyhi) vardır. Ahilikteki bu dereceleri, Çobanoğlu fütüvvetnâmesi'nde özetlenirken, ahiliğin bir «tarikat» olduğu tezi yer alır ²²⁴. İman ehli kardeşler ki yiğitlik ve ahilik ve şeyhlik üçü birdir. Yiğitlik, heves eylemektir. Ahilik, başlamaktır. Şeyhlik, tamam eylemektir. Yiğitlik, sakai gelmektir. Ahilik, sakala ak düşmektir. Şeyhlik, tamam pîr olmaktır. Yiğitlik, müîminler yolun almaktır ve ahilik evliyâ yolun almaktır ve şeyhlik, Peygamber dirliğin dirlemektir. Ve dahi yiğitlik, şeriattır ve ahilik tarikattır ve şeyhlik, hakikattır.

Ve dahi yiğitlik, yola gitmeye niyet etmektir ve ahilik yola girip gitmektir ve dahi şeyhlik, menzile erdemektir.

Ve dahi yiğitlik, ana rahminden doğmaktır. Ahilik, dünyada dirilmektir. Şeyhlik, îmânla ölmektir. Pes yiğitlik ve ahilik ve şeyhlik üçü birdir...»

Batı'lı yazarlar; «ahiliğin köklerini Avrupa'da hansaların, ticâret ve sanat loncalarının kurulup, örgütlenmesine bağlamak istemişlerdi. Sonra bu teori tutmayınca; Onu İran menşeli ve fütüvvetin halka yayılmış şekli» saymışlardı.

Ahi fütüvvetnâmelerinin bazılarının Farsça yazılmış olması veya Türkçe fütüvvetnâmelerde bir çok Farsça deyimlerin ve terimlerin bulunması, eski fütüvvetnâme kopya edenlerin, fütüvvetnâmelerin sonuna eski fütüvvetnâme yazarlarından birinin adını eklemeleri gibi hususlar, F. Taeschner'i ve onun gibi düşünenleri yanıltmıştır.

Ahilerin, fütüvvetnâmeleri, ufak tefek değişikliklerle ve eklemelerle kendilerine tüzük olarak aldıkları doğrudur, ama iki kurumun nitelikleri ayırdır.

---

223 Abdülbaki Gölpınarlı, İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları, İst. Üniv. İktisat Fak. Mec., C. XI, nr. 1-4, İstanbul Ekim 1949 - Temmuz 1950, s. 89-91.

224 Çobanoğlu Fütüvvetnâmesi, v. 7 a, vd.

İyi ahlâkın, konukseverliğin ve sanatın uyumlu bir birleşimi olan ahilik, fütüvvetçilikten tamamiyle ayrı özelliktedir, orijinaldir.

Ahiliği doğuran sebepler ve mecburiyetler ne olursa olsun; böylesine gelişmiş ve mükemmel bir kurumun birdenbire ortaya çıkmayacağına ve Türkistan'daki ticâret ve sanayi hayâtının gelişmişliğini bildiğimize göre; bu örgütün, oralardaki Türkler arasında, onlar daha Anadolu'ya gelmeden önce yaygın olması gerekir.

Arap âleminde fütüvvetten çok söz edildiği halde, doğuda Türklerin yaşadığı bölgelerde fütüvvet kelimesinin hiç geçmemesi, buna karşılık; oralarda yiğitlik, eliaçıklık, konukseverlik anlamına gelen civanmertlikten, sipâhîlerin meziyetlerinden söz edilmesi, çok dikkate değer bir olaydır.

Arap âleminde çok eskiden beri fütüvvetten söz edilmiş ise de, toplumun derdine çâre olacak bu yaygın ve tesirli bir kurum örgütlenememiştir. Nâsır Lîdinillah'ın gayretleri de böyle bir sonuca ulaşamamıştır. Nâsır'ın fetâları, hiç bir zaman ahilerin kurduğu birlik, dayanışma, bütün ve tam iyilik yapma alışkanlığını benimseyememişlerdir. Onların yaptıkları şey, «bunduk atmak» dedikleri, kamyı içine çakıl taşları yerleştirerek veya sapanla kuş avlama, arasıra yapılan törenlerde fütüvvet elbisesi olan şalvar giyme ve fütüvvet kadehinden içme gibi gösteriştten öteye geçememiştir. Esâsen, şalvar giyme de, atlı nomat (göçebe) Türkler'in icâdıdır»²²⁵.

29. AHİLİĞİN BEKTÂŞİLİK VE MEVLEVİLİK İLE İLGİSİ

Ahiliğin, Bektâşilik ve Mevlevilik ile ileri derecede ilgili olduğu görülür.

Prof. Fuat Köprülü; Ahi'lerin VIII.inci yy. (Milâdi XIV yy.) sonlarında «Bektâşî» adını alarak silsilelerini «Hacı Bektâş-ı Velî»'ye dayandırdıkları ve vardırıdıklarını...» söyler²²⁶.

Nitekim, Hacı Bektâş-ı Velî «Vilâyet-nâme»'sindeki; kendisine intisab edenlerin başındaki kisveyi tekbir etmesi, traş etmek, bel

225 Neşet Çağatay, Fütüvvetnâmeler Nedir, Niçin Düzenlenmişlerdir?, VII Türk Tarih Kongresi, C. II'den ayrı basım, Ankara 1931, s. 575-576.

226 Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İstanbul 1918, s. 242.

bağlamak, el tutma, sofraya, çerağ, taç ve alem verme âdetlerinin, fütüvvet ehlinin âyin ve usûllerinden başka bir şey olmadığı görülür ²²⁷.

Kırşehir'e yerleşen Hacı Bektâş Veli (1210-1270), göçebe Türk toplulukları arasına girip, onların millî duygularını kamçılıyarak; Türk dilinin, müziğinin, folklorunun, edebiyâtının ve kültürünün Bizans ve İran tesiri altında bozulmasına ve eriyip gitmesini önlemişti ²²⁸.

Selçuklu başkenti Konya'da oturmakta olan Mevlâna Celâledin-i Rûmî (1207-1273)'de, Selçuklu sarayında ve şehirde bulunan aydın ve aristokrat toplumu, ortak bir amaç çevresinde toplayarak, aydınlatmaya çalışmıştı.

«...Mesnevîyi meydana getirmesine sebep olan ve kendisinden sonra, âşıkları tarafından Kutup tanınan Çelebi Hüsameddin, Konya Ahilerinin pîri Ahi-Türk oğluydu. Böylece Mevlâna ve Mevlâna'nın yanındakiler, ilk zamanlardan itibâren fütüvvet ehliyle kaynaşmışlardı. Mevlâna'nın coşkunuğuna tahammül edemeyip, onu beğenmeyen bazı ahilerin, yâni fütüvvet şeyhlerinin bulunmasına rağmen, ahilerin çoğunluğu ve fütüvvet ehli onu sevmede ve kendilerinden saymada idiler» ²²⁹.

Diğer taraftan, Kırşehir Medresesi yanında han-kâhını kuran ve adı geçen medresenin Mevlevîlik kürsüsünü işgâl eden Şeyh Süleyman Türkmânî'nin bir Mevlevî şeyhi olması da, ahilikle Mevlevîlik arasındaki ilişkilerin ileri oluşunu doğrular.

Ahilik; Mevlevîlik ve Bektâşîlikten başka; Bayrâmî'lik, Melâmî'lik, Rûfâî'lik gibi tarikatlarla da ilgili olmuş, birbirlerine karşılıklı tesirleri görülmüştür ²³⁰. Ahiliğin geçmişteki tarikatlarda olan ilişkileri, ayrı ve geniş bir araştırma konusu yapılmalıdır.

---

227 Millet Kütüphanesi, Şer'iyye, nr. 987, 1263'te istinsah edilmiş nüsha.

228 Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması için bak. M. Fuat Köprülü, *Les Origines de L'Empire Ottomann*, Paris 1935.

229 Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 305.

230 *Fütüvvetnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı M. hmut Kitapları, nr. 2532, Muhammed Tahir b. Abdullah b. İsmail el-mâruf bi-Hâcezâde, Minhac el-mürîdîn, isimli (Hicri 1221) eseri ile aynıdır. Zikreden : A. Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*, s. 71.

30. AHI BİRLİKLERİ

Ahilerin meydana getirdikleri birlikler; san'atkârlardan meydana gelen kavli, askerlerden meydana gelen seyfi ve bunların dışında kalan halktan meydana gelen şurbî grubu olmak üzere üçe ayrılıyordu.

Seyyid Hüseyin'in fütüvvetnâmesinde fütüvvet dereceleri şunlardır ²³¹ :

Birliğin toplantılarına katılan sempatizanlara nâzil (konaklayıcı), birlik içerisinde sempatizan olup, pîre bağıllığını isbatlamış, üye statüsündekilere nim-tarîk (yarı yoldaş), şedde bağlanıp libas (elbise) giydirilip fütüvvet kâsesi içirilmiş olanlara müfredî, fütüvvet ideolojisini öğreten öğretmenlere beşâriş, toplantı ve üye kabul törenlerini düzenleyenlere nakîb (şeyh, dede veya başkanın vekili), fütüvvet içerisinde statü, görev ve yetkileri iyi bilenlere nakîb-ül nukaba (yardımcıların yardımcısı), birlik yönetiminde şeyhlere vekâlet edenlere halife, üyelerin kayıtsız şartsız bağlı buldukları başkana şeyh, bütün fütüvvet şeyhlerinin sembolik olarak kendisine bağlı buldukları şeyhe, şeyh-ül şüyüh (şeylerin şeyhi) deniliyordu ²³².

Zamanın ünlü seyyahı İbni Battûta; «evlenmemiş gençlerden meydana gelen san'at sâhiplerinin toplanıp kendilerine reis seçtikleri adama, ahi baba denildiğini...» söyler ²³³.

Prof. Fuat Köprülü; «Fakat kitâbeler, mezar taşları, vakfiyeler, hülâsa her türlü kaynak da gösteriyor ki; ahiler İbni Battuta'nın dediği gibi, yalnız genç ve bekârlar değildir. Bunların evli oldukları büyük emîrlerin hatta hükümdârların hürmet ve nüfuzlarını kazandıkları, içlerinde yüksek adamların bulunduğu mâlûmdur» der. Bu teşkilâtın başkanı olan ahi baba seçimle gelir, bir zâviye kurar, burasını gerekli eşyalarla döşerdi.

Teşkilâta mensup olanlar, gündüzleri çalışır, kazancını akşam reislerine verirler. Bu kazançla zâviyenin her türlü ihtiyaçları kar-

---

231 A.Ü. D.T.C. Fak. Kitaplığı, Yazma nr. 14241, 84 b, vd.

232 Bak; Sabahattin Güllülü, Ahi Birlikleri, İstanbul 1977, s. 35-36.

233 İbni Battuta, Seyahatnâmesi, s. 20-22.

şılanır. Beldeye gelen yabancı bu zâviyelerde misâfir edilir, ağırlanır. Bu kimse, dönüşüne kadar zâviyenin misafiri olurdu ²³⁴.

Ahi birliklerinde çırak, kalfa, usta, pîr ilişkileri dinî ve millî hiyerarşiye göredir. Tarikat ahlâkında araya vâsita koymadan Hak'a ve hakikata ulaşmak nasıl mümkün değilse, ahilikte de bir pîr ve ustaya bağlanmadan sanatta olgunluğa ermek mümkün değildir. Çeşitli meslek kuruluşlarının ustaları «eline, beline, diline» sağlam bir başkan seçerlerdi ki, buna pîr denirdi.

Ahilikte başa gelen reislerin ihtar ve emirleri mutlaka yerine getirilirdi. O kadar saygı değerler ki, hükümdarsız yerlerde hükümdar gibiydiler. Ahiler de zâviyelerinde ibâdet ederlerdi. Ahilerin dinî yönleri kuvvetli olmakla beraber, her şeyhi Hakk'dan bilip, bağlanıp kalmazlardı. Bunun için genç ahiler, bir yandan esnaf teşkilâtı ile gündüzleri, bir yandan da sohbet teşkilâtıyla geceleri eğitilirdi. Ahiler üstün bir ahlâk ve iş terbiyesi ile yetiştirilirdi. Hangi sanatta iseler, o sanatta temiz ve sağlam mal yapıp satan ahiler, geniş bir çalışma teşkilâtı kurmuşlardı.

Ahilerin Anadolu'da en fazla buldukları yer; Ankara, sonra Sivas, Kayseri, Kırşehir, Denizli idi. Ustalar, pîrlerin öğütleri ve tarikat disiplinince yanlarında çalışan çırak ve kalfaların bütün dertleri ile meşgul olur, onların iyi bir usta olmalarını sağlarken gidip geldikleri yerleri konuştukları kimselerin özel hayatını bile kontrol altında bulundurur, uygunsuz davranışlarını görürse nasihatta bulunurlardı.

«Ahilik yolunda bilgi, ahlâk, saygı ve zenginlik bakımlarından çok yücelmiş kişilere (nizâmüddin, şerefüddin, fahrüddin, ihtiyârüddin vb.) gibi ünvanlar verilir ve böyle kişiler ondan sonra hep o ünvanla anılırlardı. Meselâ; ahiliğin kurucusu Ahi Evran'ın asıl adı Mahmut olduğu halde, kendisine Nâsırüddin lâkabı verilmişti. Ahiliğe giren Osmanlı hükümdarı Orhan da «İhtiyârüddin» lâkabını almıştı.

---

234 Mustafa Uslu, Ahi Birlikleri ve Loncalar, Milli Eğitim ve Kültür, Yıl : 4, Mart 1982, s. 32; Bu zaviyelerin nasıl yapılması ve döşenmesi gerektiği hakkında Bak. Nâsır Fütüvvetnâmesi, İstanbul Köprülü Kitaplığı 1597 nr.lı Farsça yazma mecmua, yaprak 89 A - 100 A. Burada yapının dört yanının açık olması, havuzunun da bulunması, temiz tutulması, ahisi yüce ise Kıbrıs halısı serilmesi ve benzeri şeyler yazılıdır.

Nâsırüddin Ahi Mahmud Evran'ın kurduğu ve önce kendi sanatı olan deri işçiliğini örgütlendirmekle başlattığı ahiliğe; ancak esnaflar, sanatkârlar ve meslek sahipleri katılabilirlerdi ²³⁵.

Refik Soykut'a göre ²³⁶; «Ahiliğin doğuşunu, gelişimini ve özelliğini; Türk tarihinin derinlikleri ile İslâm dininin esaslarında ara-mak lâzımdır. Çünkü ahilik, her ikisinin katkıları ile doğmuştur. Biri olmadan diğeri; rûhu olmayan bedene, ya da bedeni olmayan rûh'a benzer. Bir bakıma ahilikte Türklük beden ise, İslâmiyet o bedene canlılık veren rûh olmuştur.

Türk âlemi uzun tarihte kendi öz inancı Şamanlık dahil, he-men bütün dinlerle temas etmiştir. Fakat hiç biri, Türk karakterine İslâmiyet kadar uygun gelmemiştir. Keza İslâmiyet, bir çok ülke-de bir çok ırklarla karşılaşmış, fakat Türk âleminde gördüğü samimiyeti ciddiyeti ve hassâsiyeti, ya onların pek azında bulabilmiş ya da bundan tamâmen mahrum kalmıştır.

Türk âlemi ile İslâmiyet, dalga boyları ve frekansları birbirini tutan elektronik cihazlar gibi tam bir ahenk üzere anlaşmış, öz yapıları aynı olan madenler gibi kaynaşmış ve sonunda ahilik denen düzen ortaya çıkmıştır.»

31. AHİLİK DÜŞÜNCESİNİN SENTEZİ (TAHLİLİ)

31. 1. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Ahilerin Rolü :

Büyük kafiler hâlinde Anadolu'ya gelen Türk boylarının ilk hedeflerinin bölgenin Türkleşmesi ve İslâmlaşması olduğu görülür. Bu bakımdan, esnaf ve sanatkâr toplulukları, ahiliğin bünyesinde toplanmayı dînî görevleri gereği, sayarlarken, tarikatların dînî ve tasavvufî esasları da, esnaf ve sanatkârların prensiplerini teşkil etmiştir.

Ahiliğin gücünü tasavvuftan alan, esasları fertlerin rûhî yük-selişlerinde en büyük sebep olduğu için, bu kuruluşun yaptığı törenler, dînî bir havaya bürünüyordu.

Prof. Dr. Mustafa Akdağ; «Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında Türk'ün üstün teşkilâtçılık kabili-

235 Neşet Çağatay, Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları, Belleten, C. X. sayı : 26, s. 435.

236 Refik Soykut, Orta Yol Ahilik, Ankara 1971, s. 66.

yeti ve zekâsının eşsiz şaheseri olan «Ahi Teşkilâtlarının» büyük rol oynadığını» söyler. Bilhassa Moğol istilâsı sırasında; batıya Ege ve Marmara'ya başlayan yoğun Türk göçleri dolayısıyla buralara yerleşen Türklerden elbetteki zeneat sâhibi olanları da vardır ki, bunlar yerleştikleri şehirlerde derhal esnaf teşkilâtını kurarak şehrin iktisâdî hayatını ellerine geçiriyordu. Böylelikle şehir Türklerle has, Türk düzeni hakim oluyordu. Dolayısıyla, o şehrin Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında büyük ölçüde başarılı olmuştur ²³⁷.

31. 2. Ahiliğin Sosyal Yönü

Anadolu ahilerinde; fütüvvetnâmelere göre; bu kuruma katılanların çoğu sanatkâr olduklarından, yani dünya işleri ile uğraştıklarından, mutasavvıfların ribatlarına benzer biçimde vakıflı zâviyeler yoktu. Ahiler, başkanlarının yaptırdığı özel binalarda akşamları toplanıyorlar, İbn-i Battûta'nın da gördüğü ve fütüvvetnâmelerde anlatıldığı gibi, ahi mahfillerinde, yâni toplantı yerlerinde, yemek ve ziyâfet giderleri, ahi birliğine dahil kişilerin, bir dereceden öteki dereceye yükselmeleri ve sanatta kalfalık, ustalık icâzetleri almaları törenleri dışında-kendi aralarından toplanan paralardan karşılanıyordu ²³⁸.

Şehirlerden köylere, ülkenin en ücrâ köşelerine, dağ başlarına kadar yayılan zâviye, yâni toplantı ve konak evleri kurulmuştu ki, bunlar konaklama yerlerinin az bulunduğu bir dönemde çok büyük bir sosyal hizmeti yerine getiriyorlardı.

Ahi teşkilâtına ödenen aidatların, esnaf tasarruf sandığında biriktirilerek, teşkilât üyeleri için evlenme, doğum, hastalık, ölüm gibi hallerde kullanılması, esnafa sanat, sanat ahlâkı, hedefleri, gelenekleri, töre ve nizâmının öğretilmesi, ahiliğin önemini ve sosyal yönünü ortaya koyar.

İbni Battûta, aynı zamanda «konukevi» olan bir ahi zâviyesini şöyle anlatır ²³⁹;

237 Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisâdî ve İctimâî Tarihi, C. I, İstanbul 1977, s. 63, 483, 499.

238 Seyyid Muhammed b. el-Seyyid Alaeddin el-Hüseyni el-Radavi, Meftah ül-Dakaik fi Beyan ül-fütüvvet ve'l-Hakaik, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi kitaplığındaki yazma, nr. 14241, yaprak 84 b. vd.

239 Şerefüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah (İbn-i Battuta) Tuhfet ül-Nuzzar fi Garaib ül-Ensâr ve Acâib ül-Esfâr, C. I, s. 354.

«Kastamonu'dan yola çıkarak bu çevre köylerinin birinde, bu bölgede gördüğüm zâviyelerin en güzellerinden biri olan büyük bir zâviyeye indik. Bunu, Fahrettin adında ulu bir emîr yaptırmış. Bu kişi, bu yapı ile içinde oturacak yoksullar hakkında bakım ve denetleme işine oğlunu görevlendirmiş ve köyün gelirini bu zâviyeye vakfetmiş. Zâviyenin karşısında bir hamam yaptırmış, gelip geçenler; hiç bir para ödemededen yıkanırılar. Köyde bir de çarşı kurdurup gelirini câmiye vakfetmiş. Mekke, Medine, ya da Şam, Mısır, İrakeyn, Horasan vb. yerlerden gelecek her yoksul için zâviyenin evkafından bir kat elbise ile geldiği gün; 100 dirhem (o zamanki para birimlerinden), ayrılırken; 300 dirhem ve kaldığı günlerde geçimi için ekmek, et, yağ ile pirinç pilavı ve tatlılar ve Anadolu halkından her fakire; 10 dirhem ile üç gün ziyafet tâyin etmiş.»

İbn-i Battûta, ahi zâviyesinden bahsederken, zâviyenin «Rûm (Anadolu) ülkesi halılarıyla döşeli olduğunu, Irak camından bir çok âvîzelerle bezenmiş bulunduğunu söyler ve misâfir odasında birkaç çerağ yandığını» anlatır. Bu çerağlar, bakırdan ve üç ayaklı olup, üstünde yine bakırdan ve ortasında fitil konacak yeri bulunan genişçe bir bakır kandilin bulunduğunu, buraya erimiş içyağı doldurulduğunu, çerağların yanlarında yağla dolu kaplar ve fitili düzeltmeye yarayan bir de makas durduğunu, yağ bittikçe kandilîğe yağ konduğunu, icâb edince, fitilin makasla düzeltildiğini ve fütüvvet ehlinin birinin çerağcılık hizmetinde kullanıldığını anlatır. Fütüvvet ehli, gündüzkü kazançlarını ikindiden sonra zâviyedeki ahiye getirirler. Bu parayla, yemek ve meyva alınır. Misafir gelirse, zâviyede konuklanır. Esasen zâviyedeki topluluk odasında misâfirler için ayrı bir peyke vardır. Fütüvvet ehli, yemeklerini hep beraber yerler. Sonra sohbet, semâ ve müzikle vakit geçirirler. Ahiler, çok cömerttirler. Bu cömertliği, misâfiri ağırlamak ve konuklamak için birbirleriyle çekişecek kadar ileri götürmüşlerdir ²⁴⁰.

Ahi zâviyeleri hakkında Nâsırî'nin fütüvvetnâmesinde ve İbn-i Battûta'da, az da olsa bâzı bilgilere rastlamaktayız. Nâsırî, fütüvvet erbâbının topluluk yeri olan ahi zâviyesine âstâne (büyük tekke demektir) dendiğini, âstânenin dört taraflı, yani başka bir yapıya bitişik olmayıp avlu içinde bulunması gerektiğini, kapısını ve avlusunun iyi bir şekilde yapılması ve aydınlık olması için duvarlarının beyaz olması lüzumunu bildirir. «Zâviyenin temiz tutulması lâzımdır. Mutlaka suyu olmalıdır. Kapısına hayvan bağlanmama-

240 İbn-i Battûta, Seyahatnâmesi, (Ter. Muhammed Şerif), İstanbul 1333. C. I, s. 312-313.

sı için kapıya bakan birisi bulunmalıdır. Zâviye, ağır halılarla, yahut güzel kilimlerle döşenmelidir. Ancak ahinin kapısında perde bulunmaz. Çünkü bu, ululuk alâmetidir. Bir de zâviyede kadın bulunamaz. Çünkü, kadın bulunursa, töhmetten kurtulmak güçtür. Ahi erlerle sohbet etmeli ve zâviyede temiz kişiler mihmân edilmiştir»²⁴¹.

Ahilerde zâviyeyi başkan yaptırır, halılar, kilimler ve başka gerekli eşya ile döşer, kandiller asardı. Her zâviyeye bağlı sanatkârlar, akşam üzeri işlerini bitirdikten sonra kazançlarından bir bölümünü başkana getirir, bu para ile yemek, meyve ve zâviyelerde kullanılan başka gerekli şeyler satın alınır.

Akşamları yemek yendikten sonra dînî, ahlâkî ve eğitici kitaplar okunur, sonra semâ ve raks edilirdi. Bu durum bize, ahilerin din ile dünya işlerini bir arada yürüten kişiler olduğunu gösterir. Akşama kadar kafa ve kol gücü tüketen bir kişinin, ertesi günü işini aynı istekle sürdürebilmesi için maddî ve mânevî desteğe, neşelenip eğlenmeye ihtiyacı vardır.

Zâviyenin ve yapılan toplantıların da başkanı olan sanatkârlar topluluğunun ahi babası, seçimle başa gelirdi. Onun buyruklarına, uyarılarına kesinlikle uyulurdu. Bu başkanlar; sultanın, ya da emîrin bulunmadığı yerlerde; orasının bütün yönetim işlerini de üzerlerine alırlar, bu yüzden de buyrukları ve yasakları, davranışları, ata binişlerindeki protokol kuralları hükümdârlarinkine benzerdi.

Zâviyelerde türlü işleri gören ve yürüten kişiler; imamlar, müderrisler, hatipler, vâizler, silâh tâlimcileri, hattatlar, şâirler, şarkıcı ve rakkaslar bulunurdu.

31. 3. Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Hayatı Düzenlemedeki Rolü

Ahilik, orta çağlarda Anadolu'nun sosyal hayatının düzenlenmesinde büyük rol oynamıştır. 13'üncü yy'ın ortalarından başlayarak, Türk gençlerini aylak kalmaktan ve kötü akımların etkisinden kurtarmak, ahiliğin Türk toplumunu sosyo-ekonomik bakımdan düzenlemedeki rolünün önemini ortaya koymaktadır.

Şehir halklarının çoğunluğunu meydana getiren esnaf ve sanatkârlar arasında dayanışma ve yardımlaşma, toplum yararları

241 Veliyüddin Efendi Küt., nr. 1796, 104 a.

nın bir gereği idi. Bu birlik, dîni inanç ve ortak değerlerde de birleşildiği için, toplumun çeşitli kesimleri içerisinde kin ve düşmanlık olmasına fırsat vermiyordu.

«Ahilerin kurduğu esnaf ve sanatkârlar birliklerinin koydukları ana kurallar daha sonraları, bu alanda hazırlanan kanunnâmelerin, tüzüklerin temelini teşkil etmiştir.

İlk sıralarda ahiler, sâdece debbağlık ve ona bağlı deri işçiliği ile uğraşırken, bu sanat kolları sonradan otuz ikiye çıkmış, örgütün yerleştiği sağlam meslekî ve ahlâkî düzen, karşılıklı dayanışma ve yardım, onların öteki esnaf ve sanatkârlar üzerinde etki ve üstünlük kurmaları sonucunu doğurmuş, gitgide, Osmanlı ülkesindeki bütün Türk esnaf, sanatkâr ve meslek sâhipleri; ahi babalardan, ya da onların yetki verdiği kişilerden aldıkları yeterlik ve izin belgeleri ile iş görür duruma gelmişlerdir. Böylece, her şehir ve kasabadaki esnaf ve sanatkâr gurupları için, çarşılar, arastalar, uzunçarşılar, kapalıçarşılar kuruldu. Her türlü iş bu esnaf birliğince görülmeğe başlandı»²⁴².

Ayrıca bu esnafın meslek ve sanatları için gerekli ham madde alım satımı, onların işlenmesi, işlendikten sonra alınıp satılması kanunnâmeler, tüzükler ve narh ayarlamaları ile kontrol edilmeye başlandı²⁴³.

Bildiğimiz eski esnaf ve sanat mesleklerinden başka her türlü ekmek, unlu madde türünün pişmesi, ağırlıklarına kadar göreceği işlem kasapların, türlü kasaplık hayvanların özellikleri, fiyatı, temizliği; açsuların her türlü yemeği nasıl pişirecekleri ve satış fiyatları, garsonların, lokantalarda kullanılan kapların, tencerelerin, masaların temizliği; başçıların, işkenbecilerin, tavukçuların, börekçilerin halk sağlığı ve fiyatlar bakımından dikkat edecekleri hususlar; yaş ve kuru yemişlerin cinsi, nitelikleri, fiyatları, ambalajları; yoğurtçular, şerbetçiler, terziler, çuhacılar, ipekçiler, köle ve câriye satıcılar; kitap ciltçileri, kunduracılar kundura onarıcılar, hallaçlar, keçeciler, bıçakçılar, nalbantlar, iğne yapıcılar, kuyumcular, yapı ustaları ve işçileri, boyacılar, hamamcılar, tabipler, değirmenci-

242 Neşet Çağatay, Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları, Belleten, C. XL. sayı : 159. Temmuz 1956'dan ayrı basım. Ankara 1981, s. 435-436.

243 Cumhuriyetin 50. yılında Esnaf ve Sanatkâr, 1973, Ankara, s. 34 ve devamı. Ayrıca, bak. Aynı yazarın Ahiler adlı esri ahiliğin Osmanlı esnaf ve sanatkârlar faaliyetlerini düzenlemesi başlıklı bölümü, 1974, Ankara.

ler vb. işlerin hepsi düzenli kurallarla çalışmış ve sıkı bir denetim altında bulundurulmuşlardır ²⁴⁴.

1695 tarihinde yazılmış bir belgede, debbağlar pîri Sultan Mahmud Ahi Evran'ın düzenlediği kurala göre işlenmek üzere toplanan derilerin sanatkârlar arasında paylaşılması şöyle anlatılıyor ²⁴⁵ :

«...Pîrlerin taksim-i guraması budur ki, ahi baba üç hisse ala, muhalefet olunmaya, Kethuda iki hisse ala muhalefet olunmaya. Yiğitbaşı iki hisse ala, muhalefet olunmaya ve 30 yıllık üstadlar ikişer hisse alalar ve yirmi yıllık üstadlar birer buçuk hisse alalar, muhâlefet olunmaya ve 15 yıllık üstadlar birer hisse alalar muhâlefet olunmaya ve on yıllık üstادلara hissenin dörtte birini vereler ve şâirleri bu tertib üzere halli hâlince teselli olunup ve tekkenişin gülbenk-i Muhammediye hazır olalar. Dua eyledikte pîrlerin adını analar. Gülbeng-i Muhammedî çekilip selâmetle dağılalar. Şöyle biline ki, 30 yıllık ve 20 yıllık üstadlar önünde ellerin sallanıp söz ile mücâdele ederse, yakasın kesip borkün alıp tekrar şakirdliğe vereler. Kabul etmeyecek olur ise reddoluna ve 15 yıllık kalfa serkeşlik ederse, tazir-i hakikat olunup tekrar şakirdliğe vereler. Kabul etmezse, merdud oluna ve on yıllık kalfa serkeşlik ederse, tâzir-i hakikat değneği vurduktan sonra makramasın (sarığını) boğazına takıp zâviye kapısına kurban asıp yüz sürecek olur ise, üç gündün sonra suçu affoluna, meclis edip postuna lâyük edip... Malûm oluna ki, cemi bilâd-ı İslâmiyede vâki hânemize lâyük olan deriyi ve eğer (bir kelime okunamıyor) ve eğer mâzî ve eğer yaprak vesâir şeyler gelip... Zâviye kapısına yüklerin indirip, ahi baba ve kethuda ve yiğitbaşı ve tekkenişin ellerine teslim oluna. Sonra yiğitbaşları cümle üstadları dâvet edip, sonra herkes hizmetine gideler. Onlar gittikten sonra ahi baba ve kethüdâ ve yiğitbaşı ve tekke nişin pazarlık edip, parasını versin, sonra taksim oluna, pîrlerin buyurduğu gibi, Üstadlar herkes paylarını dükkânlarına götürerler. Herkes halli hâlince teeslli olunup gülbeng-i Muhammedî çekilip selâmetle dağılalar. Şöyle biline ki başka yerlerden gelen üstadlar, keçi, koyun ve oğlak ve sığır ve camus derilerini toplayıp,

244 Osman Nuri (Ergin), Mecelle-i umur-u Belediye, İstanbul 1922, s. 393 vd. Süleyman Südi, Defter-i muktesid, C. III, s. 102 vd. İstanbul, 1307 Abdurrahman Vefik (Sayın), Tekâlif Kavâidi, 1328, İstanbul, C. I, s. 112 vd.

245 Tosya debbağlar esnafına ait 1695 tarihli secere, Prof. Neşet Çağatay Arşivi, zikreden : Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu, Cumhuriyet'in 50. Yılında Esnaf ve Sanatkâr Ankara 1973, s. 37-38.

fıkaralara zülmedip ziyâde baha ile alırlarmış. Tanrının ve Peygamberin şeriatından saymıyalar, kadı efendiler, kutb ül-Arifin Sultan Mahmut Ahi Evran pîrin seceresi şerifi vusûl buldukta, şeriat meclislerine dâhil oldukta, şöyle söze başlayıp mezburları isterim, dedikte o makule kişileri şeriat meclisine dâvet edip, bu secerei şerifte Adem zamanından beri bir ocaktan bir ocağa alına gelmiş değildir. Sultan Mahmut Ali Evran pîrimizin şecerei şerifinde yazılı olan budur ki şeriatı icra edeler. Kadı efendiler, şecerei şerife itimad ederler. Gaflet olunmaya. «Şaban 1107 (Mart 1695)»

Esnaf ve sanatkârların, meslekleri ile ilgili hususları düzenleyen ve 1630 yılından önceye âit olduğu sanılan tüzüğe bir göz atalım ²⁴⁶;

«...Ve yalan yere şahâdet edenler ve tezvîr huccet verenler ve anunla amel edenler, kadı katında sâbit olduktan sonra, muhkem haklarından geline ve şer'an muâmele edenleri (faizcilik) onu on birden ziyâdeye verdirmeyenler ve ribâyı (tefeciliği) dahi kat'a ettirmeyeler.

«...Ve ekmekçiler işlediği ekmeği ve girdeclerin ve çörekçilerin çiği ve karası olmaya. Gözlenip eksik ölçü ve dirhemine bir akçe cerime alalar. Çörek ekmeğin nısfı işlene ve bir muduna vakkıyye üzere yedi vakkıyye (bir vakkıyye 40 dirhem yani 128 gram) yağ koyalar ve arı işleyeler. Ve kesap, koyunu geceden temizleye ve arı satarlar ve kadı dikkat edip tâyin olunan narh üzere et besleyip, hiç bir veçhile inad ve tememerüd etmeyeler. Semizini saklayıp zâifini boğazlamayalar. Her zaman koyun tedârik edip keseler, halka et yetiştireler. Eğer inad ederlerse, cezaları verile. Tâyin olunan narhtan eksik satarlarsa, te'dîb edeler veya dirhemine bir akça cerime alma ve inad edip et bulmayan kasapları hapsedeler, ta et bulmaya râzı olup hazır edinceye değin hapisten salmayalar. Ve kuzu ve sığır kasaplarına dahi yasak (kanun) oluna ki dikkatlice ve temiz hizmet edeler.

Aşçının pişirdiği et çiğ olmaya, tuzsuz olmaya ve pak kotaralar ve kâsesi ve bezi temiz ola ve kazanı kalaysız olmaya ve çanakları eski ve sırçasız olmaya. Ve hizmetkârları kâfir olmaya ve bellerinde futaları temiz ve yeni ola, çok eski olmaya. Çiğ et yahni olunca, âdet ne ise ona göre satarlar. Bir akçalık et yahni olunca, nısf itibârına olur. Ve suda pişmiş köfte ve şiş kebabı âdet ve kanun nice

246 Osman Nuri Ergin, Mecelle-i Umur-u Belediye, C. I, İstanbul Millet Küt., Ali Emiri Efendi Kitapları, Kanunlar Kısmı, nr. 224.

ise, öyle satıla. Tavuk buryumu önce suda ısladırlarmış; bu yasaklanmıştır, önce haşlayıp sonra kızartmak men olmuştur. Kuzu kızartmasının yüzüne aşı boya sürerlermiş; sürmeyeler ve suda ıslatmalar ve hepsini iyice pişireler. Tandır kebabı ve yahni, et narhının yarısı ola»²⁴⁷.

«Yoğurtçuların yoğurdu da gözlene, yüküne göre narh vereler, nişasta ve su katmayalar. Kaynakçılar ve peynirciler dahi gözlene her ne gelirse zamanına göre narh vereler. Turşucular gözlene, turşuları insafılı satarlar, inad edenlerin hakkından geline. Turşu sirke ile kurula, kepek ekşisi ile kurulmaya, helvacılar dahi gözlene... dörde olunca helva 6 akçaya ola. Ve karma balı helvanın okkası 7 akçaya ola, ama bal gâyet iyi ola ve iyi pişireler. Üzüm ve pekmez helvası üçere satıla.

Şerbetçiler dahi gözlene, kuru üzümün okkası bir akçaya satılırsa şerbetin okkası bir akça ola, miski ve gülâbî (kokulu) ola. Ekşi ve sulu olmaya, Hoşafçılar dahi gözlene, ekşi olmaya, aldıklarına göre satarlar, hoşafı gayet temiz ola.

Çukacıların çukaları gözlene, Erkek çuka kaftanı ve boğazsı ve bez kaftanı bir boy, eteği iki ola. Sancağı ekli olmaya, yakası nasıl ise, sancağı da öyle ola ve düğmesiz satılmaya, dikişi normal ola, eksik olmaya.

İpekçiler de gözlene (kontrol edile). İpekleri düz ola, düyü olmaya. Ve gömlekçiler de gözlene, aldıklarına göre satarlar, sağlam dikeler, yenleri normal ve bol ola. Kazazlar da gözlene, şeritleri ve düğmeleri kalp olmaya ve ipliğinin şeridi, teli iyi ola ve iyi ördüler, iyi dikeler. 7 kenarlı bir akçaya, 9 kenarlı bir buçuk akçaya, 11 kenarlı düğmeyi iki akçaya satarlar ve dellâllar da gözleme, hizmet ve emniyetlilik edeler, doğru olalar. Metâdan ve kumaştan hiç bir kişi kendinden arttırmaya ve yalan söylemeye ve halka ondan gadirlik ve zarar olmaya. Sattığı şeylerden 100 akçadan bir akça ala, daha fazla almaya. 1000 akçalı malın dellaliyesi on akçadan çok olmaya. Cârîye ve kuldan, attan ve katırdan satılınca, bu kıyas üzere verile. At canbazları, bu ölçüye göre hareket edeler.

«Eskicilerin işlediği iş de gözlene, önce yamaları sahtiyan ola, kırın ve meşin olmaya, dikişleri iyi ola ve iki olan tamam iki akça

247 Hayrani Altıntaş, Estetik Açından Ahilik ve Fütüvvetnâmeler, Türk Kültürü, Yıl : XXVII, sayı : 312, Ankara, Nisan 1989, s. 5.

ola ziyade olmaya. Ve gön tâcirleri dahi gözlenip öküz ve tosun derisinin âlâsı 56, ortası 51, aşağısı 21 akçaya ola. Ham deriyi debbağlardan başkası almaya, yalnız debbağlar ala.»

«...Ve boyacılar her ne rengi boyarlarsa iyi edeler. Kalp etmeyeler ve bezi taş üstünde döğüp zarar etmeyeler ve boyalı bezi yol üstünde asmayalar ve yol üzerinde taş üzerine dökmeyeler.»

İstanbul kadısı ve muhtesibine zamanın pâdişâhı tarafından gönderilen 1087 (1676) tarihli el yazması fermanında Saray'ın ambalajlanmış yiyecek maddeleri konusundaki görüşü yer almaktadır. Fermanında belirtildiğine göre; İstanbul'a getirilen tâze armutlar, küçük ambalajlar içinde satılmaktadır. Ancak bâzı kişiler bundan şikayetçi olmaktadır. Meselâ; fakirler ambalajlı armutların daha pahalıya satıldığını öne sürerek, kilo ile açıkta satılmasını istemektedirler. Zamanın pâdişâhı tâze armutun, küçük paketler hâlinde değil de, büyük kutular içinde kilo ile satılmasını İstanbul kadısıyla muhtesibine şöyle duyurmaktadır ²⁴⁸;

İstanbul kadısına ve muhtesibine hüküm ki, İstanbul kadısı mektup gönderup bazarbaşı olan veli vesaire mübâşirin bir cemm-i gafir meclis-i şer'e gelüp, bundan akdem İstanbul'a gelen tâze emrud kebir kutular ile gelüp vakiyye ile satılmak kanûnî kadim iken, hâlâ küçek kutu ile gelüp fıkara birer ikişer akçalık almağa kabiliyeti olmayıp geldiği üzre, kebir kutular ile gelüp terazu ile narh-ı cârî üzre satılmak bâbında emr-i şerîfim recâ eyledüklerin arz eyledüğün ecilden, buyurdum ki, varduk da olugeldiği üzre, kebir kutular ile gelüp, terazü ile narh-ı rûzî üzre satturup hilâf-ı emr, olugeldiği üzre, kebir kutular ile gelüp terazü ile narh-ı rûzî üzre satturup hilâf-ı emr, olugeldiğince muhâlif küçek kutu ile satturmayasız.»

Fazla parayla kalitesiz mal satan, eksik tartan ustanın dükkâmı kapatılır, yardımında mahrum bırakılırdı. Cezaya çarptırılan çevre küçük olduğu için, tanındığı için, kimsenin yüzüne bakamayacağından, şehri terk ederdi.

Vicdânî ve ahi teşkilatı dışında bir de devlet kontrolü vardı. Kontrol bizzat tebdili kıyâfet eden pâdişâh ve vezir tarafından zaman zaman yapılırdı.

---

248 Başbakanlık Devlet Arşivi, Mühimme Defteri, 36.

Narh usulüyle alıcı ve satıcı korunurdu. Narh tesbiti «kadı» -nın işiydi. Bunu ilgililerin görüşlerine göre tâyin ederdi: Esnaf teşkilâtı ve ileri gelenlerinin de görüşleri alınırdı. Fermansız arttırılıp eksilme söz konusu değildi ²⁴⁹.

1524 yılında Bursa kadısı tarafından kaleme alınmış bir el yazması fütüvvetnâmenin bir yaprağında bugünkü Türkçe ile şöyle denilmektedir ²⁵⁰;

«Fütüvvet erbâbmdan olmak vasfını kaybetmemek için, haramdan son derece sakınmak gerektir. Çünkü haram yiyen kişide fütüvvet vasıfları kalmaz. Fütüvvet vasıflarını üzerinde toplayan kişinin esnaflık ya da sanatı, buna muhtaç Tanrı kulları için yaptığı fikrini benimsemiş olması gerekir. O onların ihtiyaçlarını görüp, hizmetlerini yerine getireyim ve yaptığım bu hizmet karşılığında helâlinden kazanacağım paraların bir kısmını kendi geçimim için, bir kısmını da fıkara için harcayayım görüşünde olmalıdır. Çünkü kişinin, kendi el emeğiyle kazandığı lokmadan, daha helâl bir lokma yoktur.»

31. 4. Ahiliğin Yurt Savunmasındaki Hizmeti

Diğer taraftan, düşman saldırılarına karşı hazırlıklı olmak gereği; ahileri, askerî bakımdan da teşkilâatlanmak zorunda bırakmıştı. Gerekliğinde fetihlere katılmak, içeride ise, bir taraftan huzur ve güveni sağlarken diğer taraftan Anadolu'nun İslâmlaşması'nda faal rol oynamak, ahiliğin temel görevleri arasında yer almıştır.

Asya'dan Anadolu'ya gelen Türk esnaf ve sanatkârların, sanatlarını ve ticâretlerini, bu yeni yurtlarında sürdürebilmek kadar askerlik de önemli idi. Çünkü Moğollar, doğudaki yurtlarından sürdükleri Türkleri rahat bırakmıyorlardı. Baycu Noyan komutasındaki Moğol orduları, daha İran'ı ele geçirip İlhanlılar Devleti'ni kurmadan, o zamanlar batımın en güçlü devleti olan Anadolu Selçuklularını yıkmak için bu bölgeye girdiler. 1243'de Köseadağ adlı yerde yaptıkları savaşı kazanarak, buradaki Selçukluları kendilerine bağlı kılmışlardı.

249 Mustafa Uslu, Ahi Birlikleri ve Loncalar, Milli Eğitim ve Kültür, Yıl : 4, sayı : 14, Ankara, Mart 1982, s. 44.

250 es-Seyid Muhammed b. es-Seyyid Alaeddin el-Hüseyni el-Radavi, Kadi ei-Safii bi-Bursa el-Mahrusa, Miiftab al-Dekayik fi Beyân a-Fütüvvet v'al-Hakayik (931), Prof. Dr. Neşet Çağatay Arşivi.

Bu yenilgi, Anadolu Türkleri'nin yüzelli yıl süre ile Moğol zulmü altında inlemesine ve ülkenin bütün servetinin, bugünkü Kazvin şehri yakınındaki İlhanlı başkenti Sultaniye'ye taşınmasına yol açtı.

İşte bu sebeplerle Anadolu'nun o zamanki büyük Türk düşünürleri; halkı, bu tehlikelere karşı güçlendirme ve örgütlendirme çabasına giriştiler. Aşıkpaşaoğlu tarihinde ve benzerlerinde, Osmanlı ordusu içinde ve onlarla omuz omuza düşmanla döğüşen gönüllü yardımcı birlikler arasında, zâviyelerde güçlü millî duygularla yetiştirilmiş ahi birlikleri de sayılmaktadır. Bu gönüllü birlikleri Gâziyân-ı Rûm, Ahiyân-ı Rûm, Baciyân-ı Rûm ve Abdalân-ı Rûm idiler ²⁵¹.

Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinde varlığı bilinen «Baciyân-ı Rûm» teşkilatı, uçlardaki Türkmen kabilelerin silahlı savaşı kadınları idiler ²⁵².

Bu teşkilatın kurucusu, Hacı Bektâş-ı Velî'nin «Velâyetnâmesi» sinde «Fatma Bacı», «Fatma Ana», «Kadıncık» veya «Kadıncık Ana», olarak sözü geçen bir Türk kadını tarafından kurulmuştur.

Erenler ve dervişlerin saygı duydukları, Hacı Bektâş-ı Velî'nin ona ilim ve kerametlerini gösterdiği Fatma Bacı, Ahi Evren'in eşi idi ²⁵³.

Selçuklu devletlerinden bahsedilirken, kuvvetli bir sosyal teşekül olan «rünüd ve Ahiyân»'dan yâni rindlerden ve ahilerden veya fütüvvet mensuplarından bahsedilir. Gerçi ahi teşkilâtı yalnız şehirlerde değil köylerde, uçlarda da vardır. Bu suretle alp teşkilâtıyla da temas ederek, ona girdiği iki zümreye birden mensup kimselere rastlanır. Tıpkı büyük merkezlerdeki esnaf teşkilâtlarıyla fütüvvet teşkilâtının birbirinin içine girmeleri gibi.

Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan, Türk esnafının bir imparatorluğu, nasıl geliştirip yaşattığını şöyle anlatır ²⁵⁴;

---

251 Bayram Kodaman, Anadolu Selçukluları Devrinde Anadolu Bacıları Belleten, XLX. sayı : 180, 2 Ekim 1981, s. 454 (Rûm kelimesi, «Anadolu» anlamındadır). Âşık Paşazâde Tarihi, s. 205; M. Fuat Köprülü Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu.

252 Baciyân-ı Rûm ve diğer kuruluşlar için Bak; Âşık Paşazâde Tarihi, İstanbul 1332, s. 205.

253 Tercüman Kadın Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1984, s. 504.

254 Ö. Lütfi Barkan, Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler, Vakıflar Dergisi, C. II.

«Esnafın sefer sırasında orduda görev alması kanundu. Kapıkulu efrâdı ile İstanbul'da kurulan askerî ve mîrî imâlâthânelerde; dikimevi, saraçhâne, haymehâne gibi, ordunun ihtiyacı olan malzemeyi hazırlayan ehl-i hiref veya erbâb-ı hiref, seferin gerektirdiği ölçüde bulunmazsa, Dîvân-ı Hümâyûn kararı ile serbest esnaf takımı da sefere girmek zorunda kalırdı ki, bunlara «orducu takımı» adı verilirdi. Osmanlı tarihinde ilk defa 1389 da, I.inci Kosovo Savaşı'na katıldıkları görülen esnafın o tarihte ordudaki mevcutları 10000 olup, bunlara «pazarıcı» deniliyordu. Sefer boyunca asker (bozadan naybanda, mumcudan eskiciye) kadar zaruri ihtiyaçlarına cevap vermek üzere İstanbul, Bursa ve Edirne esnafından bir kısmı orducu olarak sefere katılırlardı. Sefere gidecek esnafın sayısı Dîvânı Hümâyûnda tesbit edilerek, bu belde kadınlarına bildirilir, bunlarda loncalar ihtiyar heyetleri aracılığı ile istenilen esnafı ayırırlar, sefer donatılarını görürler, sefer boyunca âilelerinin bakımlarını da lonca orta sandığından karşılardı. Orducuların sefer için loncadan aldıkları ücret, şer'i mahkemede esnaf kethüdası, yiğitbaşı, usta ve şâhitler huzurunda tescil olunurdu.»

Orducu esnafına ordu ağası veya orducubaşı nezâret ederdi. Bunlar alayla İstanbul'dan çıkıp, orduya katılırlardı.

Ayrıca ordunun gerek Anadolu'da gerek Rumeli'de gideceği yol üzerindeki kasaba ve şehirlerin esnafı da, ordunun ihtiyaçlarına cevap vermek üzere sefere katılırlardı ki, bu katılmaya Osmanlı devlet teşkilâtında «sür-sat» denilmekte idi ²⁵⁵.

«Orhan Bursa fethine giderken, babasının önünde «yer öpüp itaat gösterdi ve yine Köse Mihali ve Turgut Alp'ı Orhan Gâziye yoldaş koştı ve anda bir aziz vardı, ana şeyh Mahmut dirler idi. Anunla Edebali dedikleri azizin bir karındaşı var idi. Ahi Şemseddin dirler idi. Anın oğlu Ahi Hüseyin'i Orhan Gâzi atasından iste-yüp Osman Gâzi dahi virdi ve bilece gönderdi» ²⁵⁶.

Bu kolonizatör Türk dervişlerine ve onların köylerde tesis ettikleri zâviyelere, Türk istilası ile birlikte ilerleyen bir şekilde, bütün Anadolu'da tesadüf edilmektedir. Aynı göçmen akını batıya doğru taşıkça bu akının öncüleri olan dervişler ve onların

255 Türk Ansiklopedisi, Esnaf mad.

256 Mehmed Neşri, Kitab-ı Cihannüma, Neşri Tarihi, C. I, neşr: Faik Reşit Unat - M. Altay Köymen, Ankara 1949, s. 38.

kurdukları mâmûreler (zâviyeler) batıya doğru ilerlemiş ve çoğalmıştır ²⁵⁷.

Fatih Mehmed, III. Selim ve Kanûnî Süleyman devirlerinde yaptırılmış olan genel nüfus ve arâzî tahrir defterlerinde resmî bir belge olarak korunmuş bulunmaları, değerlerini büsbütün arttırmaktadır. Herhangi bir seyyahın tesadüfen naklettiği üst gözlemlerden veya halk arasında nakledilen söylentilerin toplanması suretiyle elde edilen bilgilerden farklı olarak bu defterlerde tahrir emînleri, bir devlet memuru sıfatıyla bizzat yerinde yaptıkları tetkiklerle bu dervişleri isimleriyle kaydetmişler ve bilhassa zâviyelerin eşyâsını, tarlalarını, değirmen bahçe gibi gayrimenkullerini ayrı ayrı sayıp dökmek, mevkiin önemi ile zâviyenin ifâ etmekte olduğu vazifeler ve bu vazifelere karşılık faydalanılan imtiyaz ve muâfiyetleri, ayrı ayrı bildirmek suretiyle günümüze ulaşan çok değerli bilgileri toplamışlardır.

«Tahrir defterlerine göre ²⁵⁸; önceleri bir kolonizasyon hareketini temsil eden bu zâviyelerin temsilciliği ve şeyhliği vazifesi, yavaş yavaş devlet teşekkül ettikçe, bir memuriyet şekline girmiş ve sonunda bu devlet mümessilleri de soysuzlaşmışlardır. O kadar ki, son devirlerin dilenci dervişleri ve tembelhâne hâline dönüşmüş tekke ve türbeleriyle sözü geçen müesseseler arasında hiç bir ilgi kalmamıştır.»

«Savaşa giden veya yerlerine adam gönderen zâviye şeyhlerinin bulunması, daha evvel Osman Gâzî'nin ve Sultan Orhan'ın birçok silâh arkadaşlarının ahi ve derviş ünvanı taşıyan savaşçı dervişler olmaları, şaşırtıcı olmamıştır. Ahilerden bahseden İbni Battûta da; onların, Anadolu'da Türkmenler arasında her köy ve kasabada mevcut olup, eşkiyayı ortadan kaldırmak için büyük bir kudret temsil ettiklerini söylemektedir. Şüphe yok ki, bu günkü bâzı katı rejimlerdeki parti milisleri gibi, ahilerin emri altındaki gençlik teşkilâtı da, silâh kullanmasını öğrenmiş ve gerektiğinde Ankara ahilerinin yaptığı gibi, idârî bir bağımsızlığa kadar varan sağlam bir teşkilât kaabiliyetini gösterebilmişlerdi.»

Mehmet Neşri Efendi, Sultan I. Murad zamanında Ankara'nın alınışını şöyle anlatır ²⁵⁹;

257 Osmanlı İmparatorluğunda Büyük Nüfus ve Arâzî Tahrir Defterleri ve Hakana mahsus İstatistik Defterleri, İst. Üniv. İktisat Fak. Mec., C. II.

258 A.g.e, Kayıt nr. 24, 25, 26, 28, 29, 217.

259 Neşri Tarihi, s. 55.

«Murat Hüdavendigar zamanında, dilerki; ol vakit Kal'a-i Ankaraya ahiler elinde idi. Sultan Murat Han Gâzî yakın geliyecek ahiler istikbal edüp kalayı teslim ettiler. Çünkü Sultan Murat Han Gâzî şehre girdi. Üzerine akçeler nisar ettiler kullar o akçeyi yağma, ettiler.»

«Osmanlı ordularındaki marangoz, dülgere ve daha başka çeşit zanaatkâr ve işçi sayısı şaşkınlık verecek kadar çok sayıda idi. Öncü ve casusları çoktu. Topları ve cephaneleri çok fazla olduğundan, çok defa etraftan da çok sayıda işçi ve yardımcı alırlar, ustaları, özellikle topçuları, çok defa başka milletlerden kaçanlar din değiştirerek Müslüman olmuşlardır. Başka milletlerin güç yetiremedikleri zor ve ağır işler Osmanlı'ya kolay gelir. İstihkâmları, çok sağlam ve dayanıklıdır. Metrislerini yürütmekteki hız şaşkınlık vericidir. Osmanlılara karşı; ayak kurşundan, el demirden gerek, demişler...»²⁶⁰.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın, Zigetvar Seferi'ne çıkarken Anadolu Beylerbeyi'ne gönderdiği emirle, «orducu esnafı»'nı beraberinde getirmesini istemesi, ahiliğin askerî teşkilâtçılığın önemini ortaya koymaktadır.

Esnaflık, Osmanlı İmparatorluğu'nda hükümdarı dahi içine alan bir kuruluş olmuştur. Osman Gâzî'den itibaren, Sultan Vahideddin'e kadar bütün hanedan mensupları, bir hırfele bağlanmışlar, bunların pek çoğu bir sanatı hakkı ile öğrenip, hünerli birer usta olmuşlardır.

Yeniçeriliğin ilk zamanında Osmanlı hükümdarları yeniçeri birinci ortası'nın neferi kaydedilmiş, ulûfe dağıtımında fiilen hazır bulunup, ismi çağrıldığında ileri çıkıp ilk ulûfeyi almış, bir yeniçeri kılığı ile yeniçeriler arasında karavana başına oturmuş, birlikte çorba içmişlerdir.

Ahiliğin Seyfî kolundan Ankara'lı Seymen'lerin ve Ankara esnafının, Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'e ve millî harekete bağlılık ve yardımları bu temele dayanıyordu.

«İmparatorluğun devamınca, ahiliğin çok yakından ilgilendiği ve başlangıçta bizzat yönettiği «ordu donatım» hizmetleri, bütün seferlerde silâhlı kuvvetlerin peşinde değil; önünde bulunduruldu. Ahiler, haber alma hizmetlerini son derece ustalıkla yürüttüler. Bir-

260 Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Çev; Ali Rıza Ersözen. İstanbul 1894, C, II.

çok ikmâl maddelerini müstakbel harekâtın ana ikmâl yolları üzerinde hazırladı, bir çok yardımcı yollar açtı, köprüler kurdu, kilit noktalarını önceden ele geçirdi, ya da işi kolaylayacak başka düzenler aldılar.

Ahi dervişler yerli halkın arasına katıldı, onlarla insânî yollarından anlaşılıp kaynaştı ve sonunda o memleket halkını, gelecek istilâlar için olgunlaştırmış oldular.

Bütün bunları ahi düzenini uygulayan esnaf teşkilâtı yaptı. Yani, Osmanlı Devleti'nin kurulmasında ve üç kıtaya yayılmış imparatorluk hâlinde yaşamasında; esnaf teşkilâtlarının ahi dervişleri, ahi babaları, esnaf kâhyaları, yiğitbaşları, usta, kalfa ve çırakları bu başarıların isimsiz kahramanları oldular.

Önceleri, koloniztör (yol açıcı) ahi dervişleri tarafından gösterilen adâlet, akıl ve ahlâk üstünlükleri gibi güzel örneklerle, sonraları imparatorluğun orta yapısı tarafından ülkenin her tarafında uygulanan «inanişlara saygı, gözetilen eşitlik hak ve hürriyetler» gibi davranışlarla insan sevgisi, en mükemmel dönemini idrak etti. Din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımı yapılmadığı için, ülkenin bütün insanına mutlu bir hayat sağlandı.»

Bu düzen o kadar köklü, o kadar etkili oldu ki, imparatorluk en geniş hudutlarını bulup, en büyük nüfusa sâhip olduktan sonra, durakladığı ve hatta gerilemeye başladığı zaman dahi, bu etkinin nimetleri, çok uzun yıllar kaybolmadı. O kadar ki, Kanûnî Süleyman'ın çağdaşı, Hristiyan âleminde Protestanlık mezhebinin kurucusu Alman rahibi Luther gibi, insanlığın mutluluğu için çalışmış olan bir Hristiyan din adamına bile : «Türkler gelip de acaba Almanya'da âdilane idârelerini kurmazlar mı?» dedirtmişlerdi»²⁶¹.

31. 5. Ahilik ve Kültür Hizmetleri

Askerî istilalarla birlikte, bir çok aşiretin veya köylü ve asker halkın kendiliğinden gelip yerleşmesi ile veyahut mecburi iskân ve sürgünlerle birlikte gelen ve aynı cereyanın bir başka şkildeki ifâdesi olarak derviş sıfatlı insanların az çok bir teşkilâta tâbi akınları ve orada bir nevi Türk uzletgâh (yalnızlık) manastırlarını tesis ettikleri ve oralarını yavaş yavaş bir köy, bir kültür ve tarikat merkezi halinde teşkilâtlandırırdıkları görülmektedir.

261 Refik Soykut, Orta Yol Ahilik, Ankara 1971, s. 131.

Türk Tarih Kurumu, Tarih III, s. 62.

Buralarda yetişen ahiler; dükkânda, tezgâhta yamak, çırak, kalfa, usta hiyerarşisi ile iş başında; sosyal alanda ise ahi zâviyelerindeki toplantılarda büyüklerin söyleşilerini fütüvvetnâmelerde yazılı belli günlerde okunan dînî, edebî ve eğitici kitapları dinleyerek zâviyeleri temizleyerek, süpürerek, ocağı, mumları yakarak, topluca yenen yemeklerde, pişirmeye kotarmaya yardım ederek; askerî ve sportif çalışmalarda nişancılık, avcılık, binicilik ve millî oyunlarda sürdürüyorlardı.

Üyelerine okuma yazma öğretmek, hatta bir çoklarını eser verecek seviyeye yükseltmek, ahiliğin kültürle olan bağının önemini göstermektedir ki, şâir Bâkî, saraç çıraklığından yetişmişti.

Kardeşlik ve insanlık yönü çok kuvvetli olan ahilik, dikkatle ve samimiyetle uygulandığı sürece, Osmanlı İmparatorluğu, genişleyip güçlenmede devam etti. Bu dönemlerde hem gençlik, hem de yetişkinler eğitimi meselesi devlete külfet olmadan esnafın kendisi tarafından halledildi. Medreselerin ictihad kapıları, hem dünya hem ahiret bilimleri için ardına kadar açık tutuldu. Kimse bu eğitim nimetinden mahrum bırakılmadı. Sanat ve ilmin her dalında çağın dâima öncülüğü yapıldı.

«Anadolu'da rastlanan zâviyelerin çoğunun Osmanlılar'dan evvelki beyliklerin himâye ve nişanlarıyla kurulmuş ahi zâviyeleri olması lâzım gelir. Bu ahiler ve şeyhler, biraz sonra Osmanoğullarında olduğu gibi, bu devirlerde mevcut hak ve imtiyazlarını «Ayende ve Ravendeye» hizmet etmek mukabilinde almışlardır²⁶². Hattâ bazıları «bu yerlerin kâfirin kovub gelüb» oralarda yerleşmişlerdir²⁶³. Nitekim ünlü seyyah İbn-i Battûta, ahileri (Bilâd-ı Rûmda sâkin Türkmen akvâmının her vilâyet ve belde ve karyesinde mevcut) olarak tasvir etmiştir»²⁶⁴.

«Osmanlı pâdişâhlarını, Rumeli'ndeki fütühatları ve icraatları esnasında da bir takım ahiler, şeyhler ile münâsebette görüyoruz. Aynı teşkilât, aynı akın Rûmeli'ne de geçmiş ve kendisine mahsus usûllerde oraları da Türkleşmeye, İslâmlaştırmaya ve îmar etmeye koyulmuştur.

Dağ başlarını, hâli ve çorak toprakları işlemek için yerleşen, evlâtları çoğalınca köyler tesis eden ve yerleştikleri toprakları yavaş

262 A.g.e, Kayıt : 216, 73, 77, 78.

263 A.g.e, Kayıt : 82, 91.

264 A.g.e, s. 331.

yaş bir kültür ve iktisat merkezi mâmure hâline sokan bir takım göçmenler vardı. Dağ başlarında yerleşen bu göçmenlerin orada tutunup çoğalmaları da onların kuvvetini göstermektedir. Bunlar, gözü pek ve azimkâr Türk kolonizatörleri, bu memlekete yalnız bir fâtilah ve işgâl ordusu olarak gelmeyen Türklerin, memleket ve toprak açıcılarıdır.

Bu dervişlerin, geldikleri yerlerde fevkalâde imtiyazlarla karşılaştığını da zannetmek doğru değildir. Bir asker gibi savaştıkları hâlde, yine bir köylü gibi çalışan bu dervişlerin çoğu, bu devirde henüz öşürden bile muaf değillerdir. Meselâ; Anadolu'dan gelip Şumnu'ya tâbi bir köyde yerleşen Hüseyin Dede ve yerine geçen 5 oğlu o köyde yapılmış olan zâviyede; gelene geçene hizmet mukabilinde Cem'i rüsumdan muaf olmakla beraber, öşürlerini köy sipahisine vermekte devam etmektedirler. Bu devirlerde gördüğümüz dervişler, henüz bizzat ziraatle meşgûl olan ve bağ bahçe yetiştirmekle zâviye ve değirmen inşa etmekte mâhir olan işgüzar insanlardır. Vakitlerini âyin ve ibâdetle geçirdiklerine, başkalarının sırtından yaşadıklarına dâir hiçbir delile rastlanmamıştır.»

32. AHİLİK, ESNAF VE SANATKÂRLAR

Geçmişte; ahilik ile esnaf ve sanatkârlık, eş anlamda kullanılmıştır. Esnaf kelimesinin sözlük anlamı; sınıflar, zümreler, kategoriler karşılığıdır ²⁶⁵.

«Esnaf kelimesinin İslâm kültüründeki asıl karşılığı ise harif (herif) meslektaş, sanat arkadaşı olup, bunların meydana getirdikleri iş topluluklarına hırfet (meslek), iş sahiplerine de ehl-i hırfet veya erbab-ı hırfet (veya hırfet) meslek erbabı denilmekte idi» ²⁶⁶.

Aynı kaynakta bu konuda şu bilgi verilmektedir :

«Her esnaf kolunun kendine göre gelenekleri olduğu gibi bu iş alanını bulan, başlatan bir pîr (üstad) da vardı. Meselâ tarımı başlatan Hz. Adem çiftçilerin, Hz. İdris terzilerin Bilâl-i Habeşî müezzinlerin, Hz. Yûnus balıkçıların, Hz. Muhammed Aleyhisselâm tüccarların, Hz. Dâvud dokumacıların pîri sayılmakta idi.

265 Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedi Lügat, Ankara 1978, s. 280.

266 Türk Ansiklopedisi, 1968, C. XV. s. 432.

Osmanlı İmparatorluğu, ekonomik düzeni itibariyle esnaf teşkilâtında iki grup esnafın doğmasına imkân vermişti. Bunlardan biri, özel teşebbüse dayanan serbest halk kuruluşları olup, devletin kontrolünde olmakla beraber, esnaf loncalarına bağlı idiler. Ötekiler ise, devlet işletmeciliği esasına göre dirlik ve ulûfeye bağlı, yani maaşlı esnaf teşkilâtı olup, bunlara ehl-i hiref-i Hassa denirdi.

Osmanlı devleti ehl-i hiref-i Hassa üzerinde kesin, esnaf loncaları üzerinde ise, dolaylı bir kontrol ve idâre sistemi kurmuş, bütün esnaf kuruluşlarını imalât, standartlar, fiat, pazarlama vb. bakımlardan devletin murakabesine almış idi. Gereklikçe serbest esnaf takımını da devlet hizmetine alma hakkını elinde tutmuşdu. Ehl-i hiref-i Hassa, bir ikametgâh olmaktan çok, bir ordugâh mâhiyetinde olan Osmanlı sarayının çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere, bîrûn hizmetleri arasında yer almıştı. Bunlar tab'u âlem mehterleri, çadır mehterleri, aşçı, helvaciyân, habbâzîn, cameşuyan, hayyâtîn ile mürekkepçi, kâğıtçı, kuyumcu, çilingir ve kazancılara kadar 45 çeşit sanatı kapsamaktadır. İşlerine ve ihtiyaca göre her zaman değişik sayıda olan saray esnafı, devşirme devrinde saraya alınan, kaabiliyet ve istîdatları beliren acemi oğlanlarından yetiştirilirdi. Bunun yanında ağa kapısında kullukçular ve kârhane esnafı da, bir devlet işletmesinde iş almış bulunuyorlardı. Bu esnafın hepsi yeniçeri olup, acemi ocağından ehl-i hiref olarak buraya verilirler, kapıdaki çeşitli imalâthânelere dağıtılırdı. Bunların terfî, terakkî ve tecziyeleri bunlara nezaret eden kethüda yeri ile olurdu. Bu imalâthânelerin bir kısmı Ağa kapısında, bir kısmı da dışarıda bulunur. Saraçhâne, haymehâne vb. gibi. Bunların âmirleri ise, bölükbaşı adını taşırdı. XVIII. yy.dan sonra sarayın ve mîrî kârhânelerin esnaf ihtiyacı serbest esnaf arasından alınarak karşılanmıştı.

Halkın geçim alanlarından biri olan esnaflık ise, kendi bünyesi içinde teşkilâtlanmıştı. Bir sanata çırak olmak, bu sanat kolunda ilerlemek, sanatkâr olmak mutlak bir itaat, saygı ve bağlılık isterdi. Çırak, girdiği sanat kolunun törelerine uymak zorunda idi. Kaabiliyetini gösterdikten sonra sanatının eskileri arasına katılır, başarısı görüldüğü takdirde, kalfa (halife) olurdu. Çıraklık devrinde ücret verilmez veya âlevî durumuna göre, zarûrî ihtiyaçlarına yetecek bir para alırdı. Eski olunca muayyen bir haftalık almaya başlar, kalfalık devresinde ise ustasının verdiği direktiflere göre imalâthâneyi idâre eder, sipârişleri yetiştirirdi. Belirli bir

devre geçince ve ustası tarafından sanatının inceliklerini kavradığı kanaatı belirince, peştemâl kuşatma töresi ile ustalığa yükselirdi...»

Çırac, kalfa olunurken; hem kalfasının hem de ustasının muvafakati ve rızası aranmış; kalfa usta olurken, hem kendi ustasının, hem de aynı mesleği icrâ eden ustalar meclisinin rızası şart koşulmuştur. Bu kademelerdeki yetki ve sorumluluk hudutları ile görevler, hiç bir tereddüde meydana bırakmayacak surette yeterli ve kesin olarak tesbit edilmiştir.

Türk toplumunda esnaf olabilmek için ahi olmak ve onun kurallarına uymak zorunlu görülmüştür.

İl, ilçe ve kasabalarda ahi teşkilâtları; ehli hibre (bilirkişi), işçibaşı, mütevellî, yiğitbaşı, esnaf kethüdası, ahi baba (vekili); esnaf ise; çırac, kalfa ve usta şeklinde sıralanmışlardı.

Esnaf ve sanatkârlar, uzun bir zaman ve emekle edindikleri bilgileri bir sır halinde saklayıp, herkese öğretmezlerdi. Çırac ve kalfaların ustalara ustaların, ihtiyarlara ve amirlerine hürmetleri vardı. Esnaftan birinin çocuğu mutlaka esnaf olacak diye bir mecburiyet yoktu. Gördüğü tahsil ve terbiye sâyesinde istediği mesleğe girebilirdi. Kendi mesleklerinde olmasını isteyen baba çocuk okuduktan sonra yanına alırdı. Tâtillerini babalarının yanında geçirir, onlardan yol öğrenirdi. Müslüman-Türk esnafı alış-verişte senet gibi bir belgeye itibar etmemiştir. Vazifeye riâyet edilirdi. Hiç bir esnaf borçlu kalmayı istemezdi. İşte bu yüzden gayrimüslimler çocuklarına verdikleri öğütlerde: «Dükkânına gelen adama iyice bak tanı. Gelen Müslüman Türk ise korkma. Veresiye istese ver. Senet almasan da olur. Çünkü o borcunu, sen istemeden getirir» derlerdi. O devirde bir esnaf diğerine borç vereceği zaman, biri görür de itibarı zedelenir diye, borç gününden evvel gizli ödenirdi.

33. FÜTÜVVETNÂMELERDE BULUNAN; AHİLERİN DİĞER TÖRE VE GELENEKLERİ

33. 1. Ahiliğin Temel Felsefesi

Ahiliğin temel felsefesi, insanlığın yüce esaslarını teşkil eden esaslar; eline, beline, diline sahip olmaktır ²⁶⁷;

267 Ali Rıza Sayan, Tarihî Getirdikleri, İstanbul 1978, s. 381.

Elin anlamı; «elini harama uzatmamak, hırsızlık etmemek, kimseye fenalık ve kimsenin hukukuna tecavüz etmemektir. Haklara riâyet etmek, kendi kazancına kanaat etmek, şükretmektir. Başkalarının kârına el uzatmamaktır.

Belin anlamı; namuslu ve şerefli olmaktır. Başkalarının şeref ve nâmusuna da tecavüz etmemek, hilekâr, sahtekâr, iffetsiz insanlardan nefret etme, zinâ ve livâta etmemektir. Belini sıkı tutmaktır.

Dilin anlamı; sır saklamaktır. Her duyduğunu, başkalarına söylememek, yalancılık ve bilhassa iftira ve dedikodudan sakınmaktır. Tatlı dilli olmak, yalancılık, dolandırıcılık yapmamaktır.

33. 2. Ahilikte Mesleğe Giriş

Fütüvvetnâmeler'de mesleğe giriş şöyle anlatılır :

Rehber, şeddi, peştemalı beş kat büke, üç kat düre. Ama şed pamuk bezinden ola. Çünkü Hz. Muhammed Aleyhisselâm'a gelen dürrââ, ferace pamuk bezinden idi. Sonra böylece dürülen şed, hurma yaprağından örülmüş bir tepsi üstüne kona. Sonra seccâdeyi üçe katlayıp, tarikata dahil birine vere. Sonra aday, şeddi ve seccâdeyi alıp, rehberin arkasında dura, Rehber dilediği bir besti okuduktan sonra arkasında duran adayın elinden tutup :

«Es-selâmü aleyküm ya ehli şed, es-selâmü aleyküm ya ehli müriüvvet; (yâni, selâm hayır duaları, sulh ve selâmet sizin olsun, san'atkâr kişiler.. selâm, hayır duaları, sulh ve selâmet sizin olsun iyilik sever kişiler demektir.) Bu mümin kardeş, siz uluların ayağına gelip, siz hak severlerin önünde durmaktadır : Muradı, siz ihtiyarların zincirine girip, bel bağlayıp siz neşe âşıklarına kul olmak, hizmetkâr olmaktır. Hakkında ne buyurursunuz?» diye sorar.

Mahfel başı :

«-Ne ola, gereği yapılmalıdır, mübârek ola» der.

Yine bir takım törenlerden sonra;

«-Azizler bu mürid için ne buyurursunuz.. Şed sahibi olmaya ehil midir?» der.

Hazır bulunanlar :

«-Yeridir, yeri.. mübârek olsun» derler.

Bundan sonra dualar okunur, uzun uzun öğütler verilir.

33. 3. Ahilik Eğitimi

Ahilerde eğitimin şifahî (sözlü) ve seyfi (kılıçlı yahut askerî) olmak üzere iki bölüm hâlinde yapıldığı görülür.

Şifahî eğitim : Teşkilât âdap ve erkânının öğretildiği, Kur'ân-ı Kerîm okuma, yemekcilik, tarih, musıkî, biyografi, tasavvuf, Türkçe, Arapça, Farsça ve edebiyât dersleri okuyarak, dinleyerek, teşkilâtteki çıraklarla ve gerektiğinde hocalarla birlikte tatbiki olarak öğretildiği bir eğitim şeklidir. Buna, sistemli bir halk eğitimi demek de mümkündür. Bugün Anadolu'nun bâzı yerlerinde varlığını sürdüren köy ve esnaf odalarında; tarih, din ve menkîbe kitaplarının ve yemek takımlarının bulunması, o günlerin hayâtından arta kalan esaslardır.

Seyfi eğitim : Bizce, esnaf teşkilâtının askerî yönünü gösteren silâh ve kılıç eğitimidir. Bu eğitime, belli kademeleri aşanlar alınırlar ve askerî eğitime tabi tutulurlardı. Esnaf çırakları, seyfi eğitime katılamazlardı.

Bu eğitimi görmek için; ahi görmek, şeyh görmek ve ferdi bir talim-terbiye dönemi geçirmiş olmak gibi üç şart aranırdı ²⁶⁸.

33. 4. Çıraklık Töreni

Fütüvvetnâmeler'de çırak çıkarma törenlerine çok büyük bir önem verildiği görülür. Çok iyi eğitim görmüş çırakların bile, bu törenlerde başarılı olmaları, hiç de kolay değildi.

Fütüvvetnâmeler'de çıraklık töreni şöyle anlatılır :

Bu törenlerde çıraklara, ustaları ve şeyhleri arasından, bir takım yardımcıları rehberlik, yol göstericilik eder.

Rehber eline bir tas su alır, şeyhin önünden geri geri çekilir, elindeki tasan etrafı sular, süpürgeyi sol koltuğunun altında tutar. Sonra tekrar şeyhin önüne gelip bir dizinin üzerine çöker, şeyhin saccadesini ve eteğini eliyle süpürür.

Rehber bu töreni yerine getirirken, bir çok dualar da okur.

Bundan sonra, çırak ile rehberi, ellerinde tas, terazi ve hediyeleri olduğu halde şeyhin önünde dururlar, bazı beyitler okurlar. Hediyeleri şeyhin ve diğer ihtiyarların önüne koyarlar ve yine geri geri çekilirler.

268 Sabahattin Güllülü, Ahi Birlikleri, İstanbul 1977, s. 90.

Bu esnada meslek ve sanatla ilgili bâzı âyeti kerîmeler ve hadîsi şerîfler okunur, bundan sonra, şeyhin duası başlar. Çırağa nasihatler verilir, el öpme töreni yapılır.

Fütüvvetnâmeler'de her esnaf; çırağının, şeyhin ve ihtiyarların huzuruna nasıl çıkarılacağı da anlatılmaktadır. Burada, kısaca, bir örnek vermekte fayda görmekteyiz :

«Bir terzi çırağına icâzet, izin verilirken şeyh, makas ve iplik geçirilmiş iğneyi eline alır ve :

- Oğul! şimdiden sonra sana icâzet vermiş oluyorum. Bu sebeple helâl kazanmaya çalışsın. Haramdan sakınsın. Kimsenin malına tamah etmeyesin, göz koymayasın. Bu makas gibi, doğru söylemekte keskin olasın. Her türlü kötülüklerden uzak olasın. Bu arşın ve iğne, Hakk Teâlânın zâtına işârettir. Yâni Hakk Teâlâyı her yerde hâzır ve nâzır bilip, ona göre hareket edesin. Her defâ ki, arşını eline alsın, doğru yolu anasın. Bir gün haktan ve yoldan dışarı ayak basma ki, Âhirette Sırat Köprüsü'nü doğru geçesin.»

Debbağlar, kasaplar, helvacılar, bütün diğer esnaf örgütleri kendilerine ait usûllerle, buna benzer törenler yaparlar, çırakların eline o sanatın âletlerinden bir kaçımlı verirler. Dülgelerin eline bir destere, bir çekiç, bir makkap verilmesi gibi.

33. 5. Usta-Çıracak İlişkileri

Fütüvvet ile tarihi bağları bulunan ahilik teşkilâtının işleyişinde mevcut olan disiplin ve düzen, toplumu çekip çeviren bir takım kurallarla sağlanıyordu. Öyle ki; teşkilâta giren çocuk için usta, babalık hakkına eş geniş haklara sahipti ve usta-çıracak münasebetine son derece önem verilirdi. Usta çırağını âdeta evlâtlık edinirdi ²⁶⁹.

Usta, dükkânda; çocuğa sanatını, mesleğini öğretirken aynı zamanda ahlâken de ona örnek olur ve bağlı bulunduğu tarikatın âdâbını da öğretirdi. Ahilerin bağlı olduğu zâviyelere de devam eden çocuk, bu zâviyelerde bir insanın günlük hayatında karşılaştığı her şeyin nasıl yapılacağını, maddî ve mânevî hayâtın idâmesi için gerekli olan şeyleri öğrenmeye çalışırdı. Lonca zâviyelerin de bu bilgileri nazari olmaktan ziyâde, amelî bir şekilde yaşayarak öğ-

269 Hilmi Ziya Ülken, Tarihi Maddeciliğe, İstanbul 1963, s. 185.

renen çırak, her bakımdan ahlâklı ve saygılı olmak mecburiyetindeydi. Zira, ustasının ve ahilik teşkilâtının rızâsını almayan çırak, kalfahğa geçemediği gibi zâviyeye de kabul edilmezdi ²⁷⁰.

Çırağın büyüğüne saygısı ve nezâketi o derecede idi ki, bir çırak hatta kalfa, ustası tarafından çarşının bir başka ustasına herhangi bir iş için gönderildiği zaman; dükkânların arka sokağına açılan ve «Terbiye Kapısı» denen ufak kapıdan; «kendisinin çırak, karşısındakinin usta» olduğunu unutmayan bir edeb ve hürmetle girerek söyleyeceğini söyleyip çekilirdi ve usta oluncaya kadar da bir çırak için ona ön kapı kapalı, ancak terbiye kapısı açıktı ²⁷¹.

Yemesi içmesi ve diğer ihtiyaçları ustası tarafından karşılanan ve onun ahlâkı ile mesleğini, yıllarca yanında kalmak suretiyle elde eden çırak, ustasının takdiriyle ve loncada yapılan özel bir merâsimle kalfalık ünvanını alırdı. Kalfa olan genç, yine senelerce sanatıyla atbaşı ahlâkını da ilerleterek, son bir merhaleden ziyâkat gösterirdi. Kalfanın ziyâkatı tesbit olununca, esnaf yine aralarında usta olmasına karar verirlerdi. Sonra da, «hazırlan» diye kendisine tebligat yaparlardı.

33. 6. Şed Bağlama - Peştemal Kuşanma, Şerbet İçme Şalvar Giyme

Ustalık için yapılan merâsim, kalfahğa göre daha zengin ve daha mânâlı olurdu. Çünkü, usta aday, çıraklık ve kalfalık dönemlerini tamamlayıp «Peştemal kuşanacağı» veya «şed» bağlayacağı ²⁷² bu günde diploma almaya, yâni ustalık belge ve beratını almaya hak kazanmış oluyordu. Onun için bu merâsimde; kalfa, ustalık hünerini isbatlayacağı gibi, İslâmî akide ve geleneklerine dayanan esnaflık ahlâk ve terbiyesinden de imtihan edilirdi. Kalfalık döneminde hakkında hiç şikâyet olmaması, kendine verilen görevleri dikkatle yapıp, özellikle çırak yetiştirme hususunda titiz davranması, öteki kalfalarla iyi geçinmesi öğütleniyordu.»

Şed bir peştemaldır. Esnaf törenlerinde bundan sık sık söz edilir. Bunun bağlanması, katlanması ve diğer her hâlinde bir çok anlamlar vardır.

270 Osman Nuri, Mecelle-i Umûr-i Belediye, I, 542-543; Neşet Çağatay, a.g.e, s. 135-140.

271 Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, İstanbul 1971, s. 38.

272 Osman Şevki Uludağ, peştemal kuşanmak, Çalışma, sayı : 4, Ankara, 37; Neşet Çağatay a.g.e, s. 29.

Fütüvvet’de şed üzerine şu bilgiler verilir :

«Cebrail Aleyhisselâm, Cennet’ten bir kuşak getirdi, bunun pamuktan, ya da yünden olduğu söylenir. Âdem’e;

«— Yâ Âdem; bu kuşağa şeddü vefâ derler. Sözüne vefâlî ol. Şeytana uyma, her zaman onunla düşman ol. Dünyaya itibar etme. Hakkın kazâ ve kaderini sabırla karşıla.. Tâki Allah’ın rızâsı hâsıl olsun» diyerek, kuşağı Âdem’in beline bağladı ve eline bir tuğ vererek :

«- Yâ Âdem! nereye gidersen, bu tuğ seninle olsun Tanrı’nın bunda hikmeti, bilgeliği vardır» dedi.

Bu eski fütüvvetnâmelerde; şedd bağlama, şerbet içme ve şalvar giyme töreni şöyle anlatılır :

Fütüvvet mahfilinde, yâni fütüvvet ehlinin toplandığı odada, orta yerde fetâların ulusu, ayakta ve Kibleye karşı durur, Eûzü beslemeyle fütüvvet hutbesini okur. Nakkaş Ahmed, fütüvvet hutbesi olarak şu âyetleri seçtiğini söyler ²⁷³; «Zinâyâ yaklaşmayın, zinâ, gerçekten pek kötü bir şeydir. Kanı, Tanrı tarafından haram edilenlerin kanına girmeyin, adam öldürmeyin, öldürülürse velisine, kaatile karşı kudret ve tasarruf verdik ama, o kana sahibiz diye de adam öldürmede ileri gitmeyin. Yetim malına ancak iyi bir niyetle yaklaşın. Yetim büyüünceye kadar. O mala dokunmayın. Ahde vefâ edin, çünkü ahitten sorulur. Bir şey tartarken hakkı gözetin, doğru ölçekle ölçün. Doğru teraziyle tartın. Bu, sizin için hem hayırlı, hem de güzel bir iştir. Bilmediğin şeyde ısrar etme. Çünkü kulak, göz kalb, bunların hepsi, yaptıkları şeylerden sorguya çekilecekler. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü ne dağları delebilirsin, ne boyun yücelere ulaşabilir. Bütün bunlar, Rabbin yanında kötü ve nefret edilir şeylerdir. İşte bu, Rahbin sana, hikmete âit vahyettiği şeylerdir. Ona şirk koşma, onunla beraber başka bir tanrıya ibâdete kalkışma, yoksa kötü halde cehenneme atılırsın.» Bu âyetleri okuduktan sonra, Peygambere, Ehl-i beyt’ine salâvat verilir. Halifeyi, el-Nâsır-lîdinillah’ı anar, ülkenin pâdişâhına dua eder. «Tanrı, suyu temiz yarattı. Tuzu, her şeyi öldürücü olarak halketti» der ve «Yüce Tanrı, şu tatlı su, bu da acı, kekremsi tuz dedi ²⁷⁴. Onu ahd, borç ve söz verme alâmeti kıldı. Tanrı lânet etsin, ahdini bozana» sözlerini ilâve eder, tuzu suya atar. Bu sıra

273 Kur’ân, XVII, İsrail Sûresi, âyet : 32-39.

274 Kur’ân, XXV, el-Furkan Sûresi, âyet : 53.

tâlip (terbiye), sol yanındadır. Sonra nakıyb, meclistekilere «Ey hazır bulunan ulular, bu tâlib-i râgıb, cedde ulaşan fütüvvet şed-dini kuşanmak ister ve sizinle, ulu Tanrıya tevessül eder. Filâni şeyh tutmak diler» der. Meclistekilerin rızâsından, onu kardeşliğe ve arkadaşlığa kabulünden sonra sıra şed (peştemal) bağlama işi-ne gelirdi. Bir nevi gayret ve iffet kemeri demek olan peştemalı usta, Kâhyâ'ya verir, o da, genç ustanın beline veya sol omuzu üzerinden atarak sağ koltuk alt tarafına hamaylı gibi bağladıktan sonra, sağ el sağ elle, iki baş parmakları dışarda kalmak üzere biat ve ahd ederler (sadakat yemini verirler), bu anda kâhya, gencin kulağına yavaş sesle sanatın sırrını söylerdi.

Sonra meclisteki güzel seslilerden biri fetih süresinin, onuncu âyetleriyle başlayan aşr-ı şerifi okur; aşr'ın sonunda dua edile-rek, fâtiha çekilir ve el öpülerek kucaklaşılr.

Merâsimin bu bölümünden sonra genç, ustanın yaptığı işlerin bulunduğu torbayı açarken, yiğitbaşı da bunları teker teker bir gü-müş tepsie koyarak merâsimi takip etmekte olanlara göstere gös-tere dolaştırır ve sonunda gülbank çekerdi. Gülbank'ı tamamlayıp «Fatiha okuyan yiğitbaşı, «-siftah uğruna aşk ola» diye bağırır, gü-müş tepsideki genç ustanın işlerini satmaya başlar. Herkes bu iş-lerden birer şey alıp karşılığında tepsie, değerlerinden çok fazla bir bedel koyarlardı. Böylece dolaştırılan tepsi para ile dolar, bu paralar da yeni ustanın açacağı dükkânının ilk sermâyesini oluş-tururdu.

Merâsimin câmide veya şehir dışındaki mesirelikteki bir yerde yapılan bir bölümü, böylece tamamladıktan sonra, usta olan gence lonca sandığındaki bu iş için ayrılan fondan bir dükkân açılırdı. Dükkân açılması, yeni ustanın bir mahlâsa kavuşmasını, bir ad almasını gerektirirdi. Bu iş için de; loncada bir aşır okunarak isim duası yapılır ve ölünceye kadar içinde nâmus ve sadâkatla çalışacağı dükkânın da yalnız bırakılan genç ustayı, kıdemlilerin hiç biri kıskanmaz, ticâretini baltalamazdı ²⁷⁵.

Osman Nuri Ergin, Osmanlı imparatorlarının kılınç kuşanma geleneğini ahilerdeki şed, yâni kuşak veya peştemal kuşanma ile aynı nitelikte görerek şunları söyler ²⁷⁶;

275 MehmetZilli, çev : Zuhuri Danışman, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, II, İstanbul 1969, s. 186-195; Neşet Çağatay, a.g.e, s. 154-156; Sâmîha Ayverdi, İstanbul Geceleri, 39 vd., İbrahim Efendi Kon ęı. 120-122.

276 O. Nuri Ergin, Mccelle-i Umûr-u Bclediye, C. I, s. 546.

«Tahta cülüs eden Osmanlı pâdişâhlarına mesâyihten birisi tarafından kılıç kuşatılması ile ahi teşkilâtının bu gibi merâsimi arasında âşikâr bir fark görünmektedir. Ancak bu faslın sonunda da biraz izah edildiği gibi «taklid-i seyf merâsimi», bel bağlamakta başka bir şey değildir. Hatta evlenecek bir kızın beline en son hizmet olmak üzere, babası, bulunmadığı takdirde âilenin en büyüğü tarafından özel bir törenle bağlanan kuşak ve bu sırada yapılan öğütler hep fütüvvet tarikatından kalmadır.»

Mesirelerdeki törenler bir başka kalemden şöyle anlatılır ²⁷⁷;

«...İstanbul'da Veli Efendi, Çırpıcı, Kâğıthâne, Fenerbahçe, Çamlıca, Göksu, Beykoz, Sarıyer gibi mesirelere yapılan bir gezinti ile başlardı. Esnaf teferrücleri denilen bu gezintide çadırlar kurulur, yemekler pişirilir, esnaf arasında güreşler tutulur, sazlar çalınır, oyunlar oynanır, söz ve saz sohbetleri yapılırdı. Bu geziler, bâzan bir hafta kadar sürerdi.

Bütün gösteriler bittikten sonra, ustalık alacak kalfanın yaptığı işler, bir atlas kese içinde getirilir ve bu işler yiğitbaşı tarafından bir tepsiye konarak sanatın ustalarına sunulurdu. Sanat ustaları, zengin esnaf, bu işleri alırlar ve karşılığında uygun gördükleri bir parayı tepsiye bırakırlardı. Böylece toplanan para yeni usta için ilk sermâye açacağı dükkânın temeli olurdu. Ondan sonra yiğitbaşı gülbank ve duâlarla peştemal kuşatır ve yeni bir esnaf iş hayatını girmiş olurdu.»

Çobanoğlu fütüvvetnamesinde ²⁷⁸ kısaca geçen yola girme (fütüvveciliğe katılma) töreni, Seyyid Hüseyin ve Seyyid Muhammed fütüvvetnâmelerinde «der beyân-ı mahfil ve âdab-ı an» başlığı altında, özellikle Radavî'de ²⁷⁹ şeddin bağlanması ve açılması duaları, hutbeleri, tercümanları, çok karışık, uzun bir biçimde açıklanmıştır.

Fütüvvetnâmelerde bahsolunan «şed kuşanmak» ve «bel bağlatmak» yorumları ile kılıç kuşanmak ve başka bir deyimle ahi veya fütüvvet teşkilâtı ile saltanat merâsimi arasında sıkı bir ilgi görülmektedir.

277 Türk Ansiklopedisi, Esnaf mad.

278 Çobanoğlu Fütüvvetnâmesi, v. 103, b - 106, a.

279 Seyyid Muhammed Alaeddin el-Hüseyini el-Radavî, Miftâh ül-Dakayık Beyân ül-fütüvvet ve'l-Hakâyık, Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Kitaplığı, 14241 nr.lı yazma v. 48. b -, 78 b.

33. 7. Esnaf Grupları ve Pîrleri

Hemen hemen her fütüvvetnâmede değişik ve çok ayrıntılı rüt-beler ve törelerden biri de pîrlerdir.

Bazı kişilerin kendilerine, önemli ve soylu kişilerden göstermek için cedlerini, Peygamber devrindeki ünlü kişilerden birine bağlamaları eski bir modadır. Bunu doğru imiş gibi göstermek için uydurma soy kütükleri düzerler. İşte bu modaya öteden beri esnaf da uymakta, yapmaktâ oldukları ve o yüzden geçimlerini elde ettikleri sanatı önce kim yaptıysa onu kendilerine pîr yaptılar.

Fütüvvetnâmelerde esnaf zümrelerinden her birinin çok defa hayalî ve uydurma bir velîyi pîr saydıkları, adına şedd bağladıkları, dükkân açtıkları, dua ve gülbanklarda ²⁸⁰ adını andıkları, o sanatın hâmisî tanıdıkları görülmektedir.

Bu esnaf zümreleri ve pîrleri şunlardır ²⁸¹ :

Çullahlar : Abu-Nars Abd-Allah, Kasaplar : Abu-l-Muhcin, Ekmekçiler : Ömer-i Berberî, Bakkallar ve yemiş satanlar : Adiyîb' n-i Abd-Allah, Sakalar : Selmân-i Küfî, Sünnetçiler : Ubeyd-i Mısırî; Natırlar : Muhsin-İbn-i Abd-Allah, Hamamcılar : Mansûr-İbn-i Kaasım-i Bağdâdî; Debbâğlar : Ahi Evren; Terziler : Dâvud-İbn-i Abd-al-Rahmân-ı Berberî, Okçular : Abû-Sâid, Hafızlar : Akıyle, Muarrifler : Mansûr-İbn-i Abd-Allah, Şâirler : Hassân-İbn-i Sâbit, Hub- nefesler : Abû-Habib Muhy-al-dîn, İğneciler : Abû-Kaasım Mubârek, Nalbantlar : Abû-Süleyman-ibni Kaasım, Kuyumcular : Nâsr-ibn-i Abd-Allah, Helvacılar : Hüseyin (Hasan) Bısrî, Attarlar : Husâm-ibn-i Abd-Allah-ı Küfî, Kazzazlar : Abd-Allah-ibn-i Ca'fer-i Tayyâr, Tâcirler : Said-ibn-i Abû-Ubeyde, Paşmakçılar : Muhammed-ibn-i Ekber-i Yemeni, Saraçlar : Bun-Nâsr-ibn-i Hâşimiyî Bağdâdî, Penbe-duzlar : Ammâr-ibn-i Yâsır, Kılıççılar : Esîr-i Mindî Bıçakçılar : Abu-İfeth ibn-i Abd-Allah, Hayme-duzlar : Nasr ibn-i Abd-Allah-al Mekkî, Ferişler : Nasriyy-i Hindî, Siper Duzlar : Hasan-ı Kattal, Çavuşlar : İmrân-i Huzâî, Balıkçılar : Nasr-Allah Semmâk, Cerrahlar : Abu-Ubeyde-i Cerrâh, Neccarlar : Abû-l-Kaasım Abd-al- vahidi, Çıkrıkçılar : Abd-Allah Habib-i Neccâr, Taşçılar : Kaasım-ibn-i Nasr-Allah, Okçular : Sa'd-ibn-i Abû-Vakkas, Yapıcılar : Abû Muhammed-ibn-i

280 Cemal Anadol-Şenol Güranlı, Türk Dîn ve Tasavvuf Mûsikisi, İstanbul 1984, s. 15.

281 Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, 3225 nr.daki Fütüvvetnâme, 46. b-48, b.

İmrân-al Kavsi, Boyacılar : Ömer-ibn-i Abd-Allâh'î Sebbağ, Kirişçiler : Ömer-ibni Nasr-al-Kavsi, Bardakçılar : Abd-al-Fahhar-al-Medeni, Çiftçiler : Gıyâs-al-Harrânî, Bahçıvanlar : Abû-Zeyd Baba Reten-i Hindî, Börekçiler : Varaka; Hurda-füruşlar : Avn İbn-i İmrân, Çobanlar : Abû-Şârib-i Irâkî, Dellallar : Tayfûr-ı Mekki, Dökmeciler : Vaid-Allah-al-Bahrî, Sabuncular : Ahmed-ibn-i Abd-Allah, Şerbetçiler : Muhammed-ibn-i Abd-Allah.

Bunlardan başka on yedi kemer-beste (kuşak bağladıkları) ve piri oldukları esnaf tâifesi de şunlar :

1- Selmân-ı Fârisi : Berberler, 2- Ömer ibn-i Ümmeyye; Peykeler, 3- Bilâl-i Habeşî : Müezzinler; 4- Büride-i Eslemî : Sancaktarlar, 5- Zü-n-ı Mısrî : Tabipler, 6- Suheyb-i Rûmî : Ahiler, 7- Hasan Bısrî : Şeyhler, 8- Kanber : Seyisler; 9- Kümeyl-ibn-i Ziyad : Bazı şeyhler, 10- Abd-Allah-ibn-i Abbâs : Müfessirler, 11- Mâlik-al-Eşter : Beğler, silâhtarlar, 12- Muhammed-ibn-i Abu-Bekr : Mimarlar, 13- Cömerd Kassâb : Kasaplar, 14- Câbir-i Ansârî : Nakıybler, 15- Abu Zerr-i Gifâri : Palan-duzlar, 16- Abu'l-Derdâ : Riyâzât ehli, 17- Abû-Ubeyde : Reisler.

Bir başka fütüvvetnâmede de bunlardan farklı olarak, şu sanatlara rastlanılmaktadır ²⁸²;

Abidler; Abd-Allah Tayyâr, Gemiciler : Haccaş Beir, Mücellitler : İbn-i Ömer, Hallaçlar : Mansur-ı Hallac ve onun vasıtasıyla İmran Beşir, Hoş-hanlar (güzel okuyanlar) ²⁸³;

«Seyyid Vehbi (1149 h. 1736)'nin «Sûr-nâme»'si de; çiftçiler, değirmenciler, ekmekçiler, kasaplar, debbağlar, mumcular, berberler, saraçlar eski ve yeni bedesten esnafı, pabuççular, bakkallar, tulumcular, yaş yemişçiler, kavukçular, tekkeçiler, yorgancılar, yeni bedesten tellallârı, esirpazarı, tüccarı, hallâçlar, marangozlar, kuyumcular, kazazlar, bezzazlar, açşılar, terziler, nalburular, bakırcılar, tacirler, kemankeşler, kalemçiler, kalaycılar, sırma-keşler, nalbantlar, sandalcılar, seraserciler, semerciler, kalaycılar, gibi esnaf zümrelerinin geçişlerini, bunların bir kısmının çöğür de çaldığını, aşağı yukarı Evliya Çelebi gibi, fakat tabii daha sanatkârâne ve terimli bir şekilde tesbit eder ki bu kitap bu bakımdan Evliyâ Çelebi'nin verdiği bilgileri tamamlar ²⁸⁴.

282 Tosyalı Şeyh, Hacı İbrahim oğlu Hacı Baba Fütüvvetnâmesi.

283 Fakiyri (Kalkandelenli), Târifât, İst. Üniv. Küt. Türkçe yazmalar nr. 3051, v. 7 a.

284 İstanbul Üniv. Küt. Türkçe Yazmalar, nr. 3974, 47, b - 53, b, 72, b - 76, b, 81, a - 85, b, 89, a - 92, a, 99, b - 102, a.

Peygamberlerin hemen hepsinin bir san'at ve ticâret ile geçimlerini sağladıkları bilinmektedir. Bu bilgilere göre; bazı mesleklerin bağlandıkları peygamber ve evliyâyı şöyle sıralayabiliriz :

Adem : Ekinci, Şit : Hallaç, İdris : Terzi, Nuh : Marangoz, Hud : Tüccar, Salih : Deveci, İbrahim : Sütçü, İsmail : Avcı, İshak : Çoban, Yusuf : Saatçı, Mûsâ : Çoban, Zülfikil : Ekmekçi, Lût : Müverrih, Aziz : Bağcı, İlyas : Çulhacı, Dâvud : Zırhçı, Lokman : He- kim, Yûnus : Balıkçı, İsâ : Seyyah, Muhammed (A.S.) : Tüccar.

Evliya Çelebi'nin eserinde saydığı dörtüyz seksen esnaf zümresinden; geçit resmine iştirak eden vezirler, mîr-i mîrânlar, âyân mollalar, muhızlılar, hatipler gibi dinî vazife sahipleriyle alay çavuşları, gılmanlar, acemi oğlanlar, asesler, cellâtlar, subaşılar gibi askerî ve idârî vazife sahiplerini, hattâ yankesicileri, gayrimeşru münasebette bulunan delikanlıları, siyâseti iş edinenleri bile saymakta, yalnız cemiyet ahlâk-ı bakımından kötü görülenlerin pîrleri olmadığını söylemektedir ²⁸⁵. Evliya Çelebi'nin izahatından orduya dâhil sınıflar anlaşıldığı gibi, bugün artık tarihe karışmış olan muarrifler, nâ't-hanlar, pâdişâh, vezîr ve âyan meddahları, müneccimler, remmâller, cenaze peykleri, tutyacılar, ma'cuncular, ak-kâmlar, aslancılar, ayıcılar, ok ve yay yapanlar, zırhcılar, kum saatçıları, sorguçcular, sedef işleyenler, oymacılar, nakl-bendler, su yolcular, arabacılar, Eyüp oyuncakçıları, kaşıkçılar, hakkâkler, kalpakçılar, mürekkepeçiler, divitçiler, hilâlciler vesaire de, bize çocukluğumuzu hatırlatan ve bugün izi kalmamış bir hale gelen zümreleri bildirmektedir. Bu zümreler arasında seyyar satıcılar, dilenci şeyhleri, bozacılar, seyyar meyhânegiler gibi bir kısmı da cemiyetin özelliklerini belirtir. Aynı geçit resminde Yahudi kasaplar, Yahudi attarlar gibi Müslüman olmayanlar da var. Bunların hepsi fütüvvet erkânına dahil değildirler.

33. 8. Yedi Kapı

Fütüvvette olanların üzerine şu yedi kapıyı bağlamak ve yedi kapıyı açmak gerekir ²⁸⁶;

1 — Hasislik kapısını bağlaya, cömertlik kapısını aç.

2 — Zorla iş gördürme kapısını bağlaya, iyilik kapısını aç.

---

285 Evliya Çelebi, Ter : Zuhuri Danışman, Seyahatnâme, İstanbul 1314, C. II, s. 208 - 338.

- 3 — Kızgınlık ve heves kapısını bağlaya, hoşnutluk ve kanaat kapısını aç.
- 4 — Tokluk ve lezzet kapısını bağlaya, nefis kırma perhiz kapısını aç.
- 5 — Halktan ümid kapısını bağlaya, haktan yana recâ kapısını aç.
- 6 — Faydasız, anlamsız söz söyleme kapısını bağlaya, Tanrıyı anıp güzel sesle okuma, konuşma kapısını aç.
- 7 — Şeytanlık kapısını bağlaya, Allah kapılarını aç.

34. ESNAF VE SANATKÂR KURULUŞLARININ GEDİK HÂLİNE GELİŞİ

XVII. yy'a kadar yalnız İslâm toplumuna âit bulunan «ahilik», imparatorluk topraklarında gayrimüslimlerin sayısı çoğaldıkça esnaf ve sanatkârlar arasında din ayırımı gözetilmeden bir birlik meydana getirme arzusu doğmuştur. Meydana getirilen yeni kuruluş «gedik» karşılığı «tekel» ve «imtiyaz»'dır. Anlamı; «sahiplerinin işleyeceği işi başkalarının işleyememesi ve satacağı şeyi başkalarının satamaması şartı ile hükümet tarafından verilen senedin içindeki hükümlerin kullanılması ve yürütülmesidir.»

Gedik, şeklindeki esnaf ve sanatkârlığın, 1727-1860 yılları arasında sürdüğü görülür.

Prof. Neşet Çağatay, gedikler hakkında bize şu bilgileri veriyor ²⁸⁷;

Gedik biçiminde esnaflık ve sanatkâlık 1860 yılına kadar sürmüştür. O zamanlar, bir sanat ve ticâretle kaç kişi uğraşır ve içinde çalışan dükkân, mağaza, atölye vb. ne kadar yer varsa, bir mecburiyet ortaya çıkmadıkça, bulunandan çok ya da eksik olmaması tekelci kuralı, gerek esnafça ve gerek hükümetçe korunulduğundan bir kişi çıraklıktan ve kalfalıktan yetişip te boşalan ya da gerçek gereklilik üzerine yeniden açılan bir ustalık yerine geçmedikçe, yâni gedik sâhibi olmadıkça dükkân açıp sanat veya ticâret yapamazdı. Ancak ellerinde imtiyaz fermanları olan kişiler, sanat

286 Bak. Cevat Hakkı Tarım, Tarihte Kırşehir - Gülşehiri, İstanbul 1948.

287 Neşet Çağatay, Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları, Belleten, C. XI, sayı : 159, Temmuz 1956'dan ayrı basım, Ankara 1976, s. 437.

veya ticâret yapabilirlerdi. Bu fermanlar, esnafın sayılarının artırılıp eksiltmemesi ve mülk sâhiplerinin eski kiralarını artırmaması ve gediği olmayanların sanat ve ticâret yapamaması ve boşalan gedikler esnafının çırak ve kalfalarına verilmesi, dışardan esnaflığa kimse kabul edilmeyip çıraklıktan ve kalfalıktan yetiştirilmesi hükümlerini kapsarlar. Özet olarak gedik, sanat ve ticâret ile uğraşabilme yetkisidir.»

Tanzimat sonrası, ticâret ve sanayiın geliştirilmesi düşüncesine karşılık esnaf arasında tekel usûlünün kaldırılması düşünülmüştü.

Esnafın gedik senetlerine dayanarak tasarruf ettikleri emlâkin ellerinden gideceği korkusu geçerli belgelere dayanan gediklerin emlâk üzerindeki değerinin korunması yüzünden bu tasarı bir süreye gecikti.

Ancak, 1860 yılında; maliye, evkaf hazineleri, Darphâne-i Âmi-re, Mekteb-i Tıbbiye'den ve müstesna vakıflar mütevellileri taraflarından yeniden gedik senedi verilmemesi ve havâî gediklerden boşalanlarının satılmaması hakkındaki emir ve sonraki yıl çıkan bir tüzükle sanat ve ticârette tekel usûlü kaldırıldı ²⁸⁸.

35. AHİLİKTE LONCALARA GEÇİŞ

Doğu ülkeleri ile yapılan ticâret gelişip genişledikten sonra, İtalyan ticâret merkezleri ile ilişkilerin kurulması, loncalara ilgiyi ortaya çıkardı ve ahiler tekke ve zâviyeler yerine «loncalar» da toplanmaya başladılar.

«Loncalar aynı meslekten kimselerin bir pîrin yönetimi altında meydana getirdiği özel dernek, üyelerinin belli zamanlarda toplandığı yer» olarak tanımlanır ²⁸⁹.

Esnafın ahi tekke ve zâviyelerinden uzaklaşarak, loncalarda birleşmesi, gedik düşüncesinden ötürüdür. Lonca yönetimini gös-teren temeller şunlardı ²⁹⁰;

Loncalar, genellikle her esnafın adıyla anılıyordu. Her esnaf kolunun kendileri tarafından seçilen bir başı vardı. Buna öncele-

288 Sıtkı, Gedikler, İstanbul 1325, s. 31-41. Osman Nuri (Ergin), Mecelle-i Umûr-u belediye, İstanbul 1922, C. I, s. 652 vd.

289 Meydan Larousse, loncalar mad.

290 Mithat Gürata, Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar, Ankara 1975, s. 102 vd.

ri ahi baba, sonra kethüda, kâhya müteveli deniliyordu. Loncalar, çarşının uygun bir dükkânının üzerindeki odada bulunurlar, toplanmaları buralarda yaparlardı.

Her esnafın her çeşit hizmetleri doğrudan doğruya müteveli tarafından görülürdü. Müteveli, esnafa karşı sorumluydu. Mütevellinin yanında üstadlar tarafından seçilmiş beş kişilik bir lonca heyeti vardı. Bu heyet, mütevelliyi kontrol ederdi. Müteveli olacak kimsenin, üstâdlârda olması en az üstâd yetiştirmiş bulunması iyi şöhretinin olması gerekirdi. Lonca Heyetine seçilecek olanın da beş senedir üstad olmak mahkûmiyeti bulunmamak, doğruluğu ile tanınması şartı vardı.

Lonca idare heyetinde esnafla ilgili olaylar görüşülürdü.

Kâhyalar meclisi, büyük meclisti. Her ayın son Cuma'smda toplanır, içlerinden biri ölünceye kadar başkan seçilirdi.

Ziyafet heyeti : Yılda bir defa mesirelerde veya gezinti yerlerinde toplanırdı.

Üç günler toplantısı : Yıllık genel toplantı olup, üç gün üç gece sürerdi.

Lüzum hasıl olduğunda olağanüstü toplanılırdı.

Olağanüstü toplantıda sonuç alınmazsa, memleket toplantısı yapılırdı.

Her esnafın bir sandığı vardı. Buna esnaf vakfı, esnaf sandığı, esnaf kesesi de denilirdi. Her esnaf sandığında altı kese, bölüm hesap bulunurdu.

Atlas keseye senetler ve kıymetli evrak konulurdu.

Esnafa âit mülkün ve vakfın tapu senetleri yeşil kesede saklanırdı.

Belirli bir paranın (yedek) saklanması için örme kese kullanılırdı.

İşlemeye verilen para ile senetler, kırmızı keseye konulurdu.

Her türlü gider belgeleriyle cârî hesap, beyaz kesede bulunurdu.

Vâdesinde tahsil edilemeyen alacaklara âit senetler ve bunlarla ilgili diğer evraklar siyah kesede saklanırdı.

Sandığın geliri, mülk kirâsından, bağışlardan mesleğe giriş yükselişte verilen âidatlardan, teberrudan, sandığa bağışlanan paralardan temin edilir; esnaftan düşkün olanlara, yardıma muhtaçlara, hastalara, ölenlere yardım edilirdi.

Raphaela Lewis; loncalar hakkında bize şu bilgileri vermektedir ²⁹¹;

«Osmanlı devrinde yalnız debbağlar, eğerciler, dericiler ve ayakkabıcılar ahi derneklerine bağlıydılar; diğerleri için bu dernekler dînî önemlerini yarı yarıya kaybetmiş, her mesleğe mahsus sendika hâlini almışlardı.

Her dernekte şeyhin altında önem sırasına göre ustabaşılar, ustalar, kalfalar, kalifiye olan veya olmayan çıraklar bulunur; bir de derneğin şerefini korumakla görevli inzibat memuru veya kâhya olurdu. Kasabalardaki esnaf ve sanatkârlar da bu derneklerin üyesi idiler. Fakat bu dernekler, çoğunlukla şehirlerde bulunurdu. Bunların mahallî bağlılıkları millî sadakattan önce gelirdi. İsteklerini hükümete kabul ettirmek için İstanbul'daki loncalarda kandırabildikleri vezîrlerin yardımına müracaat ederlerdi. Her derneğin şehirde bir odası bulunur, lonca denilen bu yerde toplanılıp meseleler tartışılır, üyeler arasındaki anlaşmazlıklar çözülmüdü. Yaşlılar yüksekçe bir mahâlde, diğerleri ise yerde otururlar, ustabaşı rütbesinden aşağı olanlar, içeri alınmazlardı. Bazı disiplin meseleleri kadı'ya götürülürse de, bunların mümkün mertebe dernek içinde hâll edilmesine çalışılır, yaşlıların uygun gördüğü cezayı tatbik etmekle görevli olan kâhyanın kamçı ve değneği herkesin görebileceği bir yerde duvara asılı dururdu. Derneğin şerefini lekeleyecek cinsten suç işleyen sanatkârlara kısa çıkarılma cezası verilir, daha ağır hallerde dernekten atılarak hayatını kazanma hakkı elinden alınır. İdareciler her ayın ilk ve üçüncü cuma günü toplanır, bu toplantılarda üyelerden duydukları, gördükleri ve derneğin menfaatlerine tesir edebilecek her şeyi anlatmaları beklenirdi. Bir de dernek kasasından yardım isteyenlerin durumunu incelemekle görevlendirilen iki üyenin raporu dinlenirdi. Bu her üyenin haftalık veya aylık yardımlarıyla toplanan müşterek bir yardım fonuydu ve kısmen dînî işler için kullanılırdı. Meselâ; her yıl Ramazan'da bir câmide Kur'ân okutulur, fakirlere yiyecek dağıtılır, kısmen de hastalanan veya mâlî sıkıntıya düşen dernek üye-

291 Raphaella Lewis, Terc : Mefkûre Poroy. Osmanlı Türkiye'sinde Gündelik Hayat, İstanbul 1973, s. 151-152.

lerinin ihtiyaçları için harcanırdı. Parası olmayan âilelerin cenaze masrafları karşılanır, işlerini genişletmek isteyen ustabaşılara borç verilirdi. Bundan başka mahalle sandığına da âidat ödenir, buradan da borç alınabilirdi. Bu sandık mahalle sâkinlerinin bağışları adak arayanların istekleri yerine gelince bağışladıkları para ve yeni bir işe başlarken verilen hediyelerle ayakta dururdu. Muhtaç olanlar bu kasadan borç alabilir, bu para ayrıca yanan evlerin yeniden yapılması, yetimlere yardım etmek maksadıyla kullanılırdı.»

Loncalarda haricî ve dahilî olmak üzere iki türlü üyelik vardı ²⁹²;

Haricîler; emekliler, güçsüzler, sakat ve hastalar olmak üzere üçe ayrılıyordu;

Emekliler, esnaftan yaşlılık sebebiyle dükkânına gidip gelmeyenlerdi. Sermâyesi olanların işini kalfalar görürdü.

Güçsüzler, esnafın herşeyden yoksun olanları idiler. Bunlar imkân ölçüsünde yardım görürlerdi.

Sakat ve hastalar, hangi derecede olursa olsun; sakat olup iyileşemez hasta olanlardı.

Dahilîler, üç derecede toplanmışlardı;

Bunların birincisi, yamak ve çıraklar idiler.

Bir esnafa yamak olabilmek için on yaşından küçük olmak ve işe devamının velisi tarafından sağlanması gerekiyordu.

İlk yıl parasız ve devamlı olarak yamaklık eden, çıraklığa yükselir, çırak olacak çocuğun ustası, kalfaları, velisi o esnaf reisinin dükkânında toplanırlar, reis gerekli tenbihleri yaptıktan sonra hıftalık ücreti tayin ederdi. Bu ücretin iki haftalık tutarı, usta tarafından «esnaf sandığına» terfi harcı olarak yatırılırdı.

Çıraklık devresini geçiren gençler kendilerine verilen kesilmiş veya hazırlanmış işleri cesâretle yaparlardı. Ustanın bulunmadığı zamanda ustanın yetkisine sâhiptiler.

Üç yıl çıraklık eden kalfahğa yükselirdi.

«Bir pîrden öğrenilen sanat yeniden nesilden nesile ulaştırılırdı. Herhangi bir devirde o sanatı en iyi bilen usta sayılırdı. Ustalar işi hazırlar, kalfa ve çıraklar meydana getirirlerdi.

292 İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi, Esnaf Teşkilâtı maddesi.

Kalfanın ustalığa geçişinde yerine getirilmesi gereken şartlar vardı. En az üç yıl kalfalık etmiş, bu süre içinde kendisinden herhangi bir şekilde şikâyet edilmemiş, verilen görevleri yapmış olmak şarttı. Bilhassa, yetiştirdiği çırak ve sanatına verdiği değer göz önünde bulundurulurdu. Sermâyesini hangi yoldan temin ettiğine bakılırdı. Bu durumlar ustası tarafından lonca yönetim kuruluna açıklandıktan sonra kalfanın ustalığa kabul törenine karar verilirdi.

Tören, kâhyalar köşkünde yapılırdı. Ustalar, dâire şeklinde iki sıralı oturlardı. Dâirenin ortasına konulmuş yuvarlak sedir üzerinde de, kâhyaların en yaşlısı yer alırdı.

Usta olacak kalfa sağında, kâhyası solunda üstâdı olduğu hâlde salona alınırdı.

Önce yeni usta, sonra üstad sonra da kâhya salondakileri selâmlardı. Toplantılardakiler hep bir ağızdan karşılık verirlerdi. Önce açış duası yapılırdı. Sonra, müftü meslekle ilgili açıklamaları yapardı. Daha sonra yüksek sesle her peygamberin meslekleri «Hz. İbrahim tuzcuların, Hz. Adem ekmekcilerin, Hz. Şid hallacıların, Hz. İdris yazıcı ve terzilerin, Hz. Nuh tâcirlerin ve gemicilerin, Hz. Salih deveçilerin, Hz. İsmail avcıların, Hz. İshak çobanların, Hz. Yunus balıkçıların, Hz. Yusuf saatcilerin, Hz. Zülküf fırıncıların, Hz. Muhammed Aleyhisselâm bahçıvan ve tâcirlerin pîri olduğu söylenirdi ²⁹³.

Esnafın silsilesi, bu esnafın pîrine getirilir ve gerekli öğütler verilirdi. Söz verilen yeni üstad kendisinin üstadından bir hakkı olmadığını bildirir. Üstad kalfasının sırtını okşayarak «Taşı tut altın olsun. Allah seni iki cihanda aziz etsin. Tuttuğun işten hayır gör. Erenler, pîrler yardımcın olsun. Allah rızkını bol etsin. Yoksulluk göstermesin. Sıkıntı çektirmesin, Allah'ın yasaklarından sakınmaz isen yirmi tırnağım Ahirette boynuna çengel olsun» der, sonra da kalfasının belindeki kalfalık peştamalını çıkarıp kendi eliyle ustalık peştamalını bağlardı.

36. AHİLİKTE YARGI VE CEZA

Fütüvvetnâmeler'de ahilikteki ceza uygulaması şöyle anlatılmaktadır;

293 Albûlbaki Gölpınarlı, Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar, İstanbul 1969, s. 252-257.

«Esnafın hile yapması, halkı aldatması, sanatını kötü yolda kullanması ağır şekilde cezalandırılırdı. Ceza şeklini esnaf loncasının «altılar» denilen ihtiyar heyeti tesbit ederdi. Bu cezayı ise yiğitbaşı uygulardı. Cezalar suça göre, dükkânın bir kaç gün kapatılması veya suçu işleyen suçun önemine göre işten el çektirme olurdu. Bu cezalar bazan kolektif de olurdu. Yâni suçlu çıkarak veya kalfa iken ceza ustaya, ustanın iş yerine verilebilirdi. Büyük cezalar ise belde kadısı tarafından takdir edilir ve uygulanırdı. Cezalı esnaf, cezasını hapishâneye gönderilmeden loncada çekerdi.

Esnaf kâhyaları, en küçük yolsuzluğa dahi göz yummayıp bir günden üç güne re'sen dükkân kapatmaya yetkiliydiler. Kaldı ki, esnaf bu türlü cezaları hak edecek bir yolsuzluk etmezdi. Bununla beraber, bir yolsuzluk vukuunda İstanbul Kadılığı'nın esnaf nizâmı için tesbit ettiği şartlara bakılır ve loncada, suç ağırsa Kadılıkta yine lonca heyeti ile beraber hükme bağlanırdı. Esnaf için tâyin olunan cezalar şunlardır: 1- Ta'zir, bu dayak demektir. 2- Esnafın hakkından gelme, bu da hapistir. 3- Esnafa siyâset, bu idam demektir.

Ayrıca esnafın uymaya mecbur olduğu esaslar, en ince ayrıntılarına varıncaya kadar tesbit olunmuştu. Meselâ Hicrî 1040, m. 1630-1631 tarihli nizamnâmelerde şöyle deniliyordu ²⁹⁴;

«Ekmekçiler - Çörekçiler : Ekmekçinin ekmeği, çörekçinin çöreği, çiğ kara, ekşi ve noksan olmaya; olursa dirheminden bir akçe ceza alınır (o devrin parasına göre çok ağır bir ceza)... Eleklere sık olup, ekmek kepekli olmaya, olursa ekmekçiye muhkem siyâset oluna (esaslı ve hücre cezâsı verile)...»

Yine Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre, o devirde yâni XVII. yy'da İstanbul'da «esnâf-ı habbezânın dükkânları 999 olup, neferrâtı onbindir.»

Esnaf loncası ve kâhya, eskiden beri devam eden gelen usûl ve nizâma aykırı hareket eden, hilekârlığı, hırsızlığı huy edinenleri meslekten terk ettikleri gibi ceza esnasında da zindan da oturmak yerine, ya kürek çektirirler veya tersânede, iplikhânede en ağır işlerde amele olarak çalışmaya mecbur tutarlardı.

294 Mehmet Şeker, İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri, Ankara 1984, s. 126; Ayrıca Bak; Mahmut Tezcan, Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri-Kültürel Antropolojik Yaklaşım, Ankara 1989, s. 29-33.

Esnafın hastalanma, doğum, ölüm hallerinde lonca sandığı, bütün imkânları ile seferber edilir ve esnaf eli, böğründe bırakılmazdı.

Loncaların, bir güzel sosyal davranışı da, bütün lonca esnafının çırakları, kalfaları, ustaları, âmirleri ve ihtiyarları ile topluca, senede bir defa lonca sandığının bu iş için tahsis olunan fonundan mesirelere gidip, bir iki bâzan gece 15-20 gün orada kalıp eğlenmeleridir. Gençler türlü oyunlar, yaşlılar da ârifâne sohbet ederlerdi. Gidilen yerler arasında Haydarpaşa çayırı, Küçüksu, Beykoz, Büyükdere, Florya, Kağıthâne gibi yerlerdi ²⁹⁵.

Özetle; Türk esnafının loncaları, gerek sanat disiplini gerek ahlâkî mesuliyetler ve gerek sosyal bakımdan devrinde en ileri ve mükemmel durumda idi. O kadar ki loncada, doğruluk ve helâl kazanç, hakkına kanaat iki büyük meziyet olarak asırlarca hâkim olmuştur. Esnaf, imâlâtını istenilen, aranılan evsafa yapar; ticâret ehli de tartı ve ölçüde zerrece hile etmez ve ancak meşrû kârını alarak satardı. Hile yapmasına lüzum yoktu, zîrâ lonca, her türlü maddî ve mânevî ihtiyaçlarını garanti altına almıştı.

Esnaf teşekkülleri içerisindeki dâvâlar ve yargı usûlü ise şöyle idi ²⁹⁶,

Esnaf teşekkülleri veya bir esnaf tarafından diğer aynı esnaf mensubu, yahut diğer esnaf mensubu tarafından ve hatta esnaf teşekküllerine mensup bulunmayanlar tarafından esnaf mensupları aleyhine yiğitbaşı nezdinde açılırdı. Yiğitbaşından dâvâ, ahi babaya arz olunurdu. Dâvâ iki esnaf teşekkülü arasında olup da taraflardan biri debbâğ esnafı, ötekiler üstünde rüçhanı ve otoriteyi hâizdi. Bu farkı, pîrlerinin Ahi Evran olmasından ileri geliyordu. Dâvâ neticesi aleyhine olanın, ilk kararı veren yiğitbaşı ise, ahi babaya (vekili) müracaat ve temyiz edebilirdi. İki tarafında birer esnaf teşekkülü olup da tabak esnafı yiğitbaşısı karar vermiş idiyse, aleyhine karar verilen taraf da ahi baba nezdinde temyiz edebilirdi.

Kendisine arz edilen dâvânın icâbı ise, yiğitbaşı; esnaf (Uslular, ustalar) mahfeli azasını toplar, onlar huzurunda dâvâ ve mü-

---

295 Neşet Çağatay, a.g.e, 147-150; Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Esnafı, Barış Dünyası, sayı : 72, s. 45.

296 Hüseyin Sıtkı Köker, Tefsir-i Mevlâna Mustafa ve Vakıfları, Vakıflar Dergisi, C. II, 225.

dafaaları tetkik, tahkik eder, oyları olanların fikirlerini alır, karar ve hükmünü sebeplerini anlatarak tebliğ ederdi. Mahfelde esnaf şeyhi, ahi baba vekili de hazır iseler, yiğitbaşı kararsız bulunduğu hususlar hakkında kendilerinden fetvâ mâhiyetinde fikirler alırdı. Karar ve hüküm sonra verilirdi. Fakat bu hâl, hükmün temyiz edilmesine mânî değildi. Mahallî son merci olan ahi baba vekilinin kararını temyizi, bir kaç yılda bir yaptığı ziyâreti sırasında; Kırşehir Ahi Evran zâviye ve Tekkesi şeyhi olan ve «Seyyid» ünvanıyla imza koyan asıl büyük ahi baba'ya arz olunabilirdi. Ancak bu hâl, sembolikti ve hemen hiç vuku bulmazdı.

Dâvâ sebebi olan olayda; dâvâcının şahsî zarar görmüş olması veya olmaması hâlinde uygulanacak cezalarda hafiflik sertlik olurdu. Dâvâcı sözden üzülmüş idiyse özür diletmek, kahve ve çay ısmarlatmak gibi barıştırmacı usûl yeter görülür, genel ve meslekî âdap dışına çıkılmış ise, ihtar ve nasihatta bulunulur, aykırılık önemli idiyse, yukarıdaki cezalardan birisi verilebilirdi.

«1 — Suçluyu -kendi deyimlerince yolsuzu- masraf ve ikram yapmaya zorlamak,

2 — Dükkân kapatma kurban kesme, lokma çıkarmaya icbar,

3 — Hammadde tevziatından hariç tutma,

4 — Mâmûl mal satışlarında hisse ayırmama,

5 — Selâmlaşmamak, yardım etmemek -genel boykot-»

Meslek ve diyânete âit olmayan kusurların cezası ayıplayıcı nasihattı. Dâvâ olunan herhangi fi'iliyle dâvâcının sâdece maddî bir zararını mücip olmuşsa, eski hâlin iâdesi veya zararın tazmini ile de mükellef tutulurdu.

Dâvâ neticesinde verilen hüküm, derhal uymayı gerektirirdi. Kararlara uymayanlar aleyhinde cezaların derece derece tatbiki-ne gidilirdi. Boykot bunların en serti idi. Buna bütün esnaf teşekkülleri mensupları da iştirak ederlerdi. Hükmü temyiz etmek de, icra ve infazı geciktirmezdi. Aslanan, esnaf nizâmına kayıtsız uymaktı. Hak, yanlışlık varsa sonradan sahibine dönebilirdi.

Hüküm tebliğinde yumuşak bir şekilde; «yolsuzsunuz» denilir, mahkûm ise; yolumu açmak için ne emir buyurursunuz? diye sorar öğrenir; «yolumdayım» sözü ile itaatini teslimiyetini bildirir

ve hemen yolunu açmak üzere cezanın tatbikine geçerdi. Yolsuz çıkarılmayı gerektiren hâl, esnaf mâmûllerinin normu, formu bakımından kalite düşürme idiye, böyle mâmûllerin hepsine el konulur ve bunlar imhâ olunurdu. Bir aralık esnaf teşekküllerinin hoşgörülü davranmaları yüzünden bu uygulamanın azaldığı, bunlar için devlet otoritesinin müdâhalesi istendiği de bâzı kayıt ve belgelerden anlaşılmakta ise de Tosya'da, bu ceza son zamanlara kadar yürütülmüştür. Bu müeyyidenin istisnasız herkese tatbik edildiği müddetçe mâmûl mal rakipsiz kalabilmiş, ilerleme devamlı ve müşterek olmuştu.

Kayda lüzum olmasa gerek ki, devletçe el konulması kanun icâbı fiiller, esnaf mercî'lerinde görülmezdi. Fakat aynı fiiller esnaf nizâmına da aykırı ise, bu cihetten ayrıca tetkik olunur ve karara bağlanırdı.

Kırşehir Ahi Evran Dergâhı Postnişini olan asıl Ahi Baba, vardığı yerde Ahi Baba ve zâviyesi varsa oraya, yoksa debbağ esnafına misâfir olurdu. Tosya'da Tefsiri Merhum Zaviyesince ikamet ederdi. Esnafı toplar, şikâyetleri olup olmadığını sorar, varsa çözer verdiği hüküm taraflar, hattâ teşkilâta mensup olmayanlar için ka-ziyye-i muhkeme gibi mer'i ve muteber olurdu.

Şikâyetler ve dâvâlar görüldükten, üç günü aşmayan misâfirlik bittikten sonra :

«Sanatınızı ilerletin, yükseltin. Birbirinize kardeş sevgisi ve saygısı ile bağlanın. Yolsuz işlere, haksız hırslara sapmayın, İnsanlığınızı, Müslümanlığınızı unutmayın. Gönül üzmeden, canlıya ceza vermeden, cema'ati terk etmekten kaçının, sehâ ve kerem sahibi, muhtaçları ayırd etmeksizin hizmet ve yardım ehli olun!...» yolunda nasihatlar eder, giderdi.

Bu nasihatlar, fütüvvetnâmelerde, şecerelerde yazılı olan ahilik gelenek ve esaslarının bir özeti idi.

...Ahi babalar (Kırşehir'deki Ahi Evran Zaviyesi seccade-nişinleri) bir kaç yılda bir âdetâ teftiş gezisine çıkarlar, hemen her yere uğrarlar, esnaf teşekkülleri ve ahi baba vekileri tarafından ikram ve saygı görüp, ağırlandırlardı. Halli gelişine bırakılmış uyuşmazlıklar ve meseleler var ise, tetkik edilip hükme bağlarırdı. Uğradıkları yerlerde temsilcileri yok da ehilleri varsa, icâzet verip, ahi baba vekilliği verirler ve berat verilmesi için Divânı Hü-

mâyûna arz eylerlerdi. Asıl Ahi Baba'nın gerek esnaftan, gerek vekil-
lerinden desteği yoktu. Sâdece seyahat masraflarını karşılarsın diye
esnaf avarız sandığından yeter miktarda para verilirdi...

Ahiler hakkında verilen ceza kararlarının, hukuk dâvâlarından
farklı olduğu görülür.

Bu özellikler, şunlardır;

Hüküm verme ve hükmün uygulanmasında adâlet büyük bir
süratle yerine getirilirdi.

Verilen kararları yaralayıcı-yıkıcı değil, daha çok eğitici ve
islâh edici nitelik taşıyordu.

Dâvâlara konu olan suçlarda, belli bir seviyeye kadar esnaf
teşkilâtı, o seviyeden taşan suçlarda ise, devletin resmî yargı mer-
cileri meseleyi ele alıyordu.

Suç işleyen bu suçu inkâra sapmayarak kabuleniyor, adil ola-
cağından şüphe etmediği hükümlere gönül hoşluğu ve tam bir itaat-
le uyuyordu.

Hükmün temyiz kapıları açık tutuluyor, uygulama sonucu bir
haksızlık, ya da yanlışlık yapılmış ise; esnaf teşkilâtı uğranan za-
rarın mânen ve hatta maddeten telâfisi imkânlarına sahip bulun-
yordu.

37. AHİLİK VE DEMOKRASİ

Ahilik'te seçim usûlüne dayanan bir örgütlenme sistemi olduğu
görülür. Esnaf kethüdası, yiğitbaşılar, işçibaşılar, ehl-i hibre (bi-
lirkişi)'ler, üst kademelerce tasdik edilir, ya da reddedilirlerdi.

Ustalığa yükselme törenlerinin bütün şeyhlerin izinleriyle ya-
pılıyordu. Bu seçim onaylama durumunun Kırşehir Postnişinliği
tarafından bozulması üzerine devlet müdâle gereğini duymuş ve
zamanla esnaf mertebelerine kadılar, kaymakam ve vâliler ve hat-
tâ pâdişâhlar tarafından tâyin usûlü ile adamlar getirilmişlerdi.
Ünlü yiğitbaşılar, halk esprisinde ifadesini bulan iğdişbaşı duru-
muna düşürülünce zamanla ahilik kaybolup, gitmiştir ²⁹⁷.

297 Prof. Dr. F. Taeschner, Kırşehir'de Ahi Evran Zaviyesinin mücevvelli-
sine ait 1238/1822-23 tarihli bir berat, Vakıflar Dergisi, C. III.

40. K A Y N A K Ç A

40. 1. Basılı Eserler

1. ABÛ SAİD FAZLULLAH B. EBUL-HAYR ÜL-MİHENÎ, Hâlât ve Suhânnan, Petersburg 1899.
2. AKDAĞ, Mustafa; Türkiye'nin İktisâdî ve İçtimâî Tarihi, İstanbul 1977.
3. ALİYY B. EL-HASAN B. CA'DVEYH, Kitâbü Mir'ât ül-Mülk ü-Mürüvvet, Millet Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi, nr. 479, v. 99 a-106 b. Arapça yazma.
4. ANADOL, Cemal; Anadolu'yu Aydınlatanlar, Peygamber Muçizeleri - Evliyâ Menkîbeleri, İstanbul 1984.
5. ANADOL, Cemal - GÜRCANLI, Şenol; Türk Din ve Tasavvuf Mûsikîsi, İstanbul 1984.
6. AŞIKPAŞAZÂDE DERVİŞ AHMED AŞIKÎ, Aşıkpaşazâde Tarihi, İstanbul 1332.
7. AYVERDÎ, Sâmiha, İbrahim Efendi Konağı, İst. 1964-73-82.
8. AYVERDÎ, Sâmiha, İstanbul Geceleri, İstanbul 1971.
9. (Balhasanoğlu) Necip Âsım (Yazıksız) ve Mehmet Arif, Osmanlı Tarihi, İstanbul 1335.
10. BARTHOLD, W; Çev : Ragıp Hulusi (Özden); Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, İstanbul 1926.
11. BLOCHET, E; Histoire des Sultans Mamloucks in Patrologia Orientalis, Paris 1919.
12. BROCKELMANN, C.; Çev : Neşet Çağatay, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, Ankara 1964.
13. CAHEN, Claud; Sur les traces des premières Akhis, Fuat Köprülü Armağanı, İstanbul 1953.
14. CAHİZ, (Ahmed Zeki Paşa), Kitâb et-tac fi Ahlâk el-mulâk, Kahire 1914.
15. CEMALEDİN ATAULLAH HÜSEYNÎ, (Ter : Benlizâde), Ravzat ül Ahabab, 1-4 cilt.
16. CEVDET PAŞA, Çev : Ali Rıza Ersözen; Tarih-i Cevdet, İstanbul 1894.

17. ÇAĞATAY, Neşet; Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, (Gözden Geçirilmiş, Ekler ve Düzeltmeler Yapılmış) (2. Basım), Kon-ya 1981.
18. DANİŞMEND, İ. Hami; İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1952.
19. DEBBAĞOĞLU, Ahmet; İslâm İktisadına Giriş, İstanbul 1979.
20. EBÜL FEREC ALİ B. EL-HÜSEYİN B. MUHAMMED B. MUHAMMET B. AHMET-KUREŞÎ EL-İSBAHÂNÎ, Kitab el-Ağani, 2. Baskı EBÜL FİDA, Tarih-i Ebülfidâ, Mısır 1325.
21. EKİNCİ, Yusuf; Ahilik, İstanbul 1988.
22. (ELDEM) Halil Edhem, Düvel-i İslâmiye, İstanbul 1927.
23. ERGİN, Osman Nuri; Mecelle-i Umûr-u Belediye, İstanbul 1922.
24. ESTEREBADÎ, Aziz b. Erdeşir, Bezm ü Rest, İstanbul 1928.
25. FLEİSCHER, H. Ali's hundred Spruch, Leipzig, 1837.
26. GAZZÂLÎ, İhya-u Ulûm-u Din, Kahire 1282.
27. GİBBONS, Herbert Adams; Osmanlı İmparatorluğunun Ku-ruluşu, Çeviren : Ragıp Hulûsi Özden, İstanbul 1926.
28. GORDLEVSKİJ, V.; Çev : Mualla Süerdem, Türkiye'de Es-naf Teşkilâtları, İstanbul 1971.
29. GÖLPINARLI, Abdülbaki; Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik, İs-tanbul 1933.
30. GÖLPINARLI, Abdülbaki; Türkiye'de Mezhepler ve Tarikat-ler, İstanbul 1969.
31. GÖLPINARLI, Abdülbaki; Türkiye'de Mezhepler ve Tarikat-ler, İstanbul 1969.
32. GÖLPINARLI, Abdülbaki; Yunus Emre Divanı, İstanbul 1948.
33. GÜLLÜLÜ, Sabahattin; Ahi Birlikleri, İstanbul 1977.
34. GÜLŞEHRÎ, Süleyman; Mantuku't-Tayr. Tıpkı Basım. Anka-ra 1957.
35. GÜRATA, Mithat; Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar, Ankara 1975.
36. HALLAC, Kitâb ül-Tavâsîn, Paris 1913.
37. HASAN B. SABÎT, Divan, Kahire 1929.
38. İBNİ ARABÎ, Dâr ül-kütüb el Arabiyye, Mısır 1329.
39. İBNİ BATTUTA, (Haz : İsmet Parmaksızoğlu), Seyahatnâ-mesinden Seçmeler, İstanbul 1971.

40. İBNİ BATTUTA; Travels in Asia and Africa (1325-1354). Çeviren : H.A. London, 1968.
41. İBNİ BATTUTA, Voyages d'İbn Batutah, ed. C. Defremery et. B.R. Sanguinetti, Paris 1877.
42. İBNİ BİBİ : Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, İbni Bibi'den Farsça Muhtasar Selçuknamesinden Notlar İlave Eden. Feridun Nafiz Uzluk. Çeviren : M. Nuri Gençosman, Ankara 1941.
43. İBNİ KUTEYBE, Kitâb ül-Maarif, Göttingen 1850.
44. İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği, Ahilik ve Esnaf, İstanbul 1986.
45. KALKAŞENDİ, Ahmed b. Ali; Hüsn et-Tavassul.
46. KALKAŞENDİ, Remy-i Bندوق, Kahire 1336-1918.
47. KALKAŞENDİ, Subh el-A'sâ, Kahire 1918.
48. KARACABEY, Hüsrev; Orta Anadolu'da Ahiler Devri ve Ahlâkı, İstanbul 1965.
49. KOÇU, Reşat Ekrem : Tarihimizde Garip Vakalar. (2. Basım), İstanbul 1958.
50. KÖPRÜLÜ, Fuad; Les origines de l'Empire Ottomann, Paris 1935.
51. KÖPRÜLÜ, Fuad; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (2. Basım) Ankara 1966; (1. Basım İstanbul 1919 Matbaa-i Amire).
52. KÖPRÜLÜ, Fuad; Türkiye Tarihi, İstanbul 1923.
53. KÖPRÜLÜ, Fuad; Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, (2. Basım) İstanbul 1986.
54. KUTAY, Cemal; Türk Emek Nûru, (İlkçağlardan Günümüze Esnaf ve Sanatkârlar (Tarihi), İstanbul 1975.
55. KÜTÜKOĞLU, M.S. Mübahat (Haz.); Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, İstanbul 1983.
56. MASSIGNON, L; Recueil des Textes inedits concernant l' Histoire de la Mystique aux Pays d'Islam, Paris 1929.
57. MAYOR, L.A.; Saracenic herald, Oxford 1932.
58. MEHMED NEŞRİ, (F. Reşit Unat-Altay Köymen); Kitâb-ı Ci-hannüma Neşri tarihi, Ankara 1949.
59. MEHMED ZİLLİ B. DERVİŞ,; Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, Çev : Zuhuri Danişman, İstanbul 1314, 1960.
60. MEYDANİ, Amsâl, Kahire 1342.

61. MUHİBB EL-DİN EL TABARÎ, El-niyaz el-Nazire, Kahire 1327.
62. MÜNECCİMBAŞI DERVİŞ AHMED, Sahâyif ül-Ahbar, İstanbul 1285.
63. NAİMA, Naima Tarihi, İstanbul 1280.
64. ÖZTUNA, Yılmaz; Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi, İstanbul 1964.
65. SAYAN, Ali Rıza; Tarihin Getirdikleri, İstanbul 1978.
66. (SAYIN) ABDURRAHMAN VEFİK; Tekâlif Kavâidi, İstanbul 1328.
67. SITKI, Gedikler, İstanbul 1325.
68. SOYKUT, Refik H.; Ahilik Orta Yol, Ankara 1971.
69. SÜLEYMAN SUUDÎ, Defter-i Muktesid, İstanbul 1307.
70. ŞEKER, Mehmet; İslamda Sosyal Dayanışma Müesseseleri, Ankara 1984.
71. ŞERAFÜDDİN EBU ABDULLAH MUHAMMED B. ABDULLAH; (İbni Battuta), Tuhfet-ül Nuzzar fi Garâib ül-Ensâr ve Acâib ül-Esfâr, İstanbul 1333-1335.
72. TABERÎ, Tarih-i Taberî, Mısır 1939.
73. TESCHNER, Franz : Der anatolische Dichter Nasiri (um 1300) und sein Futuuvvetname. (Fütüvvet-name-i Molla Nâsîrî). Mit Beitragen von Wilhelm Chumacher. Leipzig 1944. Eserin Farsça aslı kitabın sonundadır.
74. TAESCHNER, Franz; Ein Zunft-Ferman Mustafa III, von. 1773, Wiesbaden 1954.
75. TAESCHNER, Franz; Gülschehris Mesnevi auf Achi Evran, den Heiligen von Kırşehir und Patron der Türkischen Zünfte. Herausgegeben von Franz Taeschner. GMBB. VIII-81-13 S.
76. TAESCHNER, Franz : Das Futuwwa-Rittertrn des Islamischen Mittelalters, Leipzig.
77. TAESCHNER, Franz : Das Futuuvvetkapitel in Gulşehris al-tosmanischer Bearbeitung von Attars Mantık ut-Tayr, Berlin 1932.
78. TAESCHNER, Franz; Ein Futuwwa-Urkunde des Mamluken-Sultans al-Aschraf Chalil 1292 Tübingen, 1949.
79. TAESCHNER, Franz; Das Futuwwa Kapital in Ibn Gadewaihis Mir'at al-Muruwwat, Berlin 1952.

80. TARIM, Cevat Hakkı; Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar, Kırşehir 1963.
81. TARIM, Cevat Hakkı; Tarihte Kırşehir, Gülşehri ve Babailer Ahiler - Bektaşiler, (3. Basım) İstanbul 1948.
82. TARUS, İlhan; Ahiler, Ankara 1947.
83. TAŞKÖPRÜZÂDE, Şakâyık-ı Nu'maniye, İstanbul 1269.
84. TEZCAN, Mahmut; Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yâran Sohbetleri-Kültürel Antropolojik Yaklaşım, Ankara 1989.
85. TOGAN, Zeki Velidi; Umumî Türk Tarihine Giriş, I. Cilt En Eski Devirlerden 16. Asıra Kadar. (2. Basım), İstanbul 1970.
86. TURAN, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, 1984.
87. TÜRKİYE ESNAF VE SANATKÂRLAR KONFEDERASYONU, Cumhuriyetin 50. ci Yılında Esnaf ve Sanatkâr, Ankara 1973.
88. TÜRK TARİH TETKİK CEMİYETİ, Tarih III, Ankara 1933.
89. UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı; Osmanlı Tarihi, Ankara 1947.
90. ÜLKEN, Hilmi Ziya; Tarihi Maddeciliğe, İstanbul 1963.
91. (YAŞAR), Hüseyin Hüsamettin, Amasya Tarihi, III. Cilt.
92. ZEYDAN, Corci; Çev : Zeki Magamiz, Medeniyet-i İslâmiye Tarihi, Mısır 1325.

40. 2. Fütüvvetnâmeler

93. ABDULLAH-I EHSÂRÎ, Fütüvvetnâme, Ayasofya Kütüphanesi, nr. 2049, v. 149. a - 154. b. Arabça Yazma.
94. ABDÜLMELİK ÜL-AŞÂRÎ, Fütüvvetnâme, Millet Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Kitapları, nr. 479, v. 99 a - 106 b., v. 140 a - 147 b. Arabça Yazma.
95. AHMED B. İLYAS EL-HARPUTÎ, Tuhfet ül-Vesâyâ, içinde Fütüvvetnâme, Millet Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Kitapları, nr. 479, v. 108 a - 117 b, v. 114 a - 118 b. Arabça Yazma.
96. ALA ÜL-DEVLE-İ SEMNANÎ, Risâlet un-fi'l-fütüvva, Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, nr. 1796, v. 170 b - 174 b. Farsça Yazma.

97. BURGÂZÎ, Yahya b. Hahl b. Çoban; Çobanoğlu fütüvvetnâmesi, AÜTCF Kitaplığı, nr. 4648, 3 b. vd. Ayrıca, Bâyezid Küt., nr. 5482.
98. CAHİZ, Kitab ül-Fityân.
99. EBU İSMAİL ABDULLAH B. EBU MANSUR MUHAMMED EL-ENSARÎ; Fütüvvetnâme, Murat Molla, Abdülhamit I, nr. 1447 içinde.
100. FERİDÜDDİN, Attar Fütüvvetnâme, İst. Üniv. Küt., nr. 2085 Farsça Yazma.
101. HÜSEYİN B. MUSTAFA, İki fütüvvetnâme, Millet Kütüphanesi, Şer'iyye kısmı, nr. 902.
102. HÜSEYİN B. SÜHEYLULLAH B. MASUM-U KÂŞANÎ, Tuhfet ül-İhvan, Murat Molla Kütüphanesi, Abdülhamid I. Kitapları, nr. 1447, s. 352 a. Arabça Yazma.
103. KÂŞİFÎ, Hüseyin Vâiz, Fütüvvetnâme-i Sultanî, Yayın 1. Muhammed Cafer Mahboub. Tahran 1350.
104. KEMAL ÜD-DİN ABDURRAHMAN ÜL-KÂŞANÎ, Fütüvvetnâme, Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, nr. 3242, v. 32-33, Arabça.
105. KUM, Nuh Naci : Ahilerin Kitabı-Fütüvvetnâme, Not : Tamamlanmamış Eser. 1942 (Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde).
106. KUŞEYRÎ, Avarif-ül Maarif, Ayasofya, nr. 1714, v. 52. a - 53 a.
107. KUŞEYRÎ, Müntehabât-ı Nafiai Risâle-i Kuşeyriye, İstanbul 1989, 1891. Ayasofya Küt. nr. 1712, v. 119 a.
108. KUŞEYRÎ, El-Risale el-Kuşeyriye, Mısır 1940.
109. NASIR, Fütüvvetnâme, İstanbul Köprülü Küt., nr. 1597, Farsça Yazma.
110. NASİRÎ, (Şair) Fütüvvetnâme, Köprülü Küt., nr. 1597, 89 a-100 a, Farsça Yazma.
111. NECM-İ ZERKÛB, Fütüvvetnâme, Millet Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa K., nr. 479 ve 3135, 221 b - 227 a.
112. NECM-İ ZERKÛB; Fütüvvetnâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Kısmı, nr. 2049.
113. NECM-İ ZERKÛB; Fütüvvetnâme Muhtasarı, Millet Küt., Hekimoğlu Ali Paşa K., nr. 479, 221 b - 227 a.
114. SEYYİD GAYBÎ B. ŞEYH HÜSEYİN; Fütüvvetnâmesi, İstanbul Belediyesi Kütüphanesi (Şimdiki Atatürk Kitaplığı) M. Cevdet Kitapları, nr. K. 40, 66 a - 156 b (Türkçe Yazma).

115. SEYYİH HASAN OĞLU AHİ ALİ (Bayburtlu), Fütüvvetnâme, Farsça, (İstinsah), Köprülü Küt., nr. 1597, 89 a - 100 a.
116. ZEYYİD MUHAMMED ALAADDİN EL-HÜSEYNÎ EL-RA-DAVÎ, Miftah ül-Dakayık fi Beyân ül-fütüvvet v'el-Hakayık (931), DTCF Küt., nr. 14241.
117. SULAMÎ, EBU ABD ÜR-RAHMAN; Kitab ül-Fütüvva, Ayasofya Küt., nr. 2049, v. 78 a - 99 b. Şehabüddin Ebû Hafs Ömer üs-Suraverdî, İdalet ül-îyân el-Burhan, Murat Molla Kitaplığı, nr. 1447 Yazma. v. 132-134; Risâlet el-Fütüvva, Millet Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa K., nr. 3195, 185 a - 190 b.
118. SUHRAVERDÎ; Fütüvvetnâmesi, Ayasofya Küt., nr. 2049, v. 226 a - 227 b.
119. SUHRAVERDÎ, Avârif ül Maarif, Ayasofya Küt., nr. 2049 v. 58 a - 59 a.b.
120. TOSYALI ŞEYH HACI İBRAHİM OĞLU HACI BABA; Fütüvvetnâme.
121. Yazarı Meçhul; Fütüvvetnâme, İst. Küt., nr. 1288.
122. Yazarı Meçhul; Fütüvvetnâme, Murat Molla Küt., Abdülhamit I Kitapları, nr. 1447.
123. Yazarı Meçhul; Kitâb-ü Bahr ül-Fütüvvet, Ayasofya Kısmı, Nr. 2049, v. 262 a.
124. Yazarı Meçhul; Kitâb ül-Fütüvvet, Ayasofya, nr. 2049 a.
125. Yazarı Meçhul; Şeceret ül-Fevz, Ayasofya Kısmı, nr. 2049.
126. Yazarı Meçhul; Fütüvvetnâme, Bâyezid Küt. nr. 5481.
127. Yazarı Meçhul; Fütüvvetnâme, Milet Kütüphanesi, Şer'iyye Kısmı, nr. 1009. Türkçe Yazma.
128. Yazarı Meçhul; Fütüvvetnâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Kitapları nr. 2532, Türkçe Yazma.
129. Yazarı Meçhul: Fütüvvetnâme, Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, nr. 3225, v. 46 b - 48 b. Türkçe Yazma.
130. Yazarı Meçhul; Fütüvvetnâme, Ali Emîrî Kütüphanesi, Şer'iyye Kitapları, nr. 900. Türkçe Yazma.
131. Yazarı Meçhul; Fütüvvetnâme, Ali Emîrî Küt, Şer'iyye Kitapları, nr. 898; Türkçe Yazma.
132. Yazarı Meçhul; Fütüvvetnâme, Ali Emîrî Kütüphanesi, Şer'iyye Kitapları, nr. 1009, Türkçe Yazma.
133. Yazarı Meçhul; Fütüvvetnâme, İstanbul Üniv. Kütüphanesi nr. 3051, v. 7 a - 8 b, Türkçe Yazma.

134. Yazarı Meçhul; Fütüvvetnâme İstanbul Ün. Kütüphanesi nr. 3051, v. 9 a - 10 b, Türkçe Yazma.
135. YAHYA B. HALİL B. ÇOBAN EL-BURGÂZÎ; Fütüvvetnâme, Bâyezid Küt. nr. 5481.

40. 3. Diğer Yazmalar

136. KAŞANÎ, Abd ür-Rezzak; Şerhü Menazi ül-Şâirin, Millet Kütüphanesi, Ali Paşa Kitapları, nr. 479, v. 98. b - 101 a, Arabça Yazma.
137. FAKIYRÎ (Kalkandereli), Târifât, İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar, nr. 3051.
138. MUHAMMED İBN-İ MAHMUD-ÜL AMULÎ, Nefâis ül-fünûn fî arâis ül-uyûn, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. 603. Farsça Yazma.
139. MUHAMMED TAHİR B. ABDULLAH B. İSMAİL EL-MARUF BÎ-HACEZÂDE, Minhac el-Mürîdin, Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 2532.
140. SEYYİD VEHBÎ, Sûrnâme, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 3974.

40. 4. Sözlükler

141. DEVELİOĞLU, Ferid; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara 1978.
142. MAHMUD-I KAŞGARÎ; Divânü Lûgati't-Türk, Ankara 1939-1941.
143. PAKALIN M. Zeki; Tarih Deyimleri Sözlüğü, C. I, İstanbul 1971.
144. Supplement au Dictionnaires Arabes, Paris 1927.
145. Yaqut's Dictionaray of Learned Men, Leiden 1913.

40. 5. Dergiler

146. Belleten
147. Çalışma Dergisi
148. Çorumlu Dergisi
149. Dârülfünûn Edebiyât Fak. Mec.

150. El-İrfân Mecmuası
151. Mecmua-i Füsûha
152. Millî Eğitim ve Kültür
153. Şehbal Mecmuası
154. Tarih Vesikaları Dergisi
155. Türk Kültürü
156. Vakıflar Dergisi

40. 6. Ansiklopediler

157. İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi
158. İslâm Ansiklopedisi
159. İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi
160. Meydan Larousse
161. The Ancylopedia of Islam
162. Türk Ansiklopedisi
163. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

40. 7. Panel, Kongre, Sempozyum Bildirileri

164. I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. IV. Cilt. (Gelenek-Görenek ve İnançlar) Ankara 1976.
165. VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara 1981.
166. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt (Gelenek-Görenek ve İnançlar) Ankara 1982.
167. XX. Ahilik Bayramı Kongresi Tebliğleri ve Esnaf ve Sanat-kârların Sosyo - Ekonomik Meselelerinin Tartışıldığı Panel Tebliğleri. (1 Eylül 1984 Kırşehir). Ankara (t. y).
168. Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri, (13-15 Eylül 1985 Kırşehir). İstanbul 1986.
169. III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt. (Gelenek - Görenek ve İnançlar). Ankara 1987.

40. 8. Diğer Kaynaklar

170. Kur'ân-ı Kerîm
171. Arâzî Tahrir Defterleri

172. Arşiv Belgeleri
173. Fermanlar
174. Kadı Sicilleri
175. Mühimme Defterleri
176. Sahih-i Buhârî Tercümesi
177. Sahih-i Müslim Tercümesi
178. Şer-iyye Sicilleri
179. Vakfiyeler

